

Tankó Gyula

GYIMESI
SZOKÁS-VILÁG

ERDÉLYI GONDOLAT

TANKÓ GYULA
GYIMESI SZOKÁSVILÁG

Tankó Gyula
GYIMESI SZOKÁSVILÁG

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ

**AZ ERDÉLYI GONDOLAT
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGA**

**BEKE SÁNDOR (igazgató)
BENKŐ ANDRÁS
CSEKE GÁBOR (kiadói tanácsos)
CSEKE PÉTER
CSIRE GABRIELLA
FODOR SÁNDOR
JANCSIK PÁL
KOZMA MÁRIA
NAGY OLGA
PÉNTEK JÁNOS
RÓTH ANDRÁS LAJOS**

**© TANKÓ GYULA, 1996
ISBN 973-97070-9-2**

**Megjelent
a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium
támogatásával**

A GYIMESI CSÁNGÓK

Gyimes a Tatros folyó felső folyásánál, mintegy 30 km hosszúságban terül el Csíkszeredától 35 km-re. Az aszfaltozott országúton Csíkszeredától áthaladunk két falun (nem számítva Delnét és Borzsovát, amelyek nem az út mentén fekszenek), Szentmiklóson és Szépvizen, majd serpentin vezet föl a hegyre egy mesterséges gát mellett. A vízvásztó hegyen túl kezdődik a Gyimesvölgye.

Ha a vasutat választjuk, Madéfalváról indulhatunk Moldva felé. Áthaladunk Szentmihályon, Ajnádon, Lóvészen, majd az egy kilométernél hosszabb alagúton keresztül Görbére jutunk, amely már Gyimes egyik szere, patakja, ahogy itt mondják. Igen, mert Gyimes patak-ország. Számtalan patak ömlik a Tatrosba. A patakok mentén házak állnak. Van olyan patak, melyet több mint 180 ház szegélyez. Egy-egy szer vagy patak tulajdonképpen falu is.

Az egész Gyimesvölgye, amelynek több mint 15000 lakója van, három községből áll: Csíkszereda felől az első Gyimesfelsőlok a legfiatalabb község, ezután Gyimesközéplek, majd Gyimesbükk, a legrégebb település következik. Szétszórta már a községek kialakulása előtt is léteztek kisebb lakótelepek Bükkhavason, Barackoson, Ugrán és Sántateleken, de faluvá csak jóval később lettek. Gyimesvölgye tulajdonképpen összekötő kapocs Erdély és Moldva között. Ezt a vidéket közepmagas hegyek, erdők, kaszálók jellemzik.

Ez a terület még az 1600-as években is lakatlan volt, ezt látszik igazolni egy 1566-os regisztrum is, ahol Gyimes egyik faluja sem szerepel. Hogy léteztek-e a XII., XIII., egészen a XVII. századig itt lakók, azt dokumentumok nem támasztják alá. Ha léteztek is alkalmi bujdosók, rablók, szökevények lehettek és nem állandó telepések ebben az akkor még őserdőnek számított vadonban.

Telepések csak a XVII. században jelenhettek meg. Itt nincsenek régi ásatások, eszközök, ennek a pásztornépnek nincsenek írásos hagyatékaik azokból az időkből. Ezért csak az imitt-amott felbukkant csíki községek irataiban kereshetjük Gyimes történelmét is - és a szájhagyományokban.

A Gyimesekben - ez a három község gyűjtőneve - a földek és erdők legnagyobb része Borzsova, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, Csíkszépvíz és az úgynevezett Szentpéter egyházmegye tulajdonai voltak, amelyek Középcsik régi települései.

Ha földrajzilag nemcsak a Tatros mentét nézzük és jobban be akarjuk tájolni a Gyimesvölgyéhez tartozó területeket, akkor ezt a hegyek közé helyezett hosszú, mintegy 30 kilométeres „teknőt” így határolhatjuk: Szépvíztől az út hegyre felvezet, a Szermászon át a vízvásztó Fügés tetőig, amely 1050 méter tengerszint feletti magasságban található és ennek a gyimesi oldalán forrik a Tatros. Itt kezdődik a Gyimesvölgye, amely a Tatrosba ömlő patakokkal, mellékhegyekkel, erdőkkel nagy területet foglal magába. Gyimest olyan hegyek határolják, mint Lófűrész, Köntéd, Bothavas, Apahavas, Feketeerdő, Hegyeshavas, Illanc, Naskalat, egészen le a Tarhavasig, amely 1260 m magas, s onnan a szoroson át Moldva tárul elénk. Ezen a részen a Gyimesi-szoros

egyetlen átjáró Moldva és Erdély között. Ugyanakkor a legrégebbi és a legforgalmasabb átjáró is, ahol aszfaltozott országút és vasút köti össze a két tájegységet.

A Tatrosmenti gyimesvölgyi községek mint települések az 1700-as évek első felétől léteznek. Egy 1701-es adat említi Kabalahágót mint helységet.

Csíkszék első részletes térképén (1771) már Ugra mint településnév jelenik meg: egy pestis járvány innen indul el. Ugyanabban az évben említés történik Középlok egyik településéről is, Barackosról - 15 házzal és 19 lélekkel.

A három község közül a legrégebb település, a Gyimesi szorosnál, tehát Moldva közvetlen szomszédságában, Sáncpataka mentén alakult ki. Ezt egyesek azzal magyarázzák, hogy 1626-ban Bethlen Gábor várat, nagyobb vámházat emelt Moldva és Erdély határánál: romjai ma is láthatók. Nem tudni, miért, a nép e maradványt Rákóczi várának nevezi. Talán az első lakók éppen a várhoz, a vámházhoz kapcsolódtak. Így 1677-es okmányban szó van Gyimesváráról, ahol „minden héten ketten szoktak őrt állni”.

Az 1693-as jegyzőkönyv szerint „a csíkjenőfalviak nem jelentek meg a várat őrizni.” Az 1694-es, az utolsó nagy tatárbetörés idején a várat megrongálják. 1698-ban Rabutin osztrák tábornok újjáépíti a várat, itt vámhivatal működik és Commandó hajdúk tartják fenn az őrséget.

De miért is adtak ide őrt a csíki községek és ki volt ezeknek a kiterjedt szűz területeknek a tulajdonosa?

A területek nagy része - Borzsova, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, Csíkszépmező - az úgynevezett „Szentpéter egyházmegye” tulajdona volt. Más felcsíki községek - mint Madaras, Dánfalva, Szenttamás, Jenőfalva, Szentdomokos - kisebb területeket birtokoltak. Ma is egyes birtokokat így neveznek: „a Jenőfalvi”, „a Szentmihályi rész”, „a Szentmiklósi” stb.

Idővel az idecsángáltak először a patakfejeket foglalták el. Tehát nem a Tatros mentén települtek le, mivel bújkáltak katonaság, zsellérség, szolgaság, adófizetés elől. Fenn a patakfejekben területeket tisztítottak ki, faragatlan boronából gerenda-házakat építettek. Először csak ideiglenes kalibákat, „szullákat”, majd kétszobás lakásokat: egy mindenes szoba-konyha volt a „kicsi ház”, a másik pedig a „nagyház”, tenyérszerű ablakokkal.

Kik voltak az első letelepedők? Egyesek szerint Csíkból, Háromszékről, Gyergyóból elmenekült zsellérek, jobbágyok, katonaszökevények. Soraikat gazdagították a Moldvából Csík felé közelebb húzódnak is. Mások szerint lehet, hogy az első lakók épp a vámosok közül kerültek ki, mert a hagyomány szerint is a vár melletti Sáncpataka volt a legrégebbi lakott terület.

Legelőször tehát Sáncpatakon jött létre állandó település, azután Hidegségen, majd a Tankók patakán, amely nem más, mint a mai Kápolnapataka és végül Ugrapatakán.

Az első biztos adat Gyimesvölgye lakosságáról egy 1721-es összeírás, ez 19 vándorló családról szól.

Helyi hagyomány szerint 1694-ben a tatárbetöréskor a Csíkból elhurcolt emberek közül egy Ambrus nevezetű megszökött, s itt elrejtőzött, talán ő volt az első telepes. Hogy katonaszökevények is húzódtak a völgybe, bizonyíték

arra egy 1758-ból származó utasítás, melyben a Gubernium utasítja a széket, hogy akadályozza meg a fiatalok szökését a katonaság elől.

Nagyon régi település Felsőlokon a Rána pataka (a mai Ciherek pataka) és Sántatelekén a Tatros felső folyása. Amint látjuk, a települések inkább a patakok (völgyek) fejében alakultak ki, innen később mind a völgyek, mind a tatrosmente benépesült. Először pásztorkunyhók, ideiglenes szullák épültek.

A fegyvertartás még az 1900-as évek elején is szokás volt itt. Akik ide szöktek, vadászgattak, majd lakásokat építettek, állattenyésztéssel foglalkoztak. Először a juhokat szaporították el - és a szájhagyomány szerint -, télen juhaikkal egész Moldváig húzódtak le, költözködő, vándorló életmódot folytattak.

A hagyomány szerint ilyen életmódot folytattak a Pórák, a Bodorok és a Tankó-patakiak.

Kápolnapatakan még az 1940-es években is egy udvaron mutogatták a 200 éves „csutakot”, fatömböt, amelyet helyben vágtak ki, hogy beépítsék a házba. Később a sok patak, völgy benépesült, ma már egy-egy ilyen patak falunak számít: Ugrapatak 250, Borospatak 300, Görbepatak 210 lakossal stb. Később kialakultak a csíki községhez hasonló szerek. Pl. Tapsi-szer, Bodor-szer, Tímár-szer, Ugethán-szer stb.

Az idők folyamán sok ellenségeskedés volt az erdőkért, a letarolt területekért a „falusiak” és a helyi csángók között. Falusiaknak nevezik még ma is a csíki községek lakóit, akik hajdan birtokolták a területet és az erdőt, s amelyeket néha jogtalanul foglaltak el az idecsángáltak.

Egy 1873-as törvény lehetővé tette az addig haszonbérbe vett földek megváltását. A föld megváltása még nagyobb méreteket öltött a XIX. század vége felé és a XX. század elején, mikorra elszaporodik a népesség.

Szükség volt a földre, mert a XVIII. századtól a fő megélhetési forrás az állattartás volt és az is maradt napjainkig. Az adózó nép pásztorkodásból tartotta fenn magát, a régi okmányok szerint is. Állataikat jobbra Moldvába teleltette. Szekereik is alig voltak. A szükséges gabonát mérföldről hozták lóháton.

Az állattartás mellett kisegítő gazdasági ágak is létrejöttek: sok ügyes kádár és ács élt itt. A tejfeldolgozásnál többnyire faedényeket használtak, és több ház épült abban az időben. De foglalkoztak fakitermeléssel is: századunk elején minden patakon létezett még vízfűrész: Ugrán 2, Boroson 2, Sántateleken 1 vízfűrész működött.

A nők a len, kender, gyapjúfeldolgozás, hímzés, varrás és szövés nagymesterei voltak. Házi iparként üzték saját házaik díszítésére és ruházataik elkészítésére. Az ötvenes évekig csak a fejkendőt, cipőt és gyöngyöt vásárolták. A bundát, a kabátot helyben varratták, de a csórikát, pendelyt, katrincát, övet, bernyoct, inget saját maguk készítették. A leány férjhezmenéskor ezekből otthonról „perneferumot” vitt. A fentiekhez még hozzájött a szintén sajátkezűleg készített párnahuzat-szett, zekék, rudilepedők, falvédők, festékesek, kendezők és szőnyegek. Ezek kenderből, lenből, gyapjúból, gyapotból készültek. A kelengye nagyrészt a férjhezmenő nagylány az anyjával együtt állította

elő, s ez nem volt kicsi dolog, ha a kézimunkára gondolok. Egy akkori perne-férung-levelet vizsgálva (nagyon leszűkítve) 1917-ben a következőket írták be: 6-7 zsák, 3-6 párna, ugyanannyi párnahuzat, 2-3 falvédő, 2-3 festékes, 9-10 katrinca, 2 cserge, pokrócok, csőrika, karmantyú, átalvetők, hímzett ingek, 8-10 bernyóc, 4-5 öv stb.

Rengeteg díszítő minta létezik. Csak a bernyovnál több mint 20 minta ismeretes, de az inghímek is nagyon változatosak. Így ismerünk: tűzvasas, fésűs, horgas, nyolckankójú, butukos, sásközepű, fonákján való és medvefajok mintákat.

A bernyócminták: sikbernyóc, szedett, virágos, babos minta, kégyófejes stb. Egy asszonynak 8-10 ünneplő katrincája volt, de azok mind egy szálig más mintájúak voltak. Így létezett: kicsivesszős, apróvirágos, mindenasszonymin-ta, kurvák formája.

A len és a kender feldolgozása a máshol is ismert módon történt, az áztatóból a tilolás, sikítás, léhelés, fonás, tekerés, szapulás és szövésen át egészen a késztermékig. A fonók igazi késő téli és őszi szórakozó alkalmak, sokszor táncalkalmak is voltak, ahol a fiatalok ismerkedtek, szerelmek, házasságok szövődtek, ahol tovább élt a hagyományos népdal, tánc és nem csoda, ha Gyimesben még ma is a mondavilág és hitvilág olyan csodálatosan gazdag.

A kívülálló ránéz a csángó viseletre, de el nem tudja képzelni, mennyi munkát foglal magába egy-egy hímzett ing, rudilepedő vagy bernyóc. Külön színvilág dukál korosztályok szerint: kislányoknál pirosas-zöldes szín, középkorúaknál a kék, míg az öregeknél a fekete szín uralkodott.

A hatvanas évek elejétől szabónál dolgoztatnak, háziszőtt szürke posztóból priccses „magyaros gúnyát” varratnak, amihez csizma vagy bakancs jár. A hetvenes években elterjedtek a személytelen városias öltönyök. Ma már csak a ládák mélyén húzódik meg mutogatónak egy-két rend csángós ruha, de nagyon ritkán öltik fel azokat.

Itt helyben elegendő mennyiségben csak a krumpli termelt meg. Próbálkoztak zab- és árpa-termeléssel is, de a szemes gabona nagy részét a csíki községekből szerezték be. Kezdetben csereárúként, később pénzért is. A kukoricát Moldvából hozták csereárúként.

„A csángó még az ingit es eladta a földét” - mondják errefelé. Íme hogy írja le ezt az erőfeszítést *Tankó József Jáni* (1919-ben született) gazdálkodó *Így éltünk* című paraszti önéletírásában: „Mű sokan votunk testvérek, de aki csak meg tudott mozdulni, az mindenki dolgozott. Amikor akkorára cseperedtünk mi fiúk, mentünk erdőlni. Apám megint vett egy darab földet a falusiaktól, magyaroktól, s azt valahogy kellett tölleszteni. Így töt a fiatalságunk, apám vette a helyeket, s mű gürcöltünk. Eladott tehenet, mindent, tejünk sem volt, egy borjú maradt, azt felnöveltük, s abból szaporított a marha újra. Ha ló vót, éjjel két óraker kötünk, mentünk erdőlni, este értünk haza, a kapca beléfagyott a bocskorba”. Ilyen módon szerezték a gyimesiek a földet.

A környék gazdasági vérkeringésébe 1843 után kapcsolódott be Gyimes: ekkor kezdik meg a töltött út építését, amely Csíkszépvíztől vezet kanyargós szerpentineken át a Sermászón Gyimes felé a szoroson át Moldvába. Az

évszázadok folyamán itt nagy árucseré forgalmat bonyolítottak le: Moldvából kőolajat, szekérkenő degenyeget, sót, kukoricát hoztak. Csíkból, Gyimesből fűrészárut, fát, túrót, bőrárut szállítottak Moldvába. Az útépitést Balácsi József főkirálybíró idején kezdték el és az 1860-as években fejezték be. 1970-től itt műutat építettek.

Újabb fontos dátum: 1897-ben bekerül a vasúti körforgalomba is, amikor fölavatják a Gyimest Moldvával összekötő vasútvonalat. Zsidó és örmény kereskedők lepik el a völgyet. Több fűrészüzem, gáter épült, az erdőket valóssággal letarolják. Egyetlen évben, 1908-ban mintegy 163309 köbméter fát árvereznek el a csíki birtokos községek. Nem csoda, ha a csángók is lopták, morzsolták az erdőt. Ennek ugyancsak 1908-ban halálos áldozatai is lettek. A helyiek erdőt „osztottak” a csíki közbirtokossággal, akik csendőrt hívtak. A csendőrök az összegyűlt csángókba lőttek és négy embert megöltek. Egy kopjafaszerű oszlopra, mely a halottak emlékét őrizte, ezt vésték: „Halála négy ártatlan vértanúnak csender lövés által ezen házban haltak meg 1908 február 11-én. A golyók megölték Tankó Emre Péternét, Tankó György (Kicsit), Tankó Imre (Jont), Tankó György Agostont”. Az emlékoszlop az 1970-es évekig Kápolnapatak fejében az egyik udvaron állt, négy juharfa között.

Ha ismerjük a birtokviszonyokat, vagyis azt, hogy ezek a területek, amelyeken a csángók elszaporodtak, a csíki közbirtokosság vagyonát képezték, akkor megértjük, hogy a falusi székelyek és az ide húzódott elcsángáltak között miért voltak valós ellentétek.

A csángóság elszigetelt, pásztorkodó, favágó népcsoport volt, amely megőrizte archaikus székely eredetű népi kultúráját egészen napjainkig. Az elzártság, a pásztorkodás, az írástudatlanság nem engedte meg a gyimesieknek, hogy a fejlődésben lépést tartsanak a székelységgel. Az elmaradottság azt is magával hozta, hogy a székelység lebecsülte a csángókat.

Ez az önellátó, zárt életmód a hatvanas évektől bomlott fel, amikor megkezdődött az „ingázás”. A nehéz fizikai munka, a kételtűség (ipar-mezőgazdaság) sokmindent összetört. Felbontotta a primér közösségeket, elmaradtak a falut összetartó szép szokások, kosarásbálok, kalákatáncok. Az emberek robottá váltak. Megváltozott a lakáskultúra és az építkezés is. Modern házakat építenek, fürdőszobával, korszerű bútorokkal rendezik be a lakást és elzárkóznak.

Gyimesben teljes a magyar nyelvközege, s mivel elzárt a vidék, nehezen tanulnak idegen nyelveket. De a magyar nyelv, amit használnak, a legtisztább magyar nyelv. Orbán Balázs itt jártakor meghallgatva a lakodalmi búcsúztatókat, azt írta: „Ezek mutatják szép zengzetes nyelvünknek fejlettségét... és ez a nyelv költői beccsel bír”. Nyelvjárásuk szempontjából a felcsíkiakhoz állanak a legközelebb, azok közül is a csíkszentdomokosiak szókészlete, tájszavai majdnem azonos a gyimesiekével. Érthető, hogy a gyimesiek nyelvezete archaikusabb, hiszen minden elszigetelt hely jobban konzervál.

A 35 féle csángó táncot vizsgálva Varga Gyula néptánckutató megemlíti: „Gazdag lehetett valamikor a csíki székely táncrepertoár, ha ennyit megőrzött a hagyományörző Gyimes.”

Mivel sokfelől kerültek ide az emberek, színesebb, gazdagabb a szóbeli hagyományokat őrző népköltészetük, dalaik, szokásaik, és általában véve a hagyomány és hitviláguk. Gondolunk itt a 35 féle táncra, a 30 táncalkalomra, a hiedelemvilágukra, a szóbeli hagyományokra és a mesevilágra. De a gyöker székely, mind nyelvben, mind szokásokban, dalokban, anyagi és szellemi kultúrában. Egyetlen példa erre: amit ma gyimesi jellegzetességnek könyvelnek el, a kettős összetételű zenekar, a „mozsikás és gardonyos”, a hatvanas évekig még Szentdomokoson is ilyen zenekar szolgált a talpalávaló zenét. Sőt ott a középkorúak még ma is ismerik ezt a zenét. Csakhogy itt Gyimesben hála egy jó erős zenész dinasztának, a Pulikáknak, Halmágyiaknak, Zerkuláknak, máig is él ez a zene. Igaz, már csak mutogatják őket, a művészetükkel ejtik ámulatba az idegeneket, fesztiválokra hordozzák őket Magyarországtól Kanadáig, lemezeket készítenek velük. De sajnos itthon már az ifjak nem táncolnak erre a zenére.

A gyimesiek körében az eredettudat ápolásáért legtöbbet az egyház és az iskola tett a történelem folyamán. Egyetlen példát említenék: Gyimesbükköt, a legalsó gyimesi nagy községet adminisztrációs úton elszakították a többi gyimesi csángótól, Hargita megyétől és Bacău megyéhez csatolták. Ma is odatarozik. De még a legnehezebb években is a katolikus magyar pap magyarul tanította írni a csángó gyermekeket. Az iskola tette az idők folyamán hangoskodás nélkül, amit tennie kellett. A legszebben arra a kérdésre, hogy minek vallja magát Tankó József 78 éves csángó válaszolt: „Hát én magyarul imádkozom, kárinkodom, s jajgatok, há akkor mé kérdi, hogy én mi vagyok”.

A gyimesi csángókban él az eredettudat. Sokan tudják, hogy családjaik honnan származnak. Ha a telepeseket nevük szerint vizsgáljuk, akkor Gyimesvölgyében a Tankó vezetéknev a leggyakoribb, mintegy 40%-a az összlakosságnak. Ez nem azt jelenti, hogy minden Tankó rokon. Közöttük is vannak különböző „nemzetségek”: Bitangok, Ugethánnyok, Rajkok, Mozsikások stb. Egyesek közülük úgy tudják, hogy Moldvából származtak ide, de már a XVII. században találkozunk ezzel a névvel Gyergyóilyefalván, később Székelyudvarhely környékén, sőt Háromszéken is. De egy madéfalvi összeírásban már az 1600-as években találkozunk Tankó névvel. Az *Antalok* állítólag Felcsíkról származnak, a *Molnárok* úgy tudják, hogy Makkfalváról, a *Szőcsök* Kézdivásárhely környékéről jöttek, a *Bodorok* egy része Fogaras környékéről, mások Moldvából származtak, a *Ciherek* hegyirablók voltak, a Barák Felcsíkról, a Jánók Szentgerlicéről jöttek. A *Fikók* és *Mihókok* a szájhagyomány szerint Moldvából származtak vissza. Tankó János Póra (77 éves) kápolnapataki lakos még emlékszik arra, hogy a moldvaiakkal tartották a rokon kapcsolatot és a moldvaiak még a nagyapja gyermekkorában gyalogösvényeken jöttek a középloki búcsúra. Tovább faggatva a neveket, az *Ambrus* nevezetűek közül úgy tudják, jöttek Moldvából is, de Felcsíkon is gyakori ez a vezetéknev. A *Kajtárok* Dánfalváról, a *Rókák* pedig Moldvából jöttek.

Tudott dolog, hogy a gyimesi csángók átvették valamelyest a moldvaiak öltözetét, habár a színek, motívumok teljesen magyarosak, de kieresztett inget viseltek. Egy öreg csángó az ötvenes években Marosvásárhelyen a középloki

híres kórust így mutatta be, miután öltözékükről ítélve sokan románul szóltak hozzájuk: „Uraim, mi vagyunk a gyimesi csángók! Nézzenek meg jól! Münköt egyesek erősen szerettek a szép beszédünkért, de untak a gúnyánkért. Na, ezek vagyunk mi gyimesi csángók”.

Csángós öltözetüket a hetvenes évekig megőrizték, de soha se tevődött fel a hovatarozás, a honnan származás - az identitás kérdése. Még napjainkban is majdnem mindenkinek van egy-egy rend csángós gúnyája, de már ritkán öltik magukra: elsőáldozáskor, bérmáláskor, szüreti bálra, valamint a csík-somlyói búcsúra. Gegő Elek 1838-ban írta a következőket: „Délután a sáncban, a Tatros vize kígyózó medrében a magyarajkú, de román öltözetű emberek közé, a Lokra értünk...”

Gyimesvölgyét, ahol több mint 15000 csángó magyar él vízvásztó hegyláncok sorozata határolja a csíki és a gyergyói székelyek lakta területektől. Elhatárolták, de soha nem választották el. Ma is több száz évi ittlét után az emberek tudják, honnan csángáltak ide.

Ami a csángó nyelvjárást illeti, tulajdonképpen nincs is külön nyelvjárás: közös a felcsíkiakéval. A nyelv régi archaikus ízét itt őrizték meg a legjobban.

Századunk első évtizedeiben a nyelvjáráskutatók megállapították, hogy egy jól konzervált, archaikus székely nyelvjárást beszélnek a helyiek. De még a hetvenes évek elején is ez volt a helyzet. Íme, mit ír erről Dömötör Tekla magyarországi néprajzkutató Salamon Anikó *A gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák* című gyűjteményének az előszavában: „A gyűjtemény, amelyet az olvasó kézhez kap, az egyik legarchaikusabb magyar nyelvű népcsoportnak, a gyimesi csángóknak mondáit, legendáit, ráolvasásait, imáit tartalmazza”.

Ma a Gyimesvölgyét három nagy kiterjedésű, közepes népességű község alkotja: Gyimesbükk, Gyimesközéplak, Gyimesfelsőlok. A Gyimesvölgye összlakosságának a száma 14402. Ebből Gyimesbükk 5636, Gyimesközéplak 5343, Gyimesfelsőlok 3424 (1992-es adatok). A gyimesi csángók kivétel nélkül mind római katolikusok.

Jelenleg a megélhetést Középlakon a bútorgyár, a fűrészüzem és a tejfeldolgozó üzem biztosítja. Több asztalosműhely és más helyi kezdeményezés ad munkát az embereknek. Sokan a vasúttól nyerik mindennapi kenyerüket, mások a közeli városokba, legtöbben Csíkszeredába ingáznak. A lakosság nagyrésze azonban, még ha ipari munkára is jár, otthon továbbra is gazdálkodik, állattenyésztéssel foglalkozik.

A régi értelemben vett falusi közösségek lassan szétesnek. Elég nagy az alkoholfogyasztás és gyenge az orvosi ellátás. A valamikori 30 féle táncalkalomból 4-5 marad, a 35 féle táncból már keveset ismer az ifjúság.

Ha valamikor ismeretlen volt itt a válás, lopás, irigység, ma ezek a jelenségek megszokottak.

Igen, az archaikus Gyimes is lassan bevonul a modern világba. Ideje, hogy szokásvilágát följegyezzük.

Szómagyarázat

álivánka = tejföl, puliszkaliszt, cukor, tojás keverékéből készült sütemény
átolvető = posztóból készült kétszeres vállon átvett csmaghordó
balmos = tejfölből, cukorból, puliszkalisztból főzött puliszka
bé = be
brigigyó = a tej felveréséhez használt eszköz
bernyóc = a katrinca felkötéséhez használt öv
csóríka = posztóból készült lábszárvédő
degenyeg = kerékfej kenő zsír
dránica = zsendely
eddigel = mostanig
elpaltam = szétszórtam
fehéretek = tejből, puliszkalisztból főzött puliszka
fejósétár = sajtár
gereben = kenderfésülő
gunya = ruha
hasajó = szövőszék egyik része
ingem = engem
kaliba = nyári szállás
katrinca = lepelszoknya
káva = sajtcsinálás eszköze
kendező = törülköző
karmantyú = bokavédő
kicsáválni = kikészíteni a bőrt
lábitó = a szövőszék fonalváltója
lájbi = mellény
légej = faedény, savanyútej tartó
léhelő = acélfésű a szosz fésülésére
megyébe vinni = vendégségbe hívni
mű = mi
melegítés = ételféleség
osztováta = szövőszék
patakfej = a völgy felső része
pendej = alsószoknya
sebes tej = savanyú tej
sikítás = a keder finomítása
szer = falurész
szulla = hegyes tetejű ideiglenes pásztorkunyhó
zsendice = tejtermék, étel

ADATKÖZLŐK

Galaci Károly, 65 éves (1992)

Tankó Póra János, 75 éves (1991)

Tankó Péter, 94 éves (1992)

Tankó Katalin, 84 éves (1991)

TÁNCÉLET

1. Táncalkalmak gyermekek számára

Egy adatközlő a csángó táncszeretetét így fejezi ki. „a csángó minden alkalmat megfog, hogy rúghasson a fenekihez” azaz táncolhasson.

A gyermekek először a szemükkel tanultak táncolni „csak nézte-nézte, s aki ujan, a' meg es tanulta”. Volt is amit nézzenek, ugyanis a gyermek részt vesz a családi multságokon, sőt az éjszakai összejöveteleknél, táncoknak is aktív részese. A lakodalomban a 8-10 éves fiúcskának is kulacs van a kezében, ő is lakodalmas. A rokon leánykák, a kis nyoszolyók a menet élén haladnak. A táncban „összerakják” őket, akik kezdetben ügyetlenkedve tipegnek-topognak a nézők multságára. Később a bátrak már egy „szegeletbe” néző - intéző nélkül is táncolnak.

A következőkben olyan táncalkalmakról lesz szó, amelyeket teljesen a gyermekek uraltak, ők rendezték, szervezték, sőt sok esetben a zenész is gyermek volt. Ilyen táncalkalom például a serketánc. A gyermekek nyáron egy nagyobb csűrbe gyűltek össze, esetleg az udvaron, télen egy elhagyott házban táncoltak. Azért serketánc, mert ők a legkisebbek, a „serkék”. A nagyok nem is zavarták ezt a táncot, esetleg egy-két asszony, anya szemlélte a csemetéit. A zenész tudása szerint jártak hejszát, lassú magyarost, sebes magyarost, esetleg németest. Legkedveltebb a balkán eredetű körtánc, a hejsza volt, mert ez a legkönnyebb tánc. Fiúk járják, de a leánykák is beálltak. Régebb a serketáncban, ha nem volt hegedű, akkor citerával, furulyával, nyírfakéreggel muzsikáltak a hatvanas évektől pedig szájmozsikával, tangóharmónikával, akár csak a felnőtteknél, volt rendezőség, amely pénzt gyűjtött kalapba a zenésznek és gondoskodott a rendről.

Egy másik igen elterjedt táncalkalom a hatvanas évekig a gyermeklakodalom. Az adatközlők szerint a gyermeklakodalom hasonlított a felnőttek lakodalomához: abban különbözött attól, hogy nem két helyen folyt a multság, és nem volt ajándékszedő tánc. A gyermeklakodalmat is csűrben vagy elhagyott házban tartották. A zenész a gyermekek sorából került ki, de néha fiatal is fogadtak zenélni. A gyermekek szerepeket alakítottak: volt vőlegény, „hazai”, vőféj, gazda és igyekeztek a nagy lakodalom ceremóniáját utánózni. Akadt nézősereg is, főleg az asszonyok, hozzátartozók, vénasszonyok soraiból. A gyermeklakodalmat vasárnap tartották: vőféjpálcájuk is volt, szépen feldíszítve, mint a nagyoknál. A nyoszolyók koszorút viseltek, s a hazai rakott volt. A fiúk kulaccsal mentek lakodalomba, de abba a legtöbbször cukros lét töltöttek. A fontos a szereplés és a tánc volt. Itt is lassú magyarost, hejszát, sebes magyarost, németest táncoltak. Ezekre az alkalmakra csángós gunyába öltözöttek. Megtörtént, hogy az, aki jól szerepelt háromszor-négyszer is volt vőlegény.

Molnár Péter vallomásából idézünk: „Má annyit vótam vőlegény, amíg ki nem nőttem”. A lakodalomra „főztek” is: ha valahol egy kalibánál „csinálták” a lakodalmat, megtörtént, hogy „agyaglevest” főztek. Tehát maga az étkezés hozzátartozott a szerepléshez. A gazda és a vőféj sem ismerhette teljesen a szerepét, de annyit elloptak a nagyok mondókáiból, hogy ez a gyermekeknek elég volt.

„De vót úgy, hogy anyámék megengedték, mü má nagyobbacska cefrék vótunk, hogy rendes süteményt süttünk, ujjant, amilyent tuttunk. Eccer szegény anyámnak, az Isten bodogiccsa, mind elprédáltuk a zsírját” (*Nagy Ibo-lya*). Voltak gyermekek, akik úgy ahogy megtanultak „mozsikálni”, citerálni, s akkor a zenét ők szolgáltatták.

Ambrus Fülöp Hosszú: „A fontos a táncolás, s az énekelés vót. Én es sokat mozsikáltam, ma es tudok. A gyermeklakodalomba pityókát hasogattunk a fütőre, a kemencébe, s a vót a palacsinta. De ott sokat énekeltünk s táncoltunk. Még most es tudom, amit ott tanultam meg:

Este vagyon, este vagyon,
A szeretóm messze vagyon,
Vaj nem jöhet, vaj nem lehet,
Inkább hiszem, hogy nem szeret.

S aszongya hogy:

Úgy búsulok, majd meghalok,
S még es jókedvet mutatok,
Méges jókedvet mutatok,
Hogy ne tudják, hogy búsulok.

Ezeket mind ott tanultam. Ingem táncolni édesapám tanyított, erőst jó táncos vót. Vót neki egy kifaragott nyírfakérege, azt béfogta a szájába, aval zenélt. Erőst szépen szólt. Abban az üdőbe sokval több táncot tuttak. Ma már nem csinálnak se gyermeklakodalmat, se kosaras bált, de nem es tudnak ezek a mai fiatalok ujjant táncolni, mind mü.”

Berszán Guszti: „Ha nem vót zenész, akkor egy gyermek vett két fát, s úgy csinált, mintha muzsikálna, mü énekeltünk s arra táncoltunk, fő volt a a tánc.”

Tankó Józsi Jáni: „Végig utányoztuk a nagyokat. Érdekes vót, mintha ma es látnám, amikor vége vót a lakodalomnak, münköt es kikésért a mozsikás, mint a nagyokat. Mü énekeltünk, dőledeztünk, táncoltunk.”

Egy másik táncokodalmom a gyermekek számára a *kosaras bál* volt. Ezt főleg húshagyó kedden rendezték. Elhagyott házban vagy vendégszerető gazdánál gyűltek össze és éjfél utánig táncoltak. Majdnem minden patakon volt egy olyan ház, amely vagy üresen állt, vagy kiadta a gazdája, s ez „táncház-ként” szolgált. A fent említett táncokalmakat egészen a hetvenes évek elejéig szervezték a gyermekek.

A legutolsó gyermekokodalmom Középlokon 1981-ben volt. A mai gyermekek már csak a szüleiktől tudnak ezekről a táncokalmakról. Táncolni megtanulnak ugyan, de a húsz évesek már nem tudják a kettőst, a csoszogtatóst, az aprókat, nem tesznek különbséget a lassú és a sebes magyaros között. A csángós ruhát is nagyon ritkán veszik fel: elsőáldozáskor, pünkösdi búcsúra,

szüreti bálra, esetleg Magdolna búcsújára.

A táncos kedvű csángó gyermekek keresnek maguknak más táncalkalmakat is az említetteken kívül. Eljárnak a nagyok táncaiba, a VIII. osztály befejezése után hagyományosan táncot rendeznek, kibérelve erre a célra egy nagyobb házat s ide esetleg szülő jöhet el felügyelőnek. A X. osztályt végzetek szintén ilyen formában rendezik meg a búcsúbálijukat. A zenészt felfogadták, még azelőtt 4-5 évvel a Pulikák, Halmágyik zenéltek. Ma már magnózenére táncolnak. A 14-15 éves cefreleányok már eljárnak az ifjak mulatságaira is. A fiúk később érnek, ők 16-17 éves korukig még „kölyök legények”. Legújabbban akkor lépnek legénysorba, amikor az ő korosztályuk szervezi meg ősszel a szüreti bált.

A gyermekek egy jó részének még egy minden évben ismétlődő táncalkalom a Karácsony esti énekléskor minden háznál eltáncolt „zsuka” (a román joacă - tánc szóból ered az elnevezés).

„A bötlehemesek tánca a bálkáni táncokhoz hasonlított, körbe álltak, csak nem fogóztak össze, botjaikat ritmikusan a földhöz verték, körbe mentek és egyúttal mindenki saját tengelye körül is forgott. A furulyás szöveg nélküli hejszát vagy más régi melódiát fújt, közben ő is medvetáncszerű mozgásokat végzett. Ezek a pásztortáncok igen régiesek, sok mozgási elemükben hasonlítanak az afrikai harci táncokhoz. Csoszogó tánc, úgy mozognak, mintha földhöz volnának ragadva, mintha kereken gördülnének. Körbejárás közben a fejüket lehajtják, majd, mintegy jelre, egyszerre dacosan, büszkén felkapják. Tehát a *maszkurázás* is évente ismétlődő táncalkalom.”

A gyermekek táncalkalmain nem vett részt egy egész község, itt szerek, patakonként szervezték a táncokat. 40-50 személy ha résztvett egy-egy házcsoportból.

2. Táncalkalmak fiatalok, felnőttek számára

A legrégebbi táncalkalom a fonó, amit máshol guzsalyasnak is hívnak. Egy falurész, szer leányai megszervezték akármelyik hétköznapi estéjén a fonót. ahol nagyobb ház van, ahol szívesen fogadják a fiatalokat. Voltak ilyen megszokott gyülekezési helyek 2-3 is egy patakon, ahol sokszor még ötvenen is összegyűltek. Ezeket a gyülekezéseket még gyűlésnek is hívják. A lányok kender-len-szösz guzsalyakkal érkeztek, mikor minnek volt az ideje. Később odasettenkedtek a legények is. A leányok fontak, közösen énekeltek, játszadoztak.

Ambrus Fülöp Hosszú így emlékszik vissza a fonókra: „Este fonógyűlésbe mentünk. Egy font kender, másik szösz, durgát, ki hogy. Szalamás patakon két ilyen csoport volt: Anti Jánoséknál és Bucsieknál. Nem kellett sok ház, sze csak a mű rokonságunkban két családnál 22 fiatal volt. Hogy ma milyen kevés fiatalság van! Egy darabig fontak, aztán játszottak. met közbe legények, legényecskék jöttek, lesték az orsót, s ha a leány elejtette, csókéadták vissza. Erőst sokféle játékot jácodtunk: pározás, sirülj kicsi szék, szöszgomolya, káposztavágás, szemet futtunk, vonatozás, szalonna s kolbászozás, papmacskázás,

keccsüzés, ecetárlás, tojás eldugás, dungenés, üstkifordítás, johófejés, róka-zás, macskázás, berbécsezés, kútbaesés, tolvajozás stb. Fel se tudom sorolni, mennyi játék vót. S na, hogy szóvam ne felejsem, amikor meguntuk a sok játékot, az öregebbek, met vótak öregebbek es, nem ujan erőst öregek, kezdtek énekelni, félre a székeket, s kezünk táncolni. Milyen jó es vót, Istenem! Azon gondolkozom, voltunk-e szomorúak? Biztos igen, de így jó, hogy arra nem emlékszünk.” Tehát a fonó is táncalkalom volt, talpalávalónak énekeltek, citeráztak, furulyáltak, vagy nyírfakérget fújtak. Az utóbbi gyakori hangszer volt a pásztornépeknél. Kifaragták, szájukba fogták és fújták. Sajátos, érces, zengő hangot adott. A fonóban, természetesen, nem járták végig mind a 30 fajta táncot: itt lassú magyarost, sebes magyarost, hejszát, esetleg németest táncoltak. Napjainkban kender, len nincs, nincs mit vinni, a fiatalok munkába járnak, ingáznak, este holtfáradtan nincs kedvük a táncra, játékokra. A fonó, mint táncalkalom, megszűnt. Az idősebb szomszédok a hosszú esteken össze-összegyűlnek, ezt „szomszédolásnak”, „beszélgetésnek” hívják. Itt az asszonyok varrnak, horgolnak, gyapjat fonnak, a férfiak beszélgetnek, kártyáznak. Felidéznek a régi dolgokat, nos, politizálnak is, de nem énekelnek, nem táncolnak.

A havasi kalibás tánc, havasi gyűlés is jó táncalkalom volt. Nyár elején, május végén és június 10 körül a gyimesi csángók, akiknek a legelőjük nincs közel a házhoz, „kiköltöznek a kalibához”, a második szállásra, amely valamelyik patak fejében a hegyen van. Itt kaliba (nyári szállás), istálló és pajták vannak, és gondozzák, legeltetik az állatokat őszig, Szent Mihály napjáig. Egyes helyeken, ahol közbirtokra épülnek a kalibák, valóságos kolóniák alakultak ki. Egy csoportban 10-15 kaliba is van. A nyári szálláson nagyon unatkoztak a fiatalok, ezért főleg üllőünnepeken néha délután vagy estefelé fejés és pornyalás után „esszegyűltek”, cserkabaláztak, lábhintáztak és táncoltak. Egyes helyeken, így a Feketeerdőn volt hegedűs is, máshol citerára, nyírfakéregre, furulyára táncoltak. A meghívás úgy történt, hogy „áthuejtottak” (kiabáltak) egyik kalibától a másikhoz, egyik „bitkóról” a másikra. Főleg Szent János napján és szent Péter napján tartották ezeket a táncokat. A hatvanas évek óta, mivel a fiatalok nagyrésze ipari munkát végez és nem kalibázik, ezek a táncalkalmak is kimaradtak.

A *kalákatáncok* napjainkig megmaradt gyakori táncalkalmak. Erdély-szerte igen-igen jó szokás volt, hogy valamilyen sürgős munkát, amely több munkáskezet kíván, csoportosan végezzék el. Este munka után „beáll” a kalákatánc. Éjfél után 2-3 óráig tart ez a tánc. Inkább ősszel, egészen karácsonyig tartanak ilyen táncokat, kedden, csütörtökön és általában egy patak, egy szer jár ebbe a táncba. Mindenhol található egy elhagyott nagyobb ház, amit kibérelnek és ott táncolnak. A zenésről a házigazda gondoskodik. A hétközi kalákákban nem mindig a kiváló Pulikák és Halmágyiak muzsikáltak. Kerültek csángó hegedűsök, akik kevesebb pénzért is elhúzták. a hírverés úgy is történhetett, hogy pl. a keddi kalákatáncban egy megbízott leállította a mozikást és kihirdette a soron lévő táncot: „Aki csütörtök este táncot akar keresni, az Ugrán a Gyurka Józsi vénházába keresse, Tulik Jánosnak lesz ganyézó kalákája.”

Bár sokféle kaláka létezett Gyimesben: (ganyézó kaláka, fonó kaláka, tapasztó kaláka, szénahozó kaláka, fahordó kaláka, építő kaláka, tiloló kaláka, szapulló kaláka, johot teleltető kaláka, kaszálló kaláka, kapáló kaláka, szénahordó kaláka stb.), csak a ganyézó kaláka, esetleg a fonó kaláka után csináltak táncot. De az is megtörtént, hogy a johotteleltető kaláka után is evést, ivást, mulatságot rendezett a gazda azoknak, akiknél a juhái teleltek, mert neki kevés szénája termett, esetleg leégett a csüre, szénája. Mindenkor tánc követte a lopókalákát.

A következő típusú *lopókalákákat* ismerjük:

a. *pityókalopó* kaláka: ha valakinek nem termett pityókája vagy egy felhős szakadás alkalmával a víz leiszapolta a földjét, táncot hívatott vagy hirdettett és kedden vagy csütörtök este beállt a tánc, ahova a fiatalok, de a felnőttek is vittek 5-6 kg pityókát s a belépésnél odatöltötték egy zsákba. Ez volt az ára a táncnak. Azért nevezték lopókalának, mert egyesek a fiatalok közül úgy vitték el otthonról a pityókát, hogy a szülők nem is tudtak róla, de ha megtudták, úgy is beleegyezőleg hallgattak. Nemcsak a fiatalok, de mások is mehettek a táncba. Aki nem vitt pityókát, az pénzzel fizetett. Minden ősszel rendeztek, s még most is rendeznek ilyen táncot a középloki zenészek, a Pulikák és Zerkulák, akik hévvel húzzák a talpalávalót:

b. a *szöszlopó*, *kenderlopó*, *gyapjúlopó* kalákát is olyanok rendezték, akiknek nem voltak ilyen termékei. A megrendezés módja a fentivel azonos. Az öregektől még hallottunk sajtlopó és boronalopó kalákáról is. A ganyézó és pityókalopó kalákátáncokat kivéve, a többiek mind kimaradtak. De nem maradt ki maga a munka, a kaláka. Munkatársak közösen kaszálnak egy-egy vasárnap délelőtt 5-6 órát, megsegítve ezzel egy-egy munkatársukat. Utána esznek-isznak, esetleg énekelnek. Ma is a kalákák rengeteg formáját ismerjük, ami arra vall, hogy ezek az emberi közösségek nem hullottak szét, még találni segítőkész embereket Gyimesben.

A *fogadott táncok* a leggyakoribb táncalkalmak, amelyeket napjainkban is szerveznek a fiatalok. Ezeket mostanában falu szinten rendezik szombaton, vasárnap vagy ünnepnapokon. Az ötvenes évekig a nagy táncszezónban, amely húshagyó keddig tartott - beleértve a húshagyó keddi éjjelt, hamvazó szerda reggeléig - vasárnap délután is táncoltak, este tartottak egy vacsoraszünetet, a messze lakók haza se mentek, majd egy-két óra múlva beállt az esti tánc. Egy olyan nagy kiterjedésű községben, mint Középlök, megtörtént, hogy két-három helyen is volt fogadott tánc. Persze vigyáztak arra, hogy a táncok ne zavarják egymást a létszám miatt. a fogadott tánc, főleg a vasárnap délutáni, nagy esemény volt a község életében. Volt egy-egy táncház Felsőlokon a Mánya Anti háza, Középlokon a Csuláké (egy nagyobb terem, amely lakatlan házban volt). Vasárnap a templomból mindenki a táncházba ment. Íme, hogy emlékszik erre vissza *Ambrus Fülöp Hosszú*:

„Elmentünk a templomba vasárnap. Kicsi-nagy. Alig vártuk, hogy legyen vége a misének, met a templom alatt (a templom a nagy dombon van kint), amikor kiharangoztak, akkor má' várt az öreg Pulika, s keszte húzni. Aki akart, felvonultunk a táncházba. Oda jöhetett öreg es, fiatal es. A vénasszonyok

körbeültek s itilkeztek. Akkor úgy sorba végighúzták a táncokat: lassú magyaros, sebes magyaros, csoszogtató, németes, hejsza, kettős, kerek, hétlépés stb. S eccer elhúzták a vége felé az aprókat es. Akkor több táncot tudunk. A jó táncost megbecsülték. Ma ezek a fiatalok csak riszitelnek.”

Az ötvenes évek végén minden községben egy-két „kurtujnak” nevezett színpaddal ellátott házat építettek. Ilyen „kurtuj” Középlokon három van, mert a nagy kiterjedésű község több mint 30 kilométer hosszúságban terjed el a Tatros és a patakok mentén.

Amint a nevük is mutatja, ezek a táncalkalmak fogadott táncok, vannak zenészfogadók, rendezők, akik „belépti” díjat szednek. A leányok mindig kevesebbet fizettek (valamikor 5-3 lejt, ma 25-20 lejez a díj). Nyáron szombat estéken ritkábban rendeztek táncot, inkább vasárnap délután és vasárnap este volt a fogadott tánc, mert a hegyről, ahol kalibáztak, kaszáltak, csak vasárnap szabadultak, hogy misére, táncba mehessenek. Mostanában már nyáron is többször rendeznek esti fogadott táncokat. Ezeket a „kurtujban” szervezik, mivel a patakok mentéről eltűntek az olyan öreg házak, nagy csűrök, ahol régebb táncoltak. A csűrben és a szabadban most csak az ajándéktáncot rendezik.

Az esti fogadott táncok a hatvanas évekig reggelig is eltartottak. Mostanában éjfél után 2-3 órakor vége ezeknek a táncoknak, a legények és leányok haza énekelgetnek. Nagyon adtak régebb arra, hogy a vasárnapi nappali táncból a leány napszentület előtt hazaérjen. Ha nem így történt, azért sokszor a nagylányok is kikaptak. Ha este folyt a tánc, akkor arra, ha nem lakott nagyon messze, visszaengedték a lányt. Ha guzsalyasa volt, otthon maradt. A vasárnapi fogadott táncokat is egyelőző táncban „kiájtották” ki. Ma meghívót írnak s a „kurtuj” elé kiteszik. Vigyáznak arra, egymás iránti tiszteletből is, hogy ha a környéken vasárnap ajándéktánc van, akkor nem rendeznek fogadott táncot. A fogadott táncokban a legelsőzenészek - a Pulikák, Halmágyiak, Zerkulák, Vándor János és Kicsi Karácsony - zenéltek, őket fogadták meg. A zenekar itt is a „mozsikásból” és egy „gardonyosból” állt. A gardonyos a mozsikás felesége vagy leánytesvére volt. Ma fuvós és pengetős hangszerekből álló zenekarokat fogadnak, amelyek modern táncdalokat szolgáltatnak.

A legnagyobb fogadott táncot Középlokon a Mária-Magdolna védőszent tiszteletére szervezett búcsú napján, július 22-én rendezik, amikor az egész Gyimesvölgyének a fiatalsága idesereglik. A házasemberek nemigen mennek ebbe a táncba, ők „megyéznek” valamelyik ismerősüknél. A vénasszonyok és a menyecskék be-bekukkintanak, hisz téma kell a pletykához! A fiatalokat osztják-szorozzák: ki hogy van felöltözve, kivel táncol és hogy táncol. Íme kedvelt anekdota a táncból: - Kata te, mekkora csúf fekete legény, aki Annával táncol! Vajon kié lehet?

- Az az enyim, Borbár!

- Jaj, mekkora ügyes, szép, magos legény!

Az öregebbek emlékezte szerint valamikor nyáron kinn a szabadban tartották a fogadott táncokat is.

Régebbi és gyakori táncalkalom volt a *bál*.

A bál általában intimebb gyülekezet, kivéve a nagy ünnepek (Húsvét, Karácsony, Újév) alkalmával rendezett bálokat. Azért mondtam, hogy intimebb gyülekezet, mert a bálba (hivogató, katona, házasember bál) nem akárki mehet. A bálosokat meghívják és egyszer, patak, rokonság mulat ott. A bálokat feloszthatjuk *szabad bálokra* és *hivogatós bálokra*.

Gyimesben az öregebbje bálnak hívta a nagy ünnepek másodnapján rendezett fogadott táncot is, főleg az estit. Ilyent egyet szerveztek régebb a központban valahol, egy nagyobb üres házban. Ma ezeket is, mint a többi fogadott táncokat a „kurtuj”-ban tartják és az egész község mulatsága. Mivel elszaporodott a község ifjúsága, előfordul, hogy napjainkban két helyen is szerveznek Középlokon ilyen nagyméretű bált. A hagyományos nagy vallásos ünnepek napján nem volt tánc, akkor a felnőttek, házasok templomba mentek és onnan egyenesen hazjöttek: se korcsmázás, se megyczés nem volt, nem illett máshoz menni. A fiatalok viszont ünnepnapokon szerek, szomszédság szerint összegyűltek és játszottak - Húsvétkor például hintáztak, szőrlabdáztak, földlopóztak vagy cikkeztek -, az ünnep másodnapján pedig este táncot rendeztek. Ezt egyesek táncnak, mások bálnak hívják. Ez szabad bál volt, ide bárki jöhetett.

A *hivogatós bálokat* farsang idején rendezték, esetleg húshagyó kedd estéjén. A rendezők - fiatal házasemberek - cédulával hívták meg az ismerősöket, szomszédokat, rokonokat egy szerből, egy patakról. A legtöbbször házas családokat hívtak. Ezt nem hirdették ki előzőleg, úgy, ahogy ezt az eddigi táncoknál láttuk. *Ambrus Fülöp (Hosszú)* így emlékezik: „Ésszetársult 2-3 házasember, megfogták a mozikást, beszéltek a korcsmárossal és átolvettek egy hordó bort, vaj a korcsmáros árulta ki. Régebb a bort Szépvívről szerelték be, az örmény kereskedőktől. Az ötvenens évektől a Regátból hozták a bort. Ide csak az ment, akit híttak. Esetleg betalált egy-egy részeg hívatlan, de nem nézték jó szemmel. Münköt, gyermekeket es régebb vittek s ott elfityegtünk a nagyok közt. Ezt egyéni nagy, vén házakba rendezték. Tudja-e, akkor vótak olyan nagy házak (szobák), s nem féjtették ujan erőst a lakást, mint ma.”

A *hivogatós bál* családiasabb változata a *kosaras bál*. Mindenki kolbászt, oldalast, kenyeret, süteményt vitt a bálba, azt kipakolták az asztalra. Ettek-ittak, énekeltek, egymást kínálgatták, lakodalomszerű hangulat alakult ki. Az italt, amint láttuk, a bálban vették, nem hazulról vitték. A bálok táncrendje hasonlított a lakodalom táncrendjéhez: lassúmagyaros, sebesmagyaros, németes, csoszogató, hejsza (többször is), lassú és sebes csárdás, majd éjfél után jött a kettős, a kettős sirülője, az aprók és a körtáncok. Ezeket a hatvanas évek elejéig minden lakodalomban, bálban eljárták: ezért nemcsak az igen megbecsült jótáncúak, de a táncolók nagyrésze ismerte, járta ezeket. Elöl a jótáncúak rótták. Az ilyen bálokon a táncok közötti szünetekben közös éneklés van, a zenész asztaltól asztalig jár és szórakoztatja az embereket.

Az egyik szobában vannak a megterített asztalok, a másokban táncolnak. A zenészt két mosószezből készült állványra ültetik, legalább egy méterrel a táncosok feje fölé. Kell is ez az elkülönítés, mert gyakran megtörténik, hogy a mozikás előtt „esszekapnak”, összevesznek a táncolók. Mi okozza a nézeteltérést? Leginkább a sebesmagyaros, gyors csárdás és csoszogató közben

kapnak össze, mert a virtuskodók igyekeznek eljutni a mozikás elé, ahol a férfi elengedi egyik kezével a partnerét és ütemre ropogtat mintha csíki verbunkost járna. Sokszor mindkét kezével elengedi a párját, egyedül pontoz, verbungozik a mozikás előtt: ropogtatást, bokaverést, tapsolást, különböző kötetlen figurákat mutatva be, amelyeket kurjantásokkal fűszerez. Ezután újra „sirül” hármat a párjával. Hármat fordulnak nem kettőt. Nos visszatérve a kötekedésre, virtuskodásra az ellentét onnan származik, hogy a mozikás előtt sorba állva valakaki beugrik, nem tartja be a sorát, vagy sokáig ropogtat ott, esetleg megtoldja a nótát. Akkor közbekiabálnak: „Nem csak a tejéd a mozikás”. A verekedéssé fajuló kötődést régebbi harag, leányosztás is okozhatja. Virtuosos torzsalkodásra ad sokszor alkalmat a legényes körtáncok, főleg a hejsza vezetéséért folyó küzdelem. Mindig jobb táncú, „figurás” legény vezeti a hejszát, ezt a félkör alakú táncot. Rendre eléugranak vagy élékéreznek vezetni. Van, amikor nem adja át valaki a vezetést, s akkor kész a baj! Ha valaki ellódítja a kalapját vagy kucsmáját, kezdődik a verekedés.

A fogadott táncokban egy időben tilos volt hejszát húzni, hogy elkerüljék a virtuskodást.

Még ismerteseek a következő báltípusok mint táncalkalmak: *házasember bál*, *szer bál*, *reguta bál* vagy *katonabúcsúztató*, *tűzoltó bál*, *szüreti bál*, *cigány bál* stb.

E bálók szervezés szempontjából nemigen különböznek az előbbiektől.

Házasember bál: évente egyszer-kétszer rendeztek ilyen hívogatásos alapon. A legényeknek nem volt ott keresnivalójuk (nem úgy, mint a fogadott táncokban, ahol 5-től 85 éves korig bárki részt vehetett).

A reguta bál: a katonának besorozott legény szülei megfogadják a mozikást és saját lakásukon az egyik szobában táncolnak, a másikban asztalt terítenek. Régebb a reguta meghívta a vendégeket. Ma néha meghívják a vendégeket, de a szomszédok, rokonok, a legény- és a leánybarátok hívatlanul is elmennek: énekelnek, táncolnak, esznek, isznak, majd egy ügyesebb házas ember bejelenti, hogy aki úgy gondolja, megsegítheti a bevonuló legényt. Régebb a bevonuló sok esetben már házas ember volt, ma viszont ritkán történik meg, hogy a fiatal katonaság előtt megházasodjon.

A zenészek a reguta bálban az alkalomnak megfelelő repertoárja van: keservesek, katonanékek hangzanak el, amelyeket az egész gyülekezet együtt énekel. Ha a bevonulás előestéjén van a bál, reggel a vendégek a vonatig, buszig „késérik” a regutát zeneszóval. Az állomáson, amíg várják a vonatot, énekelnek és táncolnak. A mozdonyvezető - kérésükre - addig sípol, amíg a mozdony elhagyja a falut. Bőjtidőben is megszervezik a regutabált.

Tűzoltóbál: a tűzoltók minden ősszel bált rendeztek és a bevételt a költségekre és tűzoltó-felszerelésekre használták. A bált a kultúrházban rendezték, azon bárki részt vehetett. A meghívás plakátok által vagy hirdetéssel történt. a zenészt a tűzoltók fogadták.

Szüreti bál: Gyimesben nincs szőlő - Csíkban sincs -, de van szüreti bál. Az a korosztály, amelyet abban az évben soroznak be, minden októberben megszervezi a szüreti bált. Itt vannak csőzlegények, csőzleányok, akik piros

szalagot vagy más megkülönböztető jelt viselnek. Szőlőt vásárolnak és azt koszorúba kötözve felaggatják a táncteremben. Ezekre vigyáznak, majd a nagy koszorút kisorsolják. Italt is ők vásárolnak és árusítanak. a jövedelem az övék. Legalább egy hétig lázasan készülődnek erre az alkalomra. A bál reggelén a csőzlegények és a csőzleányok ünneplő csángó ruhába öltöznek, felveszik az elmaradhatatlan varrott bundát, szíjat, fekete csángós kalapot. A legények lovat szerelnek, feldíszítik azokat, mint a lovas lakodalomra és mindenkinek van egy üveg bora. A csőzleányok két hosszú lajtorjás szekérbe ülnek, mind csángósan öltözve, és a megadott sorrendben feállva elindulnak a bál reggelén a faluba és a szomszédos falvakba zene kíséretében, énekszóval. Tisztelgetik, hívják a bálba a fiatalságot. Két-három óra alatt végigjárják ezeket a helységeket, majd hazamennek s átöltöznek. Este is valamilyen jel (szalag, koszorú) jelzi, hogy kik a csőzök. Az első pár az övék, majd este 7 óra után beáll a bál, ami reggelig tart. A fiataloké ez a multság, de más is eljöhet, táncolhat, pletykálhat.

Másnap, vagy kedden este visszahívás van, amikor rendet teremtenek, összeszedik az üvegeket, osztznak, kifizetik a zenészt és még 2-3 órát táncolnak. Ez újkeletű táncalkalom, a hatvanas években jött be szokásba.

Cigánybál: Ambrus Fülöp Hosszú a következőképpen emlékezik még ezekről a táncalkalmakról: „Külön bál vót gyermekkoromban a cigányoknak. Eccer ők eröst tudtak táncolni! Úgy montuk, menyünk „pirivégybe”. Mindenki eljöhetett, de csak ők táncolhattak. Később mind eszevigyültünk. Ma nincs ilyen bál, nem tudok róla.”

Fontos táncalkalom, ahol általában napjainkig mind a 30 táncfajta eltáncolják, a *lakodalom*. Vasárnap, esküvő után két helyen kezdődött a tánc: az ajándéktánc: a leányos háznál, ahol a leány szomszédai, rokonai, legény és leány ismerősei gyűlnek össze táncolni és ajándékaikkal segítik a férjhezmenőt. Itt estig folyik a tánc, nyáron a csürben vagy az udvaron, télen a nagyházban. Az ajándéktáncot megbízott legények előző táncokban kihirdetik. Pl. „Aki jövő vasárnap táncot akar keresni, az Kápolnapatakán, a Fikó Péter leányánál keresse, ahol Annának ajándékszedő tánca lesz”. Az ajándékszedő táncban lassú és sebes magyarost, németest, hejszát táncolnak. A sormagyarost, polkákat, kettőst stb. itt régebb is ritkán táncolták, nem is volt erre hely.

Közben a *legényes háznál* is 11 óra körül megkezdődik a tánc. Itt addig táncolnak, míg a lakodalmas menet el nem indul a násznagyhoz ebédre. Az úton is tánclépésben haladnak, bicegnek a Rákóczi induló itt ismeretes változatára, vagy más dallamokra. A hazainál, amikor megérkezik a vőlegény a vendégeivel, egyszerre két helyen is folyik a tánc: a leány mozikása bent húzza, a vőlegényé kint muzsikál, mindenki táncol, ameddig kikérik és kiadják a leányt. Itt is lassú és sebes magyarost, csoszogtatót, csárdást, németest és hejszát táncolnak. A kiadás után a vőlegény és a hazai, valamint a vőlegény emberei a lakodalmas ház felé indulnak, kulacsokból tisztelődnek, táncszókat „ujjgatatnak”. Közben a leányosháznál az ott maradottak szürkületig táncolnak. A hazai kivevésétől egész úton végig – a vőlegény házáig – énekelnek, táncolnak a vendégek, a nyoszolyók, a nyelves menyecskék ujjgatatnak addig,

amíg a völegény szüleinek „békösöntik” menyasszonyt.

A lakodalmon kívül még a következő táncalkalmakat ismerjük: *a radinát* (ez román eredetű szó, „komatálat” jelent, de jelenti magát a mulatságot is: „radinát vittem Annának”, „Vasárnap megyünk radinába”), melyet a keresztelő napján rendeznek. Először megkeresztelik a gyermeket, azután a szülők-nél gyülekeznek a komák, keresztszülők és testvérek, szombat estére és vasárnap délig táncolnak, énekelnek. A zenészt a komák fogadják és fizetik. Még besegítenek tyúkkal, fehérliszttel, süteménnyel, a férfiak 4-5 liter borral. Itt is, mint a lakodalomban, megszabott étrendet készítenek, a táncrend is ennek megfelelő. Megtörténik, hogy egyszerre 20-30 koma is keresztel.

Az utóbbi tíz évben meghonosodott mint táncalkalom, a végzős *nyolcadi-kosok* és *tizedikesek* bálja. A végzős diákok egy nagyobb üres házat kibérelnek, zenészt fogadnak, és egy vállalkozó kedvű szülő jelenlétében reggelig táncolnak.

Az iskolában jó táncalkalomnak számít a *teadélután*. Minden osztály havonta rendezhet egy teadélutánt ahol – ha hozzáértő az osztályfőnök –, népi táncok elsajátításával is foglalkoznak.

Ma már nincs annyi táncalkalom, mint régente. Elmaradtak a gyermeklakodalmak, kosaras és hívogató bálók. Kevesen ismerik már azt a 30 féle táncot, amit még a hatvanas években is végigtáncoltak a lakodalomban.

3. Helyi táncok

Már említettük, hogy Kallós Zoltán és Martin György *A Gyimesi csángók táncélete és táncai* című átfogó tanulmányában 30 féle táncról beszél. Ezeket a hatvanas évek végén minden átlagtáncos ismerte. A nagyszám mutatja, hogy valamikor nagyon gazdag lehetett a csíki székelyek táncélete is, ha ennyit megőriztek a hagyományörző gyimesiek. Az is igaz, hogy a gyimesiek népi kultúrája több rétegből ötvöződik, mert ők maguk is több helyről csángáltak ide. Így táncaikban találunk moldvai hatást is, ami majd a felsorolásból is kitűnik. A táncokat archaikus formában őrizték meg. A helyi táncokat 3 csoportba soroljuk, eredetük szerint:

- a. Kárpát-medencei táncréteg:
- b. Balkáni táncréteg
- c. Közép-európai táncréteg

a. A Kárpát-medencei táncrétegből ismert a:

1. *Féloláhos*: ezt a helyiek román eredetű táncnak tartják, pedig szólótánc, férfiak járják, mint a verbunkost.

2. *Verbunk*: rögtönzött férfi szólótánc.

3. *Lassú magyaros*: csángó páros tánc, régies, a tánc-ciklus elején foglal helyet.

4. *Sebes magyaros*: ciklusban az előbbihez kapcsolódik, gyors tánc.

5. *Lassú csárdás*: páros tánc, a csárdás egyik helyi változata, nem azonos a lassú magyarossal.

6. *Sebes csárdás*: ciklusban követi a lassú csárdást, a csíki csárdás helyi változata, hármat fordulnak majd „seggelnek”.

változata, hármat fordulnak majd „seggelnek”.

7. *A kettős*, jártatója és sirülője: mint a neve is mutatja, páros tánc. Oszlopot alkotva egymás után haladnak a táncosok, a férfiak, amint előre haladnak, vastkos táncszókat kiáltanak be. A kettős két részből áll. Az első rész a jártatója, a második a sirülője. Az utolsónál felgyorsul a zene, a csárdáshoz hasonlóan sirülnek.

8. *Mars*: akkor táncolják, amikor indulnak a menyasszony után, kötetlen, csoszogató lépésekben. Ezzel kísérik ki hétfőn reggel is a távozó vendégeket. Ismerünk lakodalmi és halottas marsot.

9. *Medvés*: két férfi járja maszkurának öltözve vagy bekormozva: alakoskodó, humoros tánc.

b. Balkáni táncréteg

1. *Sima hejsza*: hasonlít a román sârbához, férfiak járnak nyitott láncban.

2. *Korobjászka-Korobgyászka*: félkörben járnak férfiak, újabban nők is. Állandóan jobbra halad a tánc.

3. *Kerekes*: zárt kör formában járnak, mint a román hórát, férfiak, nők. Több kör is lehet.

4. *Tisztí hejsza*: férfiak járnak félkörben, cifrázó figurákkal.

5. *Legényes*: vállon összefogózkodva járnak körbe, főleg a férfiak.

6. *Csúfos*: moldvai eredetű, nyitott láncban járnak a férfiak körbe, vállfogással.

7. *Békási ruszka*: ezt is nyitott láncban járnak vállfogással félkörben, balra haladva.

8. *Féloláhos hejsza*: lánc-tánc, félkörben, román eredetű.

9. *Hosszúhavasi*: egy középkori helynévről nevezték el a táncot. Nyitott láncban, félkörben járnak, jobbra haladva.

10. *Régi hejsza*: férfiak járnak nyitott láncban, vállon összefogózkodva.

c. Közép-európai táncréteg

Ez a legfiatalabb táncréteg, jórészt polgári eredetű. A legtöbb tánc kötött, kollektív páros tánc.

1. *Háromsirülős*: polkaszerű, forgó páros tánc, a táncosok oszlopokba állnak.

2. *Egytoppantós*: az előbbi mintájára állnak fel.

3. *Háromtoppantós*: Mint az előbbieket, de a ritmus hármas dobbantással zárul.

4. *Hétlépés*: oszlop páros tánc, a németek és az osztrákok is járnak.

5. *Balánkájé*

6. *Cszozogató*: hasonlít a sebes magyaroshoz, páros tánc.

7. *Porka*: a polka kötetlen formájú páros tánc: hármat sirülnek, mint a csárdásnál.

8. *Talján porka*: az „aprók” táncsorozat egyik darabja.

9. *Moldvai és a porkája*.

A táncok kisebb egységeinek is vannak elnevezései. Így a sebes magyaros, lassú magyaros, sebes és lassú csárdásnak van sirülője és lépegetője. A gyorsaknak van ropogtatója is. A kettősnek van jártatója és sirülője. a közép-európai táncréteg majdnem mindenikének van jártatója, sirülője és toppantója. A féloláhosban van cifra, hátravágó, bokázó guggoló stb.

Ma a modern táncok mellett a következő régi táncokat járják: lassú és sebes magyaros, lassú és sebes csárdás, németes, kettős, hejsza és csoszogtató.

Tanúja voltam 1991-ben egy lakodalomban a különböző korosztályok összetűzésének: a sok diszkózene hallatára, a 40 éven felüliek követelték éjfélkor, hogy húzzák a csángós nótákat is. De a zenészek már nem ismerték azokat. Majdnem verekedés lett a vége!

4. Tánc-szokások, „regulák”:

A táncnak viselkedés-alakító szerepe volt. Van egy sor „nem így kell, úgy kell” íratlan szabály. Pl. a mozsikás előtt „ropogtatnak”. De nem illik ide soron kívül beugrani. Ha valaki ezt az íratlan szabályt nem tartja be, ebből verekedés is lehet. Fontos a testtartás is tánc közben és nem illik közben szivarozni, hangoskodni. Tánc közben nem illik a leányt elkérni. Ha mégis megtörténik, így kéri le: „Add ide, egyet sirüljek”. A mozsikás előtt sirül hármat a legény, és azután visszaadja. A lánynak nem illik visszautasítani a felkérőt, mert annak régebb „kimozsikáltatás” lett a vége. Ha egy lány visszautasított egy legényt, a fiú nóta közben leállította a zenészt, lehívta az ülőről, megfogta a leány kezét és zeneszó kíséretében kivezette a teremből. Ha ebből nagy harag lett, megtörtént, hogy a leány is bosszút állt, „csurufárával” leöntötte a legényt.

A következőkben megvizsgáljuk, főleg az adatközlőktől hallottak alapján, hogy kitől tanultak táncolni a gyermekek meg a fiatalok, mi a véleményük a jó táncosról, kik mehettek táncba, hogyan történt a táncrakérés és a tánchoz kötődő más „regulákat”.

Ambrus Fülöp (Hosszú):

„Ingemet édesapám tanyított táncolni. Vót neki ujan nyírfakéreg kifaragva, bévette a szájába, seröst szépen fútt. A jó táncosnak nagy becsüje vót. Édesapám es szegénylegény vót, de erőst jó táncos s így örökké a nagygazda leányokat táncoltatta. Szüivesen táncoltak vele. Gazdag leányt es vett feleségül.

A táncbahívás, az úgy vót, hogy amikor megpendítette a mozsikás a húrt, akkor a jó táncú legény, met azok kezdték a táncot, ujan figurás tánclépésekkel körbe ment a terembe, közbe reja-reja nézett a kiszemelt leányra, de az es má gondolta, vagy intett a fejivel úgy messzünett, vagy közel ment s a kezével megérintette, vagy azt mondta, hogy táncolunk-e. Mindenki mehetett a fogadott táncba. Akkor ment es mindenki, most ujan szertelenek a fiatalok, hogy a házasok unnyák odamenni. Régebb a fiatalabbak táncoltak, legyen az legény vagy házasember, s a vénasszonyok körbe ültek és ítilkeztek. A jótáncúnál má a feje mozgásáról es látszott, hogy jótáncú, nem dökög, könnyen jár a lába, nem kapkodja a fejit. A leányok inkább táncoltak a jótáncúval. A nehéztáncost megszólták: jól küzdesz, na mét botorkázol, mit keresel a pad alatt? Még azt mondták: jaj, be nehezet táncol, jaj, hogy kénlódik!

A jótáncú úgy táncol, mint a laptá. Táncközben vótak ujanyok, hogy végigénekelték a táncot, amit húzott a mozikás. Szünetben a legények énekelgettek, mások „hülni” mentek. Nem illett a leányoknak sokat kijárni hülni! Tánc közben nem illett más párokval beszélgetni. A nagy éneklés közben eccer-eccer eltért az ének a mozikaszótól. Hammazószeredán úgy bévégezték a táncolást, hogy Húsvét másodnapjáig nem volt tánc! Bőjtben nem vót tánc, inkább mindenki otthon ült. A táncfogadó lehetett házasember vagy legény. Vót ujan eset, hogy egy házasember vót a táncfogadó hosszú éveig. Ilyen vót a Megállónál Fatkas. Az előbb mondtam, hogy intéssel es hitták táncolni a leányt. Na, eccer megtörént, hogy egy fajka leány ült a padon, s a legény amikor intett, 2-3 leány es szökött eccere. A nóta végivel a legény magához szorítja a leányt s úgy köszöni meg a táncot.”

Tankó József (Jáni):

„Öröm vót nézni a jótáncost! Könnyen táncolt. Egy része csak kénlódott. Ha nem találtak, azt mondták, úgy mozog, mint a nyist s a vetelő. soha se egyszerre! A táncos es elismerte: Na, mü aztán jót küzdöttünk! Régebb vót, akinek saját lassúmagyarosa vót. Csak rejanézett a mozikásra, s az má tudta. A mai fiatalok csak rájzák magikot. Nem tudnak annyi táncot, mint mü. Mulatni se tudnak. Egyhamar verekednek. Tánc közbe lehetett nótát rendelni, de eboól sokszor veszekedés lett. Meg lehetett tódatni a nótát, ha eppen akkor ért valaki a mozikás elé.”

Ahhoz, hogy a gyimesi táncot máshol is táncolják, több tényező járult hozzá az évek folyamán. Nagy szerepe volt ebben a *Gyöngyösbokréta* mozgalomnak, amely csángócsoporthoz tánc-ének és játékbemutatóiból állt Budapesten 1931-1944 között, augusztus 20-án. A középloki csángó bokrétások 1942-ben Budapesten bemutatták a *Leányrablás* című népi táncjátékot, amely helyi szokásra épült és eltáncolták a helyi táncok egyrészét (verbunk, régi hejsza, korobjászka, héllépés, kettős stb.).

A hatvanas években alakult egy ma is működő néptánc-csoport sötétpataki fiatal házasemberekből és legényekből, amely különböző fesztiválokra mutatatta be nálunk és Magyarországon a gyimesi táncokat. Ennek a csoportnak köszönhető, hogy ma sok helyen ismerik és a táncházakban tanulatják a gyimesi táncokat.

5. Ujjujgatások és bekiáltások:

A lakodalimi bekiáltásokat három csoportba osztjuk:

Lakodalmi ujjujgatások: A „hazai” kivézéséből a legényes házhoz való beköszöntésig főleg a nyoszolyók, de más nők is – az úton végig – ujjujgatnak, ütemre bicegnek, tánc lépésben haladva. A következőképpen:

1.
Ezt az Isten nekünk adta,
Apja, anyja sirathatja,
Úgysem adjuk többet vissza.
Ujju, juju, ju...

2.
Őszi csürke, tavaszi,
Jaj be szép a hazaji!
Annak szép es kell lenni,
Ha velünk akar jönni.
Ujjuju...

3.
Túl a vizen kicsi ház,
Benne babám mit csinálsz?
Csinosítom magamot,
Várom a galambomot.
Ujjujuju...

5.
Kicsi csipor, új lábos,
Tankó János új házos
Fekete szem cseresznye,
Bara Kata menyecske.
Ujjujuju...

7.
Odaki a gödörbe,
Szekfű termik a fűbe,
Gyere Anna, szedjük le,
Tegyük fel egy legénynek,
Péter nevezetűnek,

8.
Kerek almafa-lapi,
Szeret engem valaki,
De nem mondom meg, hogy ki.
Az este es nálam vót,
Kilenc almát hozott vót.
Mind a kilenc piros vót,
Ő maga es csinos vót,
Ujjujuju...

10.
Édesanyám jöjjön ki,
Met ingemet visznek ki,
Hova legyek, merre menjek,
Hogy tőled el ne vigyenek?
Ujjujuju...

12.
Árvacsihán-koszorú,
A menyasszony szomorú,
De csak azért szomorú,
Szorítja a koszorú.
Ujjujuju...

4.
Túl a vizen, meg innét
Barna legény tekinget
De hiába tekinget,
Mert ő túl van s én innét.
Ujjujuju...

6.
Apró csillag, kék az ég,
Eszedbe jutok én még.
De már akkor késő lesz,
Árva szívem másé lesz.
Ujjujuju...

Az a Péter nevezetű
Ujan, mint a csukros szegfű,
Csukros szegfű, viola,
Szívem vigasztalója.
Ujjujuju...

9.
Nézz ki anyám ablakidon,
Most visznek ki a kapudon,
Vess utánam egy pillantást,
Mikor látjuk újra egymást?
Ujjujuju...

11.
Feljött a nap tisztulásra,
Indulni kell más szállásra,
Más szálláson meg kell állni,
Ott más szokást kell tanulni.
Ujjujuju...

13.
Apró tiló szakadék,
Szinte otthon maradék,
Főzni-varrni nem tudok,
De táncolni jól tudok,
Orsó, gízaly, matolla
Vesztett vóna pokolba
Ujjujuju...

14.
Álljanak meg a hídon,
Pisiljen a menyasszony.
Ujjuju...

16.
Bög a bárány az erdőben,
A menyasszony a szekérben
Sirassa a koszorúját,
Must hullassa gyöngyvirágát.
Ujjuju...

18.
Hidegségi kerek lapi
Erzsit odaviszik lakni.
Ha nem tudja ott meglakni,
Száradjon el az a lapi.
Ujjuju...

20.
Túl a vizen jégverem,
Benne van a szerelem,
Kinyítanám, nem merem,
Kirepül a szerelem.
Ujjuju...

22.
Édes kicsi galambom,
Nincsen gagyamadzagom,
Mert nem mondtad szombaton,
Hogy vegyek a piacon.
Nem vót nyitva az a bót,
Mibe gagyamadzag vót.
Ujjuju...

24.
Anyámasszony jöjjön ki,
A kapuját nyissa ki,
Meghoztuk a segítséget,
Fiának a feleséget,
Sütni, főzni, mosogatni,
A sutuban sirogatni.
Ujjuju...

15.
Viszünk egy nagy kereket,
Ki van fúrva eleget.
Ujjuju...

17.
Árvacsihán kert mellett
A menyecske mást szeret.
Ott hadd bizony szeressen,
Csak a meink lehessen.
Ujjuju...

19.
Uccu fekete retek,
Barna legényt szeretek,
Ha barna es nem cigán,
Szeret engem igazán.
Ujjuju...

21.
Én es lennék hazaji,
Ha megkérne valaki,
Szóni-fonni nem tudok,
De táncolni jól tudok.
Ujjuju...

23.
Deszka, tiló, lapító,
Szeretóm a tanyító,
Ingem biza elvehet,
Velem biza megélhet,
Szóni-fonni nem tudok,
De táncolni jól tudok.
Ujjuju...

25.
Az én uram ujan vén,
Mint a hosszúnyakú gém,
Elig várom halálát,
Szívem vigasztalását.
Ujjuju...

26.

Vót szeretóm, mikor vót,
Mikor a fán szilva vót,
De a szilvát leszedték,
Szeretőmet elvették.
Ujjuju...

28.

Az én szemem lenbingó,
Azért szeret a bíró.
Az én szemem lenvirág,
Azért szeret a világ.
Ujjuju...

30.

Aratás, takarás,
Akkor van jajgatás.
Sokadalom, lakodalom,
Akkor nincsen beteg asszony.
Ujjujuju...

32.

Anyámasszony jöjjön ki,
Kicsi székit hozza ki,
Ha a székit ki nem hozza,
A menyasszonyt vigyük vissza.
Ujjuju...

34.

Uccu feketerigó,
Ki nadrágos nem mind úr,
Én es jártam szoknyába,
Mégse lettem naccsága.
Ujjuju...

36.

A menyasszony lába közt,
Esszebolondult a szösz.
A vőlegény azt igéri,
Holnap estig kikeféli.
Ujjuju...

27.

Amott fut egy szürke nyúl,
Fujja fel a násznagy úr.
Ujjuju...

29.

A szeretóm a tavaji,
Megint hézám akar járni.
Talán meg nem bolondultam,
Azt szeressem, kit meguntam.
Ujjuju...

31.

Naskalaton havazott,
Még ide es béhatott,
Nekünk új asszonyt hozott.
Ujjuju...

33.

Le az úton, le, le, le,
Piros alma levele,
Piros alma, hasadj meg,
Gyere rózsám, csókolj meg.
Ujjuju...

35.

Kicsi leány megvénültél,
Eddig férjhez mért nem mentél?
Mentem volna, de nem vittek,
Szinte itthon felejtettek.
Ujjuju...

37.

A menyasszony olyan szép,
Mint tükör alatt a kép.
Piciny szája, göndör haja,
Piros mind a két orcája.
Ujjuju...

38.

Túl a vizen, tengeren,
Rózsa terem kenderen.
Minden ágon kettő-három,
Jaj Istenem, ki lesz párom?
Lehet nekem ujan párom,
Megfeketedik a hátom.
Ujjuju...

40.

Gyere babám a kútra,
Adj egy csókot az útra,
Én es egyet, s te es mást,
Ne feledjük soha egymást.
Ujjuju...

42.

Le az úton meg vissza,
A gyűrűmet add vissza,
Mert, ha vissza nem adod,
Felakasztom magamot.
Ujjuju...

44.

Kerek az én ablakom,
Kerekebbre vágatom.
Kicsi az én galambom,
Könnyebben megcsókolom.
Ujjuju...

46.

Ez a kislány gyöngyöt fűz,
Ég a szeme, mint a tűz.
Ha az enyém úgy égne,
Minden legény szeretne.
Ujjuju...

48.

Ölbe tűzöm karincám,
Gyere utánam, babám.
Gyér levelű almafa,
Ott öleljél alatta.
Ujjuju...

39.

A menyasszony szép virág,
Koszorúja gyöngyvirág,
Az a boldog vőlegény,
Ki azt mondja, az enyém.
Ujjuju...

41.

Aki reám haragszik,
Egyen békát tavaszig,
Tavasz után egeret,
Míg a szeme kimered.
Ujjuju...

43.

Szebb a szőke, mint a barna.
Mert a szőkét Isten adta,
De a barnát a víz hozta.
Ujjuju...

45.

Édes alma csutkája,
Édes a babám szája.
Ujjan édes, mint a méz,
Ki kit szeret arra néz.
Ujjuju...

47.

Középloki legények,
Mind bolondok szegények.
Haton ülnek egy lóra,
Úgy mennek a savóra.
Ujjuju...

49.

A koszorú tündöklik,
A szeretóm haragszik.
Minél jobban tündöklik,
Annál jobban haragszik.
Ujjuju...

50.

Sűrű erdőben jártam,
Sűrű csillagot láttam.
Sűrű csillag lehullott,
A szeretőm elhagyott.
Ujjuju...

52.

Úgy szeretem a szökét,
Mint a szőlőt szemenként.
De még jobban a barnát,
Mint a borízú almát.
Ujjuju...

54.

Csipke bokor a hegytetőn,
Elhagynál-e, szép szeretőm?
Elhagynálak, de sajnállak,
Jaj Istenem, mit csináljak?
Ujjuju...

56.

Túl a vízen a héten,
Kilenc legény a réten.
Dészü szíjú a derekán,
Nem hajlik a kasza után.
Kasza után hajolni kell,
A fűszálnak szakadni kell.
Ujjuju...

58.

A molnárné tyúkjai,
De jól tudnak táncolni.
Mert megették a vámot,
Sok ellopott búzámot.
Ujjuju...

60.

Száraz kenyér, száraz málé,
Legszebb élet a nagylányé.
Mert a nagylány a nagy házba,
Felfekszik a vetett ágyba,
De a legény a kapuba
Úgy kucorog, mint a kutya,
Hogy nem mehet bé a házba.
Ujjuju...

51.

Azt gondolod, te gyáva,
Érted vagyok én gyászba.
Mintcsább inkább gyászolnék,
Annál inkább táncolnék.
Ujjuju...

53.

A násznagyné eleje,
Egy kicsi helyt fekete,
De csak azért fekete,
Mert a nap elégette.
Ujjuju...

55.

Gyere nálunk gyöngyvirág,
Felsütött a holdvilág.
Menyek minnyá galambom,
Csak a lájbim gombolom.
Ujjuju...

57.

Ha még eccer leány lennék,
Meválogatnám a legényt,
Mint a piacon az edényt.
Az edénynek a mázasát,
A legénynek a szálasát.
Ujjuju...

59.

Édes kicsi gyócs ingesem,
Ingem biza ne csípdessen!
Csípdessen meg az a madár,
Aki télen kalapba jár.
Ujjuju...

61.

Édesanyám, gyújts világot,
Forralj nekem édes tejet,
Hadd egyem egy jó vacsorát,
Amit édesanyám csinált.
Ujjuju...

62.
Útilaput szakasztottam,
Bánom, hogy megházasodtam.
Másnak feleséget hoztam,
S magamnak csak bajt okoztam.
Ujjuju...

Tánc közben bekiáltott szövegek:

1.
Ez a kicsi szegelet
Megér három ezeret!

3.
Elöl túróművesek,
Hátul sebestejések!

5.
Palacsinta, pánkó,
Szökjél bolond csángó!

7.
Percseptorok, vén kántorok,
Az én lábam nem tántorog.
Hababa...

9.
Szár az köszvény, hol vagy most,
Mért nem húzod össze most.
Hababa...

11.
Hopp, szállingó szalmaszál,
Még a szél es taszogál.
Ne taszigálj, édesem,
Gyenge vagyok, elesem.
Hababa...

13.
Ide lábam, netova,
Hátra van még a jova.
Hababa...

2.
Kicsi nekem ez a ház,
Kirúgom az oldalát!

4.
Szöktesd, szöktesd Boriskát,
Ad az anyja pálinkát!

6.
Kinek sokat jár a nyelve,
Annak botot a fejére!

8.
Az én lábam úgy kijárja,
Mint a Rudi kabalája.
Hababa...

10.
Szeretem ha veled járom,
Piros a pír az orcádon.
Hababa...

12.
Ingem uram úgy szeret,
Minden táncba elenged.
Hazamegyek, kikerget,
Vasvillával keneget.
Hababa..:

14.
Ereszd el a hajamot,
Úgy se hagyom magamot!
Hababa...

15.
Járd ki lábam karikába,
A szeretóm bosszújára,
Járd ki lábam, járd ki most,
Nem parancsol senki most.
Hababa...

17.
Hababa, basszom a'
Holnap se lesz úgy, mint ma!

19.
Húzzad cigány reggelig,
Reggel es egy darabig!
Hababa...

16.
Húzzad kicsi mozsikásom,
Jövő nyáron megszolgalom.
Vaj aratok, vaj kaszálók,
Vaj egy éjjel veled hálok.
Hababa...

18.
Hopp, Sári sarokra,
Fogd a p... marokra!

A „kettős” bekiáltó:

A kettős a kárpátmedencei táncréteg ma is kedvelt darabja. A táncrend közepén foglal helyet. Lakodalmakban, éjjeli multságokban szokták táncolni. Párostánc: oszlopokat formálva járlák. Két részből tevődik össze: jártatója van és sűrülője. A lakodalomban éjfél tájban, amikor a kettőst járlák, a vendégek már bepálinkáztak-boroztak, megeredt a nyelvük, a gyermekek lefeleltek, ezért a bekiáltások szövege nagyrészt vaskos, durva.

1.
Ide lábom, ne tova,
Ne menj Oláfaluba,
Met ott Oláfaluba
Még a tyúk es mind kurva.

3.
Amikor én legény vótam,
A p.... éltem-holtam.
De ahogy megöregtettem,
Mindentől megcsemeltem.

5.
Csángó leány a hegyen,
Lóg a csicse, ha menyen.
Lóg a csicse bingója,
Mint a t... golyója.

7.
Az én gagyám kendervászon,
Abban vagyon a plajbászom.
Az a plajbász ujant ír,
Kilenc hónap múlva sír.

2.
A vénasszony bújába
Belébútt a burjánba.
Az öreg es utána,
Letaszított gagyába.

4.
Kicsi leány, kicsi kócs,
Mikor szúrnak, ne rikojts,
Mert ha anyád meghallja,
A pinádot bévarrja.

6.
Törökbúza csutika,
Háljunk ketten, Jucika!
Veled biza nem hálok,
Met gyermeket csinálók.

8.
Széna bugja egy bogba,
Purdi sír a hasamba.
Hadd el babám, ott hadd sírjon,
Hogy a világ szaporodjon.

9.
Szép a tavasz, szép a nyár,
Szép, aki előttem jár,
De aki előttem jár,
Még az éjjel velem hál.

11.
Kenderike a kenderbe,
Szórtarisznya a pendelybe.
A plajbászom a gagyába,
Dugjuk a szórtarisznyába.

13.
Száras bikkfa tekenyő,
Szörös p... reszelő.

15.
Az odorban zabtörek,
Ott b...kodik két öreg.

17.
Jártam Csíkba, Csicsóba,
Láttam pinát csiporba.

10.
A cipőmnek a sarka,
Máléból van kirakva.
Ha a babám meglássa,
Túróval fut utána.

12.
Ha felszököm, lóg a t...,
Ha leesem, bennebb lököm.

14.
Kender ingem, szösz gagyám,
Otthon bőghet a marhám.

16.
Édesanyám p...ja,
De jól élünk utána.

18.
Úgy szeretem uramot,
Mind lehuggyom magamot,
Uram es úgy engemet,
Letépi az ingemet.

A *kettős* jártatója közben, előre haladtukban, kiáltják a férfiak, s csakis ők, ezeket a rigmusokat. Amikor visszafele jönnek, csak a muzsikaszó és a csoszogás hallatszik. Tehát a „kettős” vastkos szövegeit a férfiak, míg a lakodalmi ujjujgatásokat a nők hallatják.

Szómagyarázat

átolvető - posztóból vagy kendervászonból készült csomaghordó
béhatott - bejött
bingó - bimbó
bikfa - bükkfa
bitangos - törvénytelen gyermeke van
buglya - szénabohlya
bújába - bánatába
cefre - leányka
cserkabala - körben forgó hintajáték
csipor - csésze
csurufára - szarlé
csürke - csirke
dészüszíjú - szíj, öv
divó - dió
eccer - egyszer
erőst - nagyon
es - is
essze - össze
fajka - sok
föd - föld
födlopózás - gyermekjáték
gagya - alsónadrág
gardon - hangszer
gazda - lakodalmi mindenés
gyócs - gyolcs
hazaji - menyasszony
hejsza - körtánc
héza - hozza
huhejtozik - kiabál
húzzad - húzzad
ingemet - engemet
innya - innia
kaláka - közös munka
karinca - női szöttes szoknya
kénlódik - kínlódik
kikiájt - kikiált
kócs - kulcs
kótoztat - keres
kucorog - guggol
kurtuj - kultúrház
küsdik - bírkózik
lapi - levél

lehugyoz - lepisil
má - már
málé - puliszka
met - mert
mejink - miénk
métt - miért
mincsább - mintsem
mozsika - hegedű
mű - mi
Naskalat - középloki hegy
patak - völgy
percseptor - adószedő
radina - komatál, keresztelő
sebeste - savanyú tej
serketánc - gyermektánc
sutu - szegelet
sürüljek - forduljak
szállás - lakás
szökjél - (itt) táncolj
szüvem - szívem
tejéd - tiéd
terpe - törpe, alacsony
törökbúza - kukorica
túróműves - túrókészítő
ujan - olyan
üsmer - ismer
vagyon - van
vaj - vagy
verem - pityókatároló
vótam - voltam

Adatközlők:

Ambrus Fülöp (Hosszú), 83 éves
Galaczi Erzsébet, 61 éves
Molnár Péter (Busulán), 73 éves
Tankó József (Jáni) lakodalmas gazda, 75 éves

PÁRKERESÉS

1. Leánykodás, legénykedés

A gyermekek már 10-12 éves korukban utánozták a nagyokat: volt „serketánc”, ahol csak ők táncoltak, és létezett „gyermeklakodalom”, ahol szintén ők voltak a lakodalmások. A falusi bálba, a táncokba ha el is mentek a gyermekek, a rendező sötétedés előtt kihirdette: „A következő pár a gyermekeké, azután ők hazamennek.”

A kalákatáncokban, szer-táncokban gyermektől vénasszonyig bárki részt vehetett.

A 12-14 éves leánykák „cefreleánnak”, a 14-16 éves fiúk „kölyök legénynek”, „ipacsnak” számítottak. Őket a nagyok megtűrték a táncokban. De a „mozsikás” elé „ropogtatni” nem mehettek.

A cefre leány akkor érezte magát leánysorban, amikor a nagyobb legények is kezdték táncoltatni. A hatvanas évektől az kerül leánysorba, aki a szüreti bálon már volt csőzleány, általában 16 éves kortól. A legénykor besorozás után kezdődik. A legénységet így osztják fel: kölyöklegény, besorozott legény, katonatöltött legény, majd vénlegény. A vénlegényt *bulák* nak hívták, a lány 25 éves kora után számított vénlánynak és *güzü* nek nevezték.

„Régebb nem kezdtek ilyen hamar legénykedni. A fiú nyáron 18-19 éves koráig pendelybe, hosszú ingbe járt nyáron, s duligába, nem tudta mi a legénység. Ma akkora, mint a kujakom s má táncba jár, verekedik.” (1)

Az adatközlők szerint az volt a „felkapott” legény, aki „jóézü vót, jóézü beszédü, jó táncos, jó mondási vótak, nem vót bagbüz.” (2)

Ha ilyen volt, akkor lehetett szegényebb, gazdagabb, mindenképp megbecsült legény volt. De amikor házasságra került a dolog, akkor megváltozott a helyzet, akkor már nézték a családot és a birtokot.

„Lehet akármilyen nagygazda, ha unalmas, vagy együgyü vót. A táncba rendesen futtak előle a lányok. Ilyen vót az egyik Eszpenátyi legény es. Pedig azok nagygazdák vótak, mert az apjik rejatalált a rablók aranyára. pénzire egy patak fejibe, ott Buha fejiben.” (3)

Ugyanez volt a helyzet a leány esetében is. Felkapott volt, ha „jó táncos vót, parapács, jóézü, nem duzmáló.”

Osszegezve: valaki akkor lépett a leány vagy legénykorba, amikor a legény- és a leány-közösség hallgatólagosan befogadta őt. Ennek külső megnyilvánulási formái is voltak. A legényt külön meghívták bálba, lakodalomba, tánc közben már előmehetett a mozsikás elé, ropogtathatott, bokrétája volt, csőznek tették a szüreti bálon, színdarabban szerepelhetett és már elhívogatták a guzsalyasba.

A leányokat több ízben nyoszolyónak teszik és csőzleánynak, a legények táncoltatják, külön meghívják lakodalomba és guzsalyasba. Ahhoz, hogy valaki „guzsalyast járhasson” szükséges az anyai beleegyezés.

2. Ismerkedési alkalmak

A fiatalok mindig találtak alkalmat az ismerkedéshez. Már gyermekkorban multságokat tartottak: gyermeklakodalmat, ahová a patak, a szer gyermekei gyűltek össze. Ez a felnőtt lakodalmat utánozta: zenészt fogadtak, volt menyasszony, vőlegény, nyoszolyók, gazda, vőfély, és a lakodalom lefolyása is hasonlított a felnőttek lakodalmához. A gyermeklakodalom fénypontja a táncos multság volt, ahol a gyermekek táncoltak, a kölyöklegények barátkoztak a cefrékkel. A közel harminc féle táncból jónéhányat már itt megtanultak a gyermekek.

A legnagyobb kölyöklegények eljártak már a felnőttek táncaiba, és észrevétlenül belenőttek a legénysorba. Ugyanígy, amint előbb már említettük, a cefrék is leánysorba léptek.

A tánc, a bál jó alkalom volt az ismerkedésre. Amikor táncról beszélünk, akkor gondolunk minden táncalkalomra. Ilyen a kaláka-tánc, szer-bál, kalibás tánc. Ezek szűkebb körű táncalkalmak voltak, ahol egy szer, patak vagy kalibás csoport fiataljai találkoztak, ismerkedtek egymással. A szombati és vasárnapi fogadott táncokra már az egész község eljött, sőt a szomszéd falvak fiataljai is eljöttek. A negyvenes évek előtt ismerkedési, barátkozási lehetőségek voltak a nagy ünnepek, főleg Húsvét első napján rendezett játékok is, mint a *pikkezés*, *ostorcsapózás*, *földlopózás*, *kintázás*. Ezen a napon a fiatalok nem mentek misére, csak a házas emberek és az asszonyok. A legények és a leányok összegyűltek egy nagyobb kertben, egy csűrbe hintát kötöttek, és egész nap játszottak.

Nyáron jó ismerkedési és udvarlási alkalom volt a kalibás tánc, vagy kalibás gyűlés. A *kalibázás* mindmáig a gyimesi állattartás jellemző szokása: tavasszal, Szent György napja körül a gazda felpakolja a szekérre a kicsi borjút, a sajtcsinálás eszközeit (brigigyó, légej, káva, ordafőző üst, küpilló, krinta, sajtfacsaró), egy kevés ágybeli ruhát, edényeket és kiköltözik a család a kalibához. A kaliba valahol 5-10 km-re van a téli szállásoktól kívül eső birtokon, a hegyen vagy a patak fejekben, a közbirtokok területén. Minden jó gazdának van kalibája. Régen ideiglenes stullák és az állatoknak „kosárok” voltak, ma már jobb épületek ablakkal, négylábú főzőkályhával, asztal stb. Innen csak Szent Mihály napján húzódtak haza a téli szállásra. (4)

A kalibák hegyen-völgyön elszórva, egymástól távol esnek. Bizony unalmas lehetett itt ülni legénynek, leánynak, ezért gyakran, főleg ünnepnapokra (Szent János nap stb.) összehuajtották a társaságot, cserkabaláztak, lábhintáztak, földlopóztak, ostorcsapóztak, esetleg táncoltak. Így szórakoztak és udvaroltak. Itt az udvarolni szót nem használták. Udvarlást jelentett, ha „beszélgettek”, „guzsalyoskodtak”, „valakihez jártak”, „vidikeltek”.

Osszel a családok állatostól leereszkedtek a hegyekről, a kalibából a téli szállásokra, a patakokra tértek vissza, „hazakötöztek”.

„Elig vártuk, jöjjön el Szentmihály. Biza nyárba sok jó táncból lemaradtunk, met a kalibából nem lehetett örökké csak úgy hazafutni. Igaz, ott es

essze-esszegyültünk. Sokat sírtam, keseregtem, mikor tudtam, otthon van egy jó tánc. Igaz, a táncok igazi üdeje s a kalákatáncoké es ősszel vót. S a fonóké es. Milyen örömmel es jöttünk hazafelé a kalibától. ott maradtak üresen a szállások, pajták s a hegyek.” (5)

A legjobb ismerkedési alkalom a fonó. Ez volt jellemző az egész székely vidékre: „Az én koromba guzsalyasba jártunk, s nekünk ott volt az ismerkedés, ott volt a szórakozás. Ha talált a szó, hazakísért a legény a kapuig.” (6)

Gyimesben a fonó megnevezése „beszélgetés”, „fonógyűlés” volt. A fonóban összegyűltek a szer, a patak fiataljai. A leányok fontak, a legények „seggbáloztak”, majd lesték a leányok orsóját, s ha azt elkapták, csak csókért adták vissza. Itt sok szórakoztató játékot játszottak. Ilyen a *gyűrűzés*, *keccsűzés*, *ecetárulás*, *rókázás*, *kovácsozás*, *orjasózás*, *tojásdugás*, *szénfűvás* stb. Csaknem ötven fonójáték volt ismeretes. A leányok szervezték meg a fonót egy engedékenyebb, vidámságot, fiatalságot kedvelő gazdánál. A fonógyűlés este 6-tól éjjel 1-2 óráig tartott. A legények a fonó befejezésekor hazakísérték a szeretőjüket. Ha kedd vagy csütörtök este volt, bementek a leányhoz, akinek komolyan udvaroltak és reggelig ott maradtak „guzsalyasba”. Hogy miért nevezték az otthálást guzsalyaskodásnak, arra majd később térünk ki.

Az ismerkedés igazi alkalmi, amit előbb említettünk, azok a táncok és bálók voltak, ahol az egész falu vagy község fiataljai összegyűltek. Legtöbbször ősszel és a farsang idején.

Itt az ismerkedés közvetlen módon, vagy *szerezéssel* történt.

„Ha valaki megtetszett egy legénnek, én is így vótam, akkor megtáncoltattam. lehet, azt se tudtam, kijé, de táncoltattam s ott beszélgettünk. Legelőbb úgy kértük fel táncolni, hogy elejibe mentünk, s biccentettünk, vaj megkérdeztük, táncol-e, vaj szabad lesz-e? Ha már üsmertük egymást, akkor csak úgy messzünét biccentettünk, intettünk, s má tudta, ki kell jöjjön, addig a legény má mozgolódott, táncolt, pattogtatott. Az intéssel van es egy mondás, hogy: A legény odaintett egy csoport leányhoz. Egy se mozdult. Megint intett. Semmi mozgás. Akkor azt mondja a legény:

– Kata, te...

– Én-e, te?

– Te, te, te... S Kata ment táncolni.” (7)

Általában a leány visszaintett, s így jellel tudtak a fiatalok értekezni. Amikor vége volt a táncnak, ha régi ismerősök, akkor még szóba elegyednek egymással, esetleg kimennek a hűs levegőre. Nem nézik jó szemmel, ha a leány sokat jár ki „hűlni”, mert soha se volt az szokás, hogy a leányt elkísérte az édesanyja a táncba. Régebb, bárhol volt a tánc, a lánynak szürkületre otthon kellett lennie, mert ha nem, bizony kikapott. A hetvenes évekig a fiatalok sose jártak kézenfogva, vagy egymást átölelve. Ezt visszataszítónak találták. Azért viszont, hogy együtt háltak, „guzsalyoskodtak” nem szólták meg őket.

„Édesapámnak kemén szája volt. Húshagyó kedden este egy kosaras bál vót, ott vótak apámék es, s én es 'sze má 22 éves legény vótam. Vót egy szeretóm, s nóta végivel megfogom a kezit, s úgy beszélgettünk. Amikor másnap az ételnél mind esszegyülünk otthon, hát látom, hogy édesapám valamit kieszelt, me csak néz:

- Te Fülöpke, az a leán amejikkel az este táncoltál, ejsze vak?...
- A nem édesapa, há mé?
- Met, te vezetgetted?!

Na így vót! Akkor nem vezetgettük egymást. Itt a házasok se fogják karon egymást. Elöl mentek a férfiak, utánik a fejjérnépek. S kész! De ma, Isten Örízzen!" (8)

Durva szokás a legények körében egész napjainkig, hogy a legény sokszor köszönés helyett hirtelen odakap a „lány elcihez”. Az vagy visít, vagy félreugrik.

Ha a megtáncoltatott lány nem ellenezte a barátságot, s ha közben a legény is ígérkezett, hogy „hát az éjjel ketten hálhatnánk”, vagy más szavakkal, akkor a leány érdeklődni kezdett a legény után és egy barátnőjével elhívatta guzsalyasba. Így szövődött a kapcsolat. Mindenképpen a leányé volt a döntő szó a kapcsolatteremtésben.

Jó ismerkedési alkalom volt a búcsú is. Minden templomnak, falunak külön búcsúja van. Bükkben Úrnapján, Felsőlokon Szent Andráskor (november 30.), Középlokon pedig Mária-Magdolna napján (július 23.) tartják a búcsút. Mindeniken részt vesznek a helyiek mellett a szomszéd községek lakói is. A leghíresebb a búcsúk közül – amelyről már Orbán Balázs is mint hatalmas népünnepélyről beszél – a gyimesközéploki Mária-Magdolna búcsú.

Nem létezett gyermek, fiatal, aki ne kunyerálta volna ki, hogy elengedjék a nyári búcsúra, még a legtávolabbi szomszéd községbeli kalibaktól is hazajöttek ilyenkor a fiatalok. Régen a pásztorok erre a napra ingüket olvasztott vajba mártották. Valósággal fénylett-csillogot az ing, de gondolom, büzlött is. Ez a szokás a pásztorok gazdagságát jelképezte.

„Má Magdolna előtti napokon, ahogy apámék mesélték, kezdtek jöni a vendégek, a bócsusok. Akkor nem vót busz, vonat, gyalog vagy szekérrel jöttek. Csíkból, Felcsíkról is jöttek, hát az elődjaink es onnan származtak. A csíkiak itt a hegyen jöttek keresztül, Antalok és Setét patak fejin jöttek bé. Velük jött a mozikás es, ahogy beütköztek mozikálni kezdtek. Itt tánc vót, a rokonságot s az idegeneket es elhítták. Itt üsmarkedtek a fiatalok. Met vót ujan es, hogy Borospatakra Bükkből, Sáncpatakról hozott feleséget. Érdekes, szomszédok ritkán házasodtak esze. Ejsze, met üsmerték egymást! De szép es vót, amikor messzünet hozták az új asszonyt, met lovas, szekeres lakodalom vót, mindenki fejérben, s énekeltek ujjugattak.” (9)

A búcsú alkalmával elhívták a szeretőjüket is, (fiú-leány), tánc után, ha barátságok kötődtek, a leányok elhívták a legényeket guzsalyasba. Teljesen ismeretlen idegent soha nem hívtak el guzsalyasba. Inkább gyimesiek egymás között, s azon belül is egy közösségbeliek házasodtak össze.

Az ismerkedés történettel szerzéssel is. Az adatközlők állítása szerint a szerzés inkább a gazdagoknál volt, esetleg olyanoknál, akik nem voltak képesek maguknak szeretőt, feleséget szerezni. Ezen kívül még rokonokat is összeszerztek.

„A szerzés úgy vót, hogy inkább a gazdagabb leányoknak, legényeknek szerzettek. Vaj úgy, hogy valamelyiknek tetszett volna valaki. Vót egy kereszt-

anyám és eccer azt mondja nekem:

- Te keresztfiam, Gabri Kata ujan ügyes s vagyonos leány, hajlamos vóna veled beszélni, meg kellene kérned.

- Én nem, keresztanya, nekem nem kell." (10)

„Tudja-e, a rokonokat esszeszerezték, hogy a vagyon ne idegenkedjék el. Sokszor vót vagyon es s majom es. Ujan es vót, hogy a nagygazdánál szolgált valaki egy legény, egy szegényebb. S ha a leány egy kicsit csúfocská es vót, erőst nem kapták el, s a gazdának nem vót több gyermeke, akkor a leányának vaj vejet szállított, vaj esszeszerezték a szógával s ha ügyes vót, gazdaember lett belőle. A vén Szölekéknél es így vót." (11)

Az ilyen összeboronálás nem mindig volt szerencsés. De itt úgy tartották, hogy „majd megszokják egymást”. Egy biztos: itt a válás ritka volt. Ezt pedig két dologgal magyarázhatjuk: a csángók nagyon vallásosak. Elképzelni se tudnak olyan házasságot, ahol a felek nincsenek egyházilag megesküdvé. Mivel mind katolikusok, egyházilag nem választották szét a házasságokat. Így tehát, amíg éltek, „nagy unalomba” is tölthették az életet, s ebből bizony többször származott félrelépés.

Egy másik ok, amiért nagyon ritka volt a válás, az éppen a guzsalyaskodás szokása volt. Ez egyfajta próbaházasságnak bizonyult. Tehát a fiatalok megismerték egymást már házasság előtt. Igaz, mind a fiút, mind a lányt elítélik, ha válogatja a hálótársait, vagy ha „bitangja” születik.

A leány sosem próbálkozott, vallási okokból sem, magzatelhajtással. Megszületett a bitang, így hívják a törvénytelenül született gyermeket. A leányanya „bitangos leány”, a legény „bitangos legény”. A falu közvéleménye, „a falu szája” sajnálja, de el is ítéli a bitangos leányt, legényt. A leányt „kölykös medvének” csúfolják, de más „büntetést” is el kell viselnie a megesett lánynak és legénynek. A lány nem lehet nyoszolyó. Ha férjhez megy, nem lehet „rakott hazaji” (nem viselhet pártát, fehér ruhát, pántlikás fejdísz). A somlyói vagy más búcsúra menet nem vihet lobogót, nem lehet a szüreti bálban csőzleány. A legény ha „bitangot csinált”, nem teheti jobb oldalra a bokrétát, nem vihet zászlót a búcsúmenetben, nem lehet csőzlegény. A bitangos legények és leányok sokat veszítettek értékükből.

„Gazda Emre jó módos legény volt, de bitangja született egy leánynál. Táncot tanítottunk és rá is gondoltunk, mert jó táncos volt, s fel is kértük erre.

- Úgy szeretnék színpadra állni, hogy a szívem szakad meg, de hát mit szólnak, hogy bitangos legény létemre ott mutogatom magam... És nem állt a színpadra.” (12)

3. Udvarlás, „guzsalyoskodás”

Az ismerkedés után következett a guzsalyoskodás. A guzsalyoskodásnak, amint említettem, semmi köze a guzsalyhoz, a fonóhoz, és a következőt jelenti: ha a legény megtáncoltatja a leányt, a fiatalok beszédbe elegyednek, és a legény megérdeklődik a leánytól, jártat-e guzsalyast. Megtörténik, hogy míg táncolnak, a fiú ígérkezik guzsalyasba, és azt kérdi: „Nem hálunk ketten az éjjel?”

Esetleg elveszi a leány zsebkendőjét, azt ígérve, hogy este visszaviszi. A leány is, ha érdekli a fiú, kérdezősködik, megtudakolja ki a fiú, kinek a gyermeke, hová való, és ha érdekli az ajánlat, meghívja egyik barátnőjével a legényt guzsalyasba.

Megtörténik az is, hogy a leány figyel fel a fiúra, anélkül, hogy a legény sejtene. Akkor a leány szintén egy barátnője segítségével puhatolozik. Meghívja guzsalyasba a kiszemelt fiút, s ha az elfogadja, este szürkület után elmegy a lányhoz, sokszor 5-6 kilométert is gyalogol. Kopogtat az ablakán, hiszen tudja már, hol kell kopogtatni, melyik ablakon, s a lány beengedi. Benn beszélget vele. Ledőlnek az ágyba, a fiú csak a csizmáját és a kabátját veti le. A szülők általában tudják, főleg az anya, hogy mikor kezd guzsalyaskodni a nagylány. Az apa sok esetben nincs is otthon. Nyáron a kalibánál van, s épp a nyár a fő guzsalyaskodási idő.

„Megtörtént biza, hogy otthon vót, hazajött az apja es, s ő nem tudott arról, hogy a leánynak guzsalyosa jött. Az asszony eleget csendesítette, de az ember elhajtotta a háztól a legényt. Sokszor az ablakon szökött ki.

– A mi Terink még nem guzsalyaskodik!” (13)

A guzsalyaskodás fő évszaka a nyár volt. A leány este a nagy házban várta a legényt. Itt volt a gyűjtögetett hozomány is, amit lassan az édesanyjával készített elő. Az ötvenes évek előtt házilag állították elő a hozomány nagyrészét. Ezt a vetett ágyba, a rudi lepedőre, ládába, padba gyűjtötték. Ma inkább szekrényekbe. A kérkedő leány meg is mutatta a hozományát.

„Egész este egyébről nem beszélt, csak, hogy neki mije van. Többet nem es mentem” - mondja az egyik adatközlőnk. Itt elő volt készítve az ágy, lámpát ritkán, inkább gyertyát gyújtottak, suttogva jártak, beszéltek, mert közajtó választotta el a szobát a „kicsi háztól”, ahol a család tagjai aludtak. Este tíz körül érkezett a guzsalyas, az ablakot megkocogtatta, vagy már nyitva volt az ajtó.

Ősszel a „hiúba” (csűrpadlásra), a sarjúra lepedőt tett a leány, egy ágytakaróval takaróztak.

„Eröst jó vót a sarjúba ősszel, azt tudja-e, jó meleg vót. Ott játszadoztunk, szórakoztunk, évödtünk, úgy, mint a fiatalok.”

„Nyárba, ha a leány egyedül vót a kalibánál, oda es híhatott guzsalyast. Kedd, csütörtök, szombat, esetleg vasárnap este vót guzsalyas este. De nehogy azt gondolja, hogy ezeken minden este ott hált a legén. Nem. Ezekből valamelyik este. Ha má régi guzsalyas szereteje vót, s má mind tudták, akkor gyakrabban ment. Esküvő előtt, szombat este, aki má igazi szeretője vót, az ujan rezes bokkrétát tett: rezgőfüvet bébronzozták, muskátlit, télbe pedig mülapis virágot. Na, a bokkrétás szereteje aztán megtáncoltassa többször a szeretőt.” (14)

„Ujant es tudok, hogy szép nyari este a kalibás kertbe háltak egy gödörbe, met a testvére ott vót a kalibánál. Leterített egy pokrócot s ott tötötték az éjjelt. Ejsze innét jó az ujjujgatás, hogy:

Ide ki a gödörbe,
Szegefű termik a fűbe,
Gyere Anna szedjük le,

Tegyük fel egy legénynek
Emre nevezetűnek.
Az az Emre nevezetű
Ujon, mint egy csukros szegfű.
Csukros szegfű, viola,
szívem vigasztalója.”

Sokszor megtörténik, hogy a leány akarata nem teljesül, a fiú szép tapintatosan visszautasítja a meghívást. Ezért hívatja a legjobb barátnője, hogy a falu szája ne tudjon az esetleges visszautasításról.

„Egyszer táncba leszünk a Csuláknál, má meg nem mondom, ajándék-e vaj milyen tánc. Há jó nótaszünetben Gabri Jula, ő nagyobb leány vót, s azt mondja:

- Te Péter, kéne valamit mondjak.

- Mondjad, Jula.

- Van egy leány - s mondja a nevit -, azt üzeni, hajlamos vónál-e elmenni héza este guzsalyasba?

- Én nem, Jula, ha te hínnál, hézád elmennék, de én oda nem.” (15)

Ha a legény elment guzsalyasba, hajnalba, távozás előtt, megbeszéltek még, mikor hálnak ketten. A leány, ha meg akarta szakítani a barátságot, bezárta az ajtót, a legény zárt ajtót kapva nem kótoztatott. Ha a legény nem vágyakozott, egyszerűen nem ment el.

Megkérdezve az adatközlőket, miért is szól annyi ének a titkon tartott szerelemről, arra a következtetésre jutottunk, hogy az elején mind a legény, mind a leány, ha saját kezdeményezésre közeledett egymáshoz, jó ideig titkolták a kapcsolatot, a guzsalyoskodást. S ez volt a legártatlanabb, legszebb része a kapcsolatnak, hiszen még senki se szólt bele.

„Csak titokban, csak titokban akartalak szeretni,
De ki kellett, de ki kellett annak világosodni.”

„Úgy akartalak szeretni, ne tudják.

Az irigyek kivilágosították.

Ne néjz rám, ne ne vess,

Met megtudják a faluban, hogy szeretsz.”

Az ismerkedés, az udvarlás idején a barátság felhőtlen. Nem nézik a származást, a jó táncút, a „jóézü” szeretik. Az „unalmatost”, „bagbüzt”, magánakvalót, ha vagyonos is, elkerülik. S ez a helyzet addig tart, amíg megtudják a szülők, hogy a fiúk kihez jár, lányuk kivel hál. Ekkor közbelép az évszázados beidegződés alapján a legfontosabb szempont: a vagyon, a nemzetség (gazdag-jó nemzet, szegény-hitvány nemzet, senki), a társadalmi rang.

„1991-ben Gyimesbükkben, tudja ott van egy néhány román es, a vőlegény magyar vót. Na, s készültek az esküvőre, s előző este nem szok a vőlegény a hazainak valóhoz menni. De hát este keresik, s sehol. Valaki megkapta egy épületben, felakasztotta magát.” (16)

Vajon miért? „Még 1900 előtt történt. Abban az üdőben vót egy mozikás, Vékony János (Árgyilán) vót a neve. Na, ő mesélte még nagyapáméknak, hogy eccer elhítták mozikálni, nem es tudom, melyik patakra. Gyülekeznek, gyül-

nek a vendégek, s amikor a vőlegént el kellett vóna búcsúztatni a szülői háztól, ahogy szokás, hát az sehol. Keresik, keresik, s egyszer egy asszony elsikoltja magát, hogy ne, itt van. Felakasztotta magát a legnagyobb napján. A vendégek szépen széjjelszóródtak, ki honnat jött. Met sokat bajlódtak a szülei szegény legénynek, s úgy látszik, má nem bírta tovább.” (17)

„Felsőlokon, a Bodor Pista fija akasztotta fel magát, met a László Péterke Emre leányát felcsinálta, a fiú szülei elleneztek a házasságot, s az erőst neki-keseredett.” (18)

„Az se vót jó, tudja-e, ha erőst szép vót a leán. Úgy 50-ben vót a Ciherek patakán egy szép pirosbarnás leán. Monták es: na, meglássátok, ezért még essevesznek a legények. S nem úgy lett-e? Egy este Senáj Karcsi ment guzsalyasba héza, s valami cihereki legények meglesték, s egy kicsi fészivel a fejit kettéhasították.” (19)

Ha tiltják, nem talál a nemzet, a vagyon, akkor általában a legényt a leánytestvérei (férjezetek) kezdik lebeszélni. Csúfolják, falángatják, firigyelik: hitvány – mondják –, azt hallották, tiszta kurva, az anyja es félrejáró volt „nem hézánk való”.

Édesanyámat faggattam, mert fivérem, aki erdész volt, 24 éves korában fejbe lőtte magát. Azelőtt egy cédulát négy szálkával a földhöz szegzett, úgy búcsúzott, de csak búcsúzott, nem modta meg a halál okát: „Mü úgy akartuk vóna, hogy Ágnist vegye el feleségül. De ő nem s nem. - Éjjen vele édesanyám, ha akar - mondta. Aztán megcsinálta ezt a dógot. Én azután nem es mondtam egyiknek se, kivel beszéljen.” (20)

Valamikor tehát sok ilyen tragédiát hozó tiltás vagy szerzés általi házasság történt. Napjainkban a „nemzet” nem számít, ma ilyen kitételek vannak: jól élő emberek, jó dógosok, parapács, nem unalmatos, nem bagbüz, „nemkényes”, „nem részeges”, „nem préda” stb. De ki tudná azt megjósolni, hogy beválik-e az elvárás. A lakodalmi búcsúztató mindig könnyet csal a jelenlevők szemébe. Hát még az az ujjujgató, amelyet akkor kiáltanak, amikor a menyasszony könnyes szemmel otthagyja a szülői házat:

„Édesanyám jőjjön ki,
Met ingemet visznek ki,
Hová legyek, merre menjek,
Hogy tőled el ne vigyenek.”

4. „Bitangos” és bokkrétás szerető

Orbán Balázs: „Az ifjú rendszerint nem ahhoz a leányhoz ment guzsalyasba, akihez akar, hanem ahhoz, aki őt meghívja... Az ily nyíltszívűséggel keletkezett és kötött viszony néha két-három évig is eltart: midőn végre egymást jól kiismerve elhatározták egymásé lesznek.” (21)

Vámszer Géza, majdnem száz év múlva, 1939-ben írja:

„Érdekes házassági szokásuk van, próbaházasságféle, a legény évekig is együtt hál a leánnyal, *de csak akkor esküsznek meg, ha meggyőződnek, hogy gyermekük lesz.* Sajátos szokás az is, hogy a legény és a leány szerelmi viszo-

nyánál a kezdeményezés a leányé, ő hívja meg a legényt guzsalyasba, tehát ő választ magának szeretőt, sőt férjet is.” (22)

A Vámszer Géza megjegyzései felületesek, irodaízűek. Szó sincs arról, hogy nem esküsznek meg, ha meggyőződnek arról, hogy nem lesz gyermekük. S hogy győződjenek meg, hogy lesz-e gyermekük? Nagyon kevesen maradnak terhesek. Egyszerűen azért, mert a guzsalyoskodás nem jelentett feltétlenül sexuális kapcsolatot is.

„Az én feleségemnek vót egy szereteje. Komoly bokkrétás, guzsalyas szereteje. Kerek két esztendőt járt a feleségemhez, de a fejjér nép nem adta oda magát. Megmondta neki, ha kell így, járjon, met szereti, ha nem, elmehet. Tudok ujant es, aki éppen ezért hagyta el a leányt. De akkor nem ez vót a legfontosabb. Velünk csúfoltok a falusiak, de itt es vót egy törvény, amit megkövetelt a falu szája. Félték a leányok a családtól a falu szájától. Met, ha bitangja született, akkor úgy a fiú, mint a lány ki vót húzva a fiatságból. Nem vót itt ugyan sok bitang. Ha megtörtént, s a legény nem kérte meg, akkor ki kellett részeltesse, vaj földet vajmit adott. Nem úgy vót a guzsalyoskodás, ahogy az idegenek gondolták. Itt megvették, nem becsülték meg azt, aki mindenfélével guzsalyoskodott. A legénynek se vót az nagybecsű, ha sok helyre járt guzsalyasba. Ő se váltogatta sokat, akármilyen betyár vót. Még el kell mondjam magának, hogy rég-rég, katonaság előtt nem házasodtak, csak azok, akik fel akarták magikot menteni. A lányok 17-20 éves korban mentek férjhez. Hogy visszatérjek a bitangokhoz, hát Csíkban a falusiak közt sok jó barátom van, jártak bé ide, met az övék a közbirtokosságé az erdők, kaszálók. Vicceltek, hogy:

– Fülöp, el kéne menjünk guzsalyasba!

– De nem úgy van, idegennel szóba se állnak.

Szó szót hozott ki, egy kicsit felmérgeződtem, met úgy firigyeltek, falángattak, s eccer mondom:

– Nálatok es ugyanazt csinálják a fiatalok, csak erőst kényelmetlenül a kapufa mellett. Nálunk legalább ágyban csinálják... El es hallgattak.

Én nem mondom, megtörtént, hogy bitangja lett. Ha lett, hát lett. Ott es maradtak szegények gyermekestől. Ezeknek ilyen vót a vérük s a szemik. Van es egy ujan ujjujgatás, hogy:

Az én szemem ujan kerek,

Ahányat lát, annyit szeret.

Még valamit el kell mondjak magának. Minnyá meghalunk, s az se lesz, aki elmondja... Azt akartam mondani, hogy hogy es vót a kimozsikáltatás. Az úgy vót, hogy ha egy legény hívott valakit táncolni, s a leány gáncsot vetett, valamejért nem ment el, de egy másikhoz elment, akkor a legény leállította a mozsikást, megfogta a leány kezit, s indulót húzatott, amivel a lakodalomba indulnak a leány után vaj mást, s kivezette a táncból a leányt. Ez erőst nagy szégyen vót, ha a leánynak testvére vót, később verekedésre es sor kerülhetett. De ez ritkán esett meg, hogy ne menjen el táncolni. Még vót rég-rég egy erőst csúf dolog, amit az otthagyt leány elkeseredésében csinált. Ez volt, amikor a bitangosát, vaj nagy haragosát a leány leöntötte csurufárával... Hát a csuru-

fara az szarlé. A leány nagy elkeseredésében ilyen levét kevert, s leöntötte a haragosát. Ez má ujan utolsó dolog vót, s ritka.” (23)

Hadd szóljunk a szöktetésről is! Valamikor, ha a lány szülei ellenezték a fiatalok házasságát, akkor a legény összebeszél a leánnyal, aki a szülők észrevétele nélkül zsákba, batyuba rakta a legszükségesebb ruhákat és a staféring egy részét, a vőlegény pedig az este leple alatt szekérrel a lány házához a közelébe hajtott két-három legénybarátja kíséretében. A lányt szekérbe ültették és elhajtottak vele a legény házához. A faluban nagy híre ment annak, ha valakit elszöktettek. A szülők átkozódtak, ígérgették a kitagadást. Majd minden lassan lecsendesedett, a legény valakit, aki majd a násznagy lesz, elküldött a szülőkhöz, hogy lássa, van-e esély a bocsánatra. Ha igen, a fiatalok megjelentek bocsánatkérésre és megbeszéltek a lakodalom előkészítését. A szökött leányt nem rakják fel, és az egyház sem helyesli, elítéli, kiprédikálja az esetet. Ma is történik „elszöktetés”, de már nem a régi értelemben. Megtörténik, hogy nem kéri ki a lányt a legény, a táncból egyszerűen hazmennek a fiúhoz. Mind a két fél szülei meglepődnek, hisz odaadnák a fiúnak, ha szabályosan kérné. De a fiataloknak nincs elég türelmük. A fiú „ellopja” a leányt. S mi lehet a következménye? Kevés duzmálás után a szülők beleegyezésüket adják.

Ha a legény elérte a besorozás korát, 19-20 éves lett, és nem hívták guzsalyasba, nemcsak a fiú lett nyugtalan, de a szülőket is elfogta az aggodalom. „Vót egy szomszéd legény, aki má kellett vóna guzsalyasba menjen, csak éppen nem hítták. Ezt úgy szokták mondani, hogy:

- 5-6 helyre mehetnék, csak egy helyre se hívnak. Na, ezt se hítták. S akkor tudja-e mit csinált? Este elindult, úgy éjfélig ment, akkor megtért, s még világosodás előtt otthon vót, s azt mondja, guzsalyasba vót. Osztán kiderült. A legény reggel pirkulat előtt haza kellett érjen, met aki találkozott vele, megkérdezte: - Látsz-e, nem kell-e gyufa? - s tapogatta a zsebit.” (24)

A guzsalyoskodók, vagyis az udvarlók egymásnak apróbb dolgokkal kedveskednek: a búcsún a fiú búcsúfiát vesz, a lány zsebkendőt hímez a fiúnak, a fiú éjjel „Jakabágot” állított a lánynak, Jakab napján. Ez egy 5-6 méteres, vékony meghántott fenyőrúd volt. A hegyét zölden hagyták ésszínes gyapjú botikákkal díszítették fel. Újabban feldíszített fiatal nyírfát is állítanak a lány háza elé. Más apró figyelmesség: a leány bokrétát tesz szombat este a szeretője kalapjába, aki ezért 3-4-szer is megtáncoltatja, hogy mindenki láthassa, bokrétás szeretője van.

Végül fölmerül a kérdés: hogyan alakult ki Gyimesben a guzsalyaskodás szokása? Az adatközlők véleményét két pontban összegezhetnők:

1. Gyimesben a települések lassan alakultak ki. A háza a XIX. században is távol voltak egymástól. És itt óriási távolságok vannak, 30-40 km a völgy hossza, a Tatros mentén, s ha ezt a patakok 4-5 km-es hosszúságával megtoldjuk, hetekig se lehet azt a keresztül-kasul „patakországot” bejárni. Ha valaki

Boros pataka fejből Hidegségre ment udvarolni, az kb. 8 km menet, 8 km jövet lakatlan, puszta vidéken haladt át. Ez télen veszélyes volt. Ezért a komolyabb udvarlót lefektették, nehogy baja essék hazamenetelkor. Persze, először nem fektették össze a nagylánnyal, de idők folyamán erre is sor került. Talán még a kezdeti időkből származik ez a helyi népdal:

Míg a leányokhoz jártam,
a sutban zekén háltam.

2. A másik magyarázat szerint a guzsalyaskodás a múlt század elejéig vezethető vissza, amikor a helyi búcsúk kezdődtek, és Gyimes minden szegeletéből összegyűltek az emberek. Elhívták egymást vendégségbe, és a jó evés-ivás után le is fektették a meghívottakat. Ez a szokás, az ottmaradás, otthálás, úgy látszik ragályos volt, elterjedt.

Szerintem a guzsalyaskodás szokásának elterjedéséhez a kétlakiság, a kalibázás is hozzájárult. Nyáron, nagy munkaidőben csak egy személy volt a kalibánál, aki ellátta a „bajt”, azaz fejt, sajtot készített, ordát főzött stb. A kalibák távol voltak egymástól, kinn a hegyen, a völgy fejében. Nos, a fiatal lányok féltek egyedül aludni, s ezért társat hívtak. Innen ered, hogy később is a leány hívja a legényt guzsalyasba.

A nyolcvanas évektől a guzsalyaskodás szokása kezd kimaradni.

5. Közkedvelt szerelmi énekek

1.

Csendesen kopogtat,
Csendesen szólítgat:
- Eresszél bé, szép szeretóm,
Ha idehaza vagy.

- Nem eresztelek én
Kilenc óra után,
Eredj oda vissza babám,
Ahol eddig voltál.

2.

Ez a kislány akkor kezd búsulni,
Mikor a szoknyája kezd kurtulni,
Akkor jut a szerelem az eszibe,
Mikor sír a kicsi az ölibe.
Aludjál el Istennek báránya,
Szerelemből jöttél a világra.

3.

Könnyebb kősziklából
Poharat csinálni,
Mind két édes szüvnek
Egymástól elválni.

Mikor két édes szüv
Egymástól megválk,
Még az édes méz es
Keserüvé válk.

4.

Te túl rózsám, te túl
A világ erdején,
De én jóval innét
A bánat mezején.

5.

Titva tiltanak, rózsám tőled,
Titkos szót se szóljak veled.
Minél jobban titnak tőled,
Annál jobban szólok veled.

Egy ösvényen jártam hézád,
Azt es elkertelte anyád.
Se nem kövel, se nem fával,
Csak a nagy széjjes szájával.

6.

Tudod babám, mit ígértél csütörtökön este,
Hogy a nyáron ketten megyünk el az esküvőre.

7.

Hogyha szeretsz, ujant szeress,
Hogyha elhagy, könnyen felejtse.
Met én szerettem egy szépet,
Felejténem, de nem lehet.

8.

Fáj a szívem küjjel, belől,
Nyomja a bánat kétfelől.
Ha tejéd es így fog fájni,
Sose tudunk elválni.

9.

Itt mű nálunk úgy köszönnek,
Adjon isten ingem kendnek.
Én es belől úgy fogadom,
Kendé vagyok, nem tagadom.

10.

Elmennék én babám, tihézátok egy este,
Ha az ágyad falig meg vóna vetve.
Vesd meg babám az ágyadat a falig,
Met én itt maradok kivilágos reggelig.

11.

Este este, de szerelmes kedd este,
De szerelmes lánnyal háltam az este.
Lehajlott a tulipán rezgő levele,
Babám karján aluttam el az este.

12.
Úgy akartalak szeretni, ne tudják,
Az irigyek kivilágosították.
Rám néztél, nevettél
Megtudták a faluban, hogy szerettél.

13.
Ez az este telik, telik,
A szeretőm nem érkezik.
Vagy haragszik, vagy nem szeret,
Vagy más fonóházba lehet.

14.
Kicsi csillag ha leesik elterül,
Az én babám ahol lát es elkerül.
Ne kerülj el édes, kedves galambom,
Met én néked rosszadat nem akarom.

15.
Na te kislány mehetsz a templomba,
Jó híred van az egész faluban,
Le is ülhetsz a legelső székbe,
Elhervad a rózsa a kezekben.

16.
Kicsi rózsa, ha leszakítanálak,
Mit szólnál babám, ha elhagynálak?
Mit szólnék, ha így hozta az üdő,
Ritka most az igaz szívű szerető.

17.
De keserű a vadretek levele,
Még keserűbb a barna babám szerelme.
Elviselnék akármilyen bánatot,
Csak az fáj, hogy kit szerettem, elhagyott.

18.
Szőke kislány, ha te tudnád, amit én,
Milyen igazságos, hű szeretőd vagyok én,
Olyan igazságos, mint a fényes napsugár,
Amely körös-körül jár az ég alján.

Szép szeretőm, a te fekete szemed,
Sírba tesz engem a te gyönyörűséged,
Sok szép szavaid fel vannak nálam írva,
Szép szeretőm, érted tesznek a sírba.

19.

Kertem alját Tatros vize kimossa,
A szívemet nehéz bánat szorítja,
Addig öli a szívemet a bánat,
Míg csak párja nem leszek a babámnak.

20.

Két fa közti besütött a holdvilág,
Az én babám abba fésüli magát.
Fésüld babám sárga göndör hajadot,
Met én tőled elbúcsúzni akarok.

21.

Azt akarják, ne éljek,
Veled ne es beszéljek.
De én azért megélek,
Ahol látlak, beszélek.

Szómagyarázat

- balán = szőke
békötötték = bekötötték
bitang = szerelemgyermek
brigigyó = eszköz a sajt készítéshez
bulák = vénlegény
cefre = 10-14 éves leányka
csukros = csokros
csurufára = szarlé
essze = össze
elszáll = a lányhoz kötözik (a lányveszi el a fiút)
ellopták = a legény titokban elvitte a leányt, összeházasodtak
elszökött = a leány a szülei tudta nélkül férjhez ment
erőst = nagyon
felcsinálta = teherbe ejtette
felrakott hazai = feldíszített szalagos pártás menyasszony
guzsalyoskodik = legénnyel alszik, hál
güzü = vénlány
hazai = menyasszony
héza = hozzá
hiú = padlás
hihat = hívhat
hitvány = itt szegény
jóézú (ember) = jóbeszédű, vidám
johó = juh
kaláka = közösen végzett munka
káva = a szita fakerete
kaliba = nyári szállás a hegyen
kert = kerítés
ki vót húzva = lenézték, semmibe vették
kerges = kérges
karinca = lepelszoknya, katrinca
kölyöklegén = 14-16 éves suhanc
kurta = rövid
kimozsikál = a leányt, aki nem megy el táncolni, a legény nótaszóval kivezeti
krinta = lapos edény fából, ebben nyomtatják a sajtot
küpillő = vajverő faedény
kosár = állattartó ól
lekucorodik = leguggol
légely = edény, savanyútej-tartó
leán = leány
met = mert
megkötötte = megkötötte
meggurucsál = elvarázsol
megcsináltat = elvarázsol

megfermekál = elvarázsol
málé = puliszka
megkérni = feleségül venni
megvették = megvásárolták
nagynemzet = nagygazda
patak = völgy
patakfej = a völgy felső része
pajta = ól
parapács = jóbeszédű
pántika = szalag, pántlika
ruha = kendő
ruhacska = zsebkendő
sutu = sarok, szegelet
serketánc = gyermektánc
sikojt = visít
szerzés = két fiatal összeboronálása
szer = egy csoport ház
ujan = olyan
ujjujgat = táncbekiáltás végén hangutánzó ujju-ju
üdő = idő
vaj = vagy
zavara = hosszú hasított fahasábokból készült kerítés

JEGYZETEK, ADATKÖZLŐK

- Ambrus Fülöp (Hosszú) - 1908-ban született adatközlő, (1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 14, 17)
Antal Béláné sz. Molnár Katalin - 1924-ben született adatközlő (11)
Antal Katalin - 1924-ben született adatközlő (24)
Dr. Balázs Lajos: *Farsang-párvasztás-házasság a falu társadalmában.*
Hargita Népe. 1993 febr. 13. (6)
Blága Anna - 1910-ben született adatközlő (20)
Blága Erzsébet - 1949-ben született adatközlő (12)
Blága Gyula - 1939-ben született adatközlő (13)
Galaci Erzsébet - 1930-ban született adatközlő (18),
Jancsó Károly - 1939-ben született adatközlő (16)
Molnár Péter (Gyék) - 1909-ben született adatközlő (15)
Orbán Balázs: *A székelyföld leírása.* II. kötet, 80. és 82. l. (21)
Tankó Gyula: *A gyimesi kalibázás.* Művelődés, 1983/8. (4)
Tankó Istvánné - 1914-ben született adatközlő (5)
Tankó József (Jáni) - 1919-ben született adatközlő (23)
Tankó Péterné - 1907-ben született adatközlő (19)
Vámszer Géza: *Életforma és anyagi műveltség* (22)

LAKODALOM

1. Búcsúztatók

A falu közösségek egyik legünnepélyesebb eseménye a házasságkötéshez tartozó lakodalom volt és maradt napjainkig is. Ez az esemény megmozgatta a falu apraját-nagyját, legyen az közvetlen résztvevő vagy néző.

A lakodalomnak státusz jellege is volt: ki vagyok én, ki a násznagy, hány násztás van, milyen az ellátás. De ez az esemény, amelyről már hetekkel előtte és utána hónapokig tárgyaltak (ez a falu szája): milyen volt a menyasszony, milyen ételek voltak, mennyi italt adtak, gyurakodás volt-e, milyen ajándékokat kapott a menyasszony, vőlegény, milyen ajándékokat adott a menyasszony az örömapának, -anyának, násznagynak stb. Nemcsak a felnőttek, hanem a gyermekek számára is sok szép emléket tartogató esemény volt a lakodalom. Ki ne emlékezne szívesen vissza egy-egy ilyen gyermekkori élményre, mert bizony itt nemcsak a felnőttek, de a gyermekek is részt vettek e családi ünnepeken. Külön kulacskájuk volt édesített gyengébb pálinkával, ők is tisztelődtek, kínálgodtak, nagyoskodtak. Szokás volt a gyermeklakodalom is, ahol a gyermekek „végig szerepelték” a lakodalmat: volt ott menyasszony, vőlegény, násznagy, gazda, aki a legjobban tudta a ceremóniát. Később belőle lett az igazi gazda, a vőlegény és a menyasszony szószólója, aki jó beszédű és jó hangú volt, humorérzékkel és rögtönzőkézséggel megáldott. A gyermekek végig „szerepelték” a lakodalom legegyszerűbb részeit, a kikérést, ujjujgatást, beköszöntést. De itt a hangsúly arra esett, hogy tanuljanak meg táncolni és énekelni. Ugyanezt a célt szolgálták a régi „serke táncok”: a gyermekek táncot szerveztek zenésszel, táncolták a hagyományos táncokat.

A lakodalom olyan, mint egy színdarab, nemcsak azért, mert szereplői vannak, de azért is, mert megvan adva a kevésbé kötött szöveg, és az eseménynek – történések sorrendje, akár a színpadon, egymás után következő képekben, felvonásokban. A falu fontosabb gyülekezési helyein, de minden kapuban, végig az egész úton van nézőközönség is. Van itt kórus, tömegjelenet, monológ, sírás és nevetés. Sírás például, mikor árvát búcsúztatnak, vígság a bekiáltások, az ötletes, komikus rögtönzött leánykikérési szövegek hallatán. Nagy esemény tehát a lakodalom a faluközösségek életében, főleg zöldfarsangon – nyáron – amikor a kétlakiság (a kalibázás) elszigeteli az embereket. A lakodalmak alkalmával összegyűlnek mindannyian, találkoznak, elbeszélgetnek egymással, vígadnak, mulatnak. Ilyenkor a kalibánál az állatokat is másra hagyják legalább két napra, mert esetleg hétfőn este, de legtöbbször kedden reggel lesz újra munkaképes az egészséges lakodalmas.

A lakodalom ceremóniája sok tekintetben hasonló minden vidéken. Akadnak azonban eltérések is. Íme, hogyan ír erről Orbán Balázs *A székelyföld leírása* ban: „a népi élet egyik legszebb megnyilvánulása a csángóknál a nász-

ünnepély, a lakodalom, amely igen sokban eltér a csíki lakodalmaktól”.

A csángó lakodalom vasárnap reggel korán, 6 óra körül kezdődik két helyen: a legényes háznál és a leányos háznál, a vőlegénynél és a „hazainál”, a menyasszonynál. A legényes háznál a vőlegény násznagya és a nyoszolyók (egy-két) szekérbe ülnek, elhajtanak a templom elé, ahol megvárják a menyasszony szekerét és együtt vonulnak be a templomba a megadott sorrendben (mostanában a szülők is elkísérik őket), ott megesküsznek a kicsimisén, majd mindannyian elvonulnak reggelizni az egyik násznagyhoz, aki pálinkával, előétellel, levessel és sülttel kínálja meg a vendégeket (régebb húsos tokányt ettek, általában berbécshúst).

Innen mind a vőlegény, mind a hazai a saját kíséretével hazmegy a saját házához. Mind a két fél külön zenészt fogad. A vőlegénynél gyülekeznek a meghívott vendégek 11 óra körül. A kulacsokat, kötölékeket (a nők hintót visznek benne) leteszik, a lovakat, szekereket elrendezik, és egy órán keresztül táncolnak, anélkül, hogy alkoholt fogyasztanának.

Molnár Péter 72 éves mindentudó 1975-ben így emlékszik vissza. „Szemet gyönyörködtető látvány volt régen. Hófehér öltözetben szép táncoló lovaikon érkeztek a falu minden irányából. Lovaiknak farka befonva, felvirágozva, a lovak sörénye is apróra befonva, szintén felvirágozva, a lóra gyönyörű népies helyimintájú rakottas szőttest tettek. Megfigyeltem, hogy kivált az asszonyok majd felfalják szemükkel egymás ruháit, hogy a lakodalom után is ez lesz két hétig beszédjük témája.”

A vőlegénypálca átadása után a gazda a vőlegény szüleit és testvéreit az egyik oldalra állítja, velük szemben áll a gazda és a vőlegény, körülöttük sorakoznak fel a vendégek és megkezdődik a búcsúztatás.

A lakodalom legmeghatóbb része ez, amelyben – s itt ismét Orbán Balázst idézném – „a székely nép szeretetteljes összetartásának, a szülő és a gyermek közötti patriarchális viszonynak látjuk megható kinyomatát”. Valamikor, Orbán Balázs idejében a vőlegény mondta a búcsúztatót síró, éneklő hangon. Elbúcsúzott a legénységtől, a szülőktől, a szomszédoktól, a legény- és leánybarátoktól, az atyafiaktól – Orbán Balázs szavaival – „az illetőknek nyakába borulva”.

Ma ezeket az archaikus búcsúztatókat a vőlegény szószólója, a gazda mondja.

Kétféle búcsúztatót ismerünk, aszerint, hogy: élnek a vőlegény (menyasszony) szülei vagy a vőlegény (hazai) árva / félárva. Az első változat így hangzik:

Vajda hegedűknek álljon meg pengése,
Sarkantyúknak pedig szűnjön meg csengése,
Mert búcsúzásomnak most leszen kezdése,
Azért kérek csendet, míg leszen végzése.
Tiszteletre méltó jeles gyülekezet,
Kiket a szeretet ide kötelezett,
Halljon szót minenki, mert szólni akarok a gyülekezetnek,
Férfiakból s nőkből álló felekezeteknek,

Mert maradásunk többé itten nem leszen,
Azért el kell válni kedves jó szüleim.
Változik az idő, változtat minket is,
Szerencsés napokban van szerencsétlen is.
Mindenféle állat párt választ magának,
Én is választottam, s találtam magamnak.
S már búcsúzom innen s úgy indulok útnak,
Halljátok értelmét az én szavaimnak,
Kedves édesapám, ki engem nemzettél,
Azután is velem számtalan jót tettél,
Már ezidőkre engem felneveltél,
Most mint galamb fiát, szárnyamra engedté,
Köszönöm ezeket kedves édesapám,
Nézd könnyeimtől mint borul az arcám,
Én atyai házadból kilépek,
Térdre hullok előtted s bocsánatot kérek,
Bocsánatot kérek, ha megbántottalak,
Jóságodért sokszor megszorítottalak,
Kedves édesapám hozzád nyújtom én szavamat,
Isten után te viseld gondomat,
Sajnálom én téled elválásim
És atyai szíves gondoskodásaid,
S ha valaha nem fogadtam szót,
Engedelmet kérek,
Fizesse meg a nagy ég azokat tenéked.
Most Istennek oltalmában hagylak,
Örvendek, ha viszont egészségben látlak...

Most térek az édes jóanyámhoz,
Az én jó anyámnak jó termőfájához,
Ki kilenc hónapig méhedben hordoztál,
A tizedikben a világra hozál.
Ügyesen ápoltál, gondoztál, ruházál,
Mint jó édesanya, sok jóra oktattál.
Kedves édesanyám, hogy ezt cselekedted,
Az égnek áldása maradjon teveled,
Éljed a világnak szerencsés napjait,
A mennyei atya legyen mindig veled.
Ha majd egyszer élted halálra cseréled,
Áldja meg s adja meg Jézusom a te örök béred.
Most téged is Isten oltalmában hagylak,
Örvendek, amikor egészségben látlak.

Ha a vőlegénynek van testvére, így folytatja:

Kedves testvéreim, hozzátok is szólok,
Szívből jövő szóval köszönetet mondok.
Nektek is az Isten jó társakat adjon,
Társatokkal együtt soha el ne hagyjon,
Végre az egekben magába foglaljon.

Jó legény és leány barátaim, hozzátok fordulok.
ha reátok nézek, szinte megújulok,
De azért szívemben nagyon búsulok,
Hogy töletek útra indulok.
Isten tudja, hogy lesz az én sorsom,
Amint feleségem fűjja, úgy lesz az én táncom,
Jaj, de hamar elmúlt az én betyárságom.

Jó keresztapáim és keresztanyáim,
Valamint alsó, felső szomszédaim!
Isten fizesse meg jószívűségüket,
Írják fel az egek érette nevüket.
Búcsúbeszédemnek az léssen végzése,
Dicsértessék az Úrjézusnak szent neve.

A búcsúztató másik változata, melyet az árva vagy félárva vőlegénynél mondanak, úgy indul, mint az előbbi, majd így folytatódik:

...Szerencsés napokban van szerencsétlen is.
Csendet nagy uraim, tisztelt vendégsereg!
Ünnepélyes csendet, hadd hallják mindenek
Egy árva vőlegény búcsúzós szavait.
itt áll a vőlegény az ő vendégivel,
Szíve fájdalmával, szeme könnyeivel.
Olyan az ő szíve, mint az égi madár,
Búcsúzni akarna, de nincs édesanyja (apja),
Szíve dobogását velük így hallassa,
Lelke néma hangját ki meg nem értené,
Egy árva madárhang ezeket zengené:
Egek kormányzója, hatalmas Úristen,
Ki lakol az égben és azonképpen itt lenn,
Kitől búcsúzhatna egy árva vőlegény,
Ha nincs édes szülém, ki megvigasztaljon.
Vőlegény vagyok, de gyászos a szívem,
Kedves testvéreim, áldjon meg az Isten.
Világ örömeit kellene zengenem,
De csak a bú s bánat lön az én részem.
Gyászos ez a hajlék, gyászosan virágzik,
Mert itt az árvaság régóta tanyázik.

De árva szemeim hiába forгатom,
Elhalt jó szülömet sehol sem láthatom,
Mert életvirágát a vad szél letörte,
Kegyetlen halál a sírba ejtette.
Sírodba nyugvó kedves anyám (apám),
Kitől dajkáltattam életem legjaván,
Hogy szeretném látni, tőlük elbúcsúzni,
Gyenge dajkálását szépen megköszönni.
De völegény vagyok én szülő nélkül, árva.
Koporsóba vannak öк, sírba bezárva.
Búcsúzásomat így végzem hát tőled,
nyugodj édes szülöm kedves békességben.

Ezt a változatot 1974-ben hallottam Molnár Péter 73 éves gyimesközéploki földművestől.

Ennél egyszerűbbnek tűnik az a régebbi változat, melyet az öregebb gazdák tudtak. Ezt a variánst Orbán Balázs is lejegyezte:

Kedves édesapám, ki engem nemzettél,
S azóta én velem számtalan jót tettél,
És ez időkorra már fel is neveltél,
Mint galamb a fiát, szárnyra eresztettél.
Köszönöm jó atyám, sok szívességedet,
Áldja meg az Isten érettük híredet.
Hogyha gyarlóságból bántottam szívedet,
Bocsásson meg, könnyörgök, s csókolom kezedet.
Kedves édesanyám, ki engemet szültél,
Mellettem s érettem éjt nappallá tettél,
S mint jó tyúk csürkéit híven fedezgettél,
Köszönöm anyai dajkálkodásodat,
Hidegtől-melegtől ápolgatásodat,
Adja meg ezekért Isten jutalmadat.
Köszönöm nektek is atyafiságtokat,
Óh, Istnem, áld meg ezen magzatokat,
S parancsolj nekük is hűséges párokat.
Küldj áldást bőséggel nőtelen korukra,
S azámukra ezután adandó házukra,
Végre, ha elalszik életük fáklyája,
Legyen a menyország mindenik hazája.
Legény barátaim már hozzátok térek,
Eshetett hibámról bocsánatot kérek,
Azonban köszönöm barátkozásokat,
Nektek es kívánok ezer áldásokat.
Az Úr, ki kedveli a szent szüzességet,
Ne bocsásson rátok szerencsétlenséget.
Végre, ha a halál kezébe juttok is,

Egek ura számotokra kaput nyit is.

Ez a régebbi változat ízesebb, természetesebb, mint az újabbik. Az öregek szerint valamikor nem a gazda, a vőlegény szószólója, hanem maga a vőlegény mondta a búcsúzószavakat. A búcsúzó a fenti szöveg mellé más szövegeket is rögtönzött s egy-egy barátját vagy barátnőjét név szerint is belefoglalta a búcsúztatóba. A nevéen szólított a nyakába borul, felsorolja jóságát, szolgálatait és hálálkodik.

A búcsú után a gazda sorba állítja a lakodalmasokat és 2 óra körül elmennek ebédelni a násznagyhoz, majd indulnak a hazai után. A lakodalmi menet a leányos ház felé csendes. Időnként a „mozsikások” rázendítenek a Rákóczi-induló egy itt ismert változatára vagy más indulóra. A lányos házhoz érve megszólal a zene és tánclépésben vonulnak be az udvarra.

Már a lakodalmi menet érkezése előtt elbúcsúztatják a hazait, az idézett rigmusokkal. A vőlegény szószólója, a gazda és néhány talpraesett, szájas vendég megkezdik az alkudozást – rögtönzött szövegekkel – a menyasszony kivevésére. Elmondják, kit keresnek. A háziak munkát ajánlanak. De ők nem azért fáradtak idáig. Először kapnak egy ál-hazait. Kiszaladnak vele a házból, nagy a tolakodás, az öröm, majd a vőlegény felismeri, hogy ez nem az igazi, akiért ide fáradtak. Nagy a csalódás, és kezdődik előlről az alkudozás. Végül a vőlegény vőfélye tánclépésben kitáncoltatja az ajtón, forgatja a menyasszonyt, és megkezdődik az igazi vigadás. A vőlegény az ajtó elé áll és szószólója által a következő búcsúztató – köszöntőt mondja el az új szülőknek:

Kedves örömapa és anya uram egy néhány szót szól általam

Vőlegény uram a kegyelmetek becsületes háziknál felnevelkedett és édes gyermekik gondoskodásáért:

Változik az üdő, változtat münket is,
 Szerencsés napokban van szerencsétlen is,
 Mindenféle állat párt választ magának,
 Én is választottam s kerestem magamnak.
 Már búcsúzókn innen s úgy indulok útnak,
 Hogy halljátok értelmét az én szavamnak.
 Mivel maradásom itten már nem léssen,
 Azért gyenge szívem ismét búcsút vészen.
 Elsőben szavamot jó atyámhoz tészem,
 Kedves édes jó atyám áldja Isten jókkal,
 Mint kerti violát drága illatokkal.
 Hálaadó szívvel én kívánok lenni,
 Apai jóságát meg fogom köszönni,
 Hogy ezen szép lányát ennyire növelte
 S e páros életre nekem eresztette,
 Hogy gondját viseljem e földi életben,
 Végre örvendezzünk a magas egekben.
 Másodszor fordulok az édesanyámhoz,
 Kedves magzatjának jó termőfájához,

Hogy kilenc hónapig méhében hordozta,
 Tizedik hónapban a világra hozta,
 Táplálván, ruháztván őtet ápolgatta,
 És mind édesanya sok jóra oktatta.
 Kedves édesanyám, hogy ezt cselekedte,
 Istennek áldása maradjon helyette.
 Minden jót kívánok felneveléséért,
 Ő körülte megtett gondoskodásáért,
 Anyai szüvének kegyelem palástja,
 Minden hibáit már neki megbocsássa.
 Gyermekének tartson ezután engemet,
 Valameddig hallja jó hírem-nevem.
 Én is megmutatom igaz hívségemet,
 Valamig a halál elveszi életemet.

A búcsúzó-köszönő rigmus elmondása után a vőlegény kezét csókol az új szülőknek, kínálkodnak, tisztelődnek egy ideig, majd lóra pattan, a vendégkoszorúval együtt énekszóval, ujjujgatva, vidáman indul hazafelé. Csak a menyasszony tekintget vissza könnyes szemmel. Itt maradt a fiatalsága, a gondtalansága, új szállásra megy. Vajon mi várja ott?

A több mint ötven ujjujgató szerint így szól a menyasszony:

Édesanyám jöjjön ki,
 Mert ingemet visznek ki,
 Hova legyek, merre menjek,
 Hogy tőled el ne vigyenek...
 Feljött a nap tisztulása,
 Indulni kell más szállásra,
 Más szálláson meg kell állni,
 Ott más szokást kell tanulni.

2. Ajándéktánc

Az „ajándéktánc”, a „jándéktánc” egyik olyan mozzanata a lakodalomnak, amely a csángó közösség összetartását, szeretetét tükrözi. Hogy jobban megértsük az ajándéktánc értelmét, ismét Orbán Balázst kell idéznünk: „a csángók egymást szeretők, nyomor és szükségben felsegítők és annyira jótékonyak, hogy nincsen arra eset, hogy csángó koldus járjon Csíkban, azonban ha onnan jön ide alamizsnát kérő szegény, itt többet kap, mint Csík összes falvaiban”. Bizony így volt régen. Ha ma már nem is, de valamikor egymáshoz annyira ragaszkodók voltak, hogy bármi áldozattal, de segítették a földieiket. Erről tanúskodik a kaláka-rendszer, amely a legrégebb időtől napjainkig kiségitette sürgős munkákban a rászorulókat. Akkor hogyan segítették volna a férjhezmenő leányt – amivel csak tudták – a szomszédok, rokonok, leány- és legénybarátok? Az ajándéktánc is a kaláka egyik formája: olyan megsegítés,

amit valamilyen módon valamikor illik visszaadni.

Reggel 7 óra körül a kicsimisén megesküszik az új pár, ezután következik a reggeli a násznagnál. Innen a vőlegény és hazai az őket kísérő vőfélyekkel, nyoszójokkal, násznagyokkal hazatér a saját szállására. A haznál (menyasszony) 11 órakor megérkeznek a zenészek, gyülekeznek a szomszédok, rokonok, akiket nem a vőlegény hívott meg a lakodalomba (egy adott névsor szerint a vőlegény hív a leány részéről is vendégeket). Később, mise után jön a fiatalság táncolni. Erről a táncról a fiatalság nemcsak a templomi hirdetésből vagy rokonoktól szerez tudomást, hanem előző vasárnap vagy más táncalkalmakkor kihirdeti egy megbízott legény, nóta közben megállítja a „mozsikást” és így szól: „Aki jövő vasárnap táncot akar keresni, Kápolna-patakán a Margit Béla leányának, Margitnak ajándékszedő tánca lesz, amelyre mindenkit szeretettel elvár”. Fontos a hírverés, mert amíg a legényhez csak a meghívottak mehetnek, a leányhoz, az ajándéktáncba bárki eljöhethet és szürkületig táncolhat. Tehát ennek kettős szerepe van: elég gyakori (nem zárt) táncalkalom, ugyanakkor pénzzel segíti fel a hazait. Ha anyai részről árva leányról van szó, az anyagi felsegélyezés még komolyabban esik latba.

Amikor ajándéktánc van, vigyáznak, hogy a környéken ne legyen se ajándék-se fogadott tánc. Még tíz kilométernyi körzetből is összegyűlnek a fiatalok táncolni. Az idősebbek – szomszédok, rokonok – is jönnek, mert fel akarják valamivel segíteni a hazait. A háztartásban hasznos dolgokat ajándékoznak: edényeket, lábasokat, tányérokat, serpenyőt, húsörlőt, szitát, rostát, csebet, budákát, kávát, krintát, brigigyót, légejt, vásznat, tekenyöt, dézsát, párnát, kaust, szötteseket, falvédőket, rakottast stb. Az ajándékok között vannak házilag előállított és bolti áruk.

Tankó Anna (Nyika) 49 éves így vall erről a szép szokásról:

„Aki ajándéktáncba jöttek, azok nem mennek este lakodalomba, csak a leány legközelebbi rokonai, akiket úgy hívnak, hogy „meghívók”. Ha edényt adtak, azt soha nem adták üresen: lisztet, törökbúzát, árpát, kinek mi volt azt tettek bele. Én kaptam lábosokat, kandért, mosóedényt, fakalányokat, cserepálakat, mosdótálat, takargatót, vásznat, kendezőt, tekenyöt, málélapítót, súlykot, gerebent, lékelt, négy gereblyét. Aki ajándékot adott, azt bémondta a gazda, a menyasszony és nyoszolyók megköszönik, kap egy pohár pálinkát és pánkót vagy egy szelet kenyeret. A legények és a leányok pénzt adnak, a leány éppen úgy, mint a fogadott táncban, kevesebbet: a hatvanas években egy leány 5 lejt, a fiúk 10 lejt adtak. Ma a legények 40-50 lejt is adnak. Világos, hogy minél nagyobb a rokonság, annál nagyobb az ajándék. Sokat adnak a „nemzetségre”, hogy lássák „ki vagyok én”, de az árva leány is többet kapott az általánosnál, ami ismét a segítőkészség megnyilatkozása.

Molnár Péter (Busulán) 73 éves visszaemlékezése:

„Az ajándéktáncban a menyasszony összes pernefórumja ki van téve az udvarra közszemlére. Az ágy megvetve az összes ágyneművel mutatóba, hogy lássák. Persze ma már nincs ez a kiállítás: a vetett ágy a szobában van. A menyasszony bútorjait és pernefórumját még három szekér es alig tudta elszállítani. Ezek voltak a pernés szekerek. A befogott ökrök jármán és szarván

színes zsebkendő, az ökörhajtóknál kulacs italval. A leányos háznál peracet (kalács közepén lyukkal) húznak az ökör szarvába. A pernés szekerek hajcsárai, akik a pernet vitték a lakodalomba, vendégnek számítottak. Ma a pernet nem a lakodalom napján viszik, hanem az utána való héten és nem ökrössze-kérrel, hanem lovakkal.

Amikor vitték a pernet, így énekeltek:

Viszik a menyasszony vetett ágát,

Csengős lovak viszik a ládáját,

A ládája tele, tele, tele, tele,

Arva szüve vágyik vissza fele.

Elég sok érdekházasság is volt errefele. De válás nagyon kevés volt. Valamikor ismeretlen volt ez a fogalom. Végig kínlódták, ha úgy jött ki a lépés, az egész életet. Ebben bizonyára nagy szerepe volt a próbaházasságnak is beillő „guzsalyaskodási”, de mindenek előtt a vallásosságnak, a katolikus hitnek. A staférung, amihez „pernet levelet” készítettek, még hozzátartozott a „jándék-táncban” kapott ajándék is. Íme egy pernefórumos vagy staférungi jegyzék, melyet a községházán állítottak össze:

„Mely köttetett alulírott két tanú jelenlétében 1921 május 25-én, Tankó Károly (Péteré) és Tankó Teréz házassága kötésük után kiadott menyasszonyi hozományról. Én, Tankó Teréz a fent írt napon férjem édesapja házához a következő ingó vagyonomat hoztam, tekintettel arra, hogy férjem háza csak pusztá belseg volt házasságkötésünk idején.

1. Két darab tehén és egy egy éves tinó
2. Négy drb. juh és két diszke
3. Egy drb. disznó és egy südő
4. Négy tyúk és egy pulyka
5. Három kanapé pad
6. Két drb. asztal
7. Négy ülőszék és kettő konyhaszék
8. Egy kicsi asztalka
9. Egy üveges almárium
10. Egy drb. kasztenos láda
11. Két drb. ágy
12. Egy drb vízpad
13. Három drb. tekenyő és egy kicsibubafürösztő
14. Két drb. káposztás kád
15. Egy drb. szapuló kád
16. Három drb. cseber
17. Két drb. vizeskandér
18. Három drb. szita
19. Egy drb. resta
20. Egy drb. füttő
21. Egy drb. lámpa
22. Egy seprű
23. Egy laskadeszka

24. Egy drb. laskasíró
25. Egy drb. szeméttvivő
26. Két darab sullókefe és egy kicsi
27. Két drb. ganyéhányó falapát
28. Egy drb. kenyérbevető falapát
29. Egy drb. kalácsos nagy kas és kettő kisebb
30. Egy drb. kolbásztető
31. Egy drb. kendőszeg
32. Két drb. lapító húsvágni
33. Egy drb. szénahányó villa
34. Egy drb. húsvágó fejsze
35. Négy drb. cserge
36. Három drb. ágytakaró, egy drb. derekalj
37. Tíz drb. párna és egy truzsak
38. Nyolc darab ágylepedő és két drb. pokróc
39. Öt drb. zeke és három bunda
40. Tíz drb. karinca és öt ingalj
41. Tíz drb. bernyóc és hat drb. öv
42. Tizenöt drb. viselő ing
43. Tizenöt drb. ingaj és három férfiing
44. Tíz drb. abrosz és tíz drb. kendező
45. Két ablakra függöny
46. Három pár cipő és három drb. csóríka
47. Három drb. üst és egy drb. mosdótál
48. 25 drb. tányér és húsz drb. kanál
49. Öt drb. kés és öt villa
50. Négy drb. piros mázas fazék
51. Három drb. fedő, tíz drb. porcelán csipor
52. Három drb. mázas cserépfazék
53. Egy drb. üvegkancsó
54. Hat drb. kicsi kávécsipor
55. Egy tíz literes kötött korsó
56. Harminc drb. ruha (fejkendő), ebből négy drb. selyem
57. Öt drb. rudilepedő
58. Három drb. főkötő, 15 m szalag
59. Húsz szál hájagos gyöngy
60. Egy drb. sültés tál
61. Egy drb. dézsa túróval - 25 kg
62. Nyolc drb. zsák, négy festékes

A fenti felsorolt ingó vagyonom felett egyszer s mindenkor magam részéről tulajdonosnak tartom magam és az alant írt két tanú igazolásán kívül mint átvevő, Tankó Károly (Péteré) a fent írt ingatlanokat, s ha meg nem lenne, annak ellenértékét bármikor követelni jogos pénzértékben is.

Gyimesfelsőlok, 1921 május 25

Átvevő neve, aláírása

Kiadó neve, aláírása

(1923. évben egy tehen el lett adva és ebből egy varrógép lett vásárolva)”.
 Ilyen átfogó perneforum levéllel ritkán találkoztam, főgazda lehetett az

illető!

Egyes esetekben a perneforum levélben külön leírták, hogy mit kapott a menyasszony a ajándékba. Az 1914-ben született Gercuj Simonné mondta: „... a ajándéktáncban kapott pénzből még vettek egy drb. fazekat, egy üstöt, tizenkét fakanalat, egy lapítót, edényeket, három kendezőt, 4 drb. fejkendőt, takargatókat (testvére adta), fejkendőt (násznagyné adta), 1 pár cipőt. Ezeket az ajándékokat éjjel kapta a menyasszony az ő rokonaitól s ezért úgy tüntették fel mint az ő vagyonát.

Ma a vendégek éjjel ezer lejt, a násztások kétezer lejt, a násznagy ötezer lejt ad (1989). Használati tárgyakat éjjel nem adnak, csak az a ajándéktáncban. Az itt kapott dolgok felíródnak a perneforum levélbe mint hozomány.”

Minél régibb a hozománylevél, annál régebbi tárgynevekkel találkozunk. Az 1900 február 17-i levélben a következő tárgynevekkel találkozunk: gyer-gyaöntő, zeke, nyüst, krinta, káva, borda, ruhacska, kendező, cseréptányér, aggató, kicsi ülőszék, asztalka, moszor, moszorfogó, vetőfa, motolla, léhel, szipka, guzsba, fata (karinca), légé, báloskosár, csórika, két pár bocskor bütü je szőtt, hüssütő nyárs, osztováta, veres kártya stb. A levélben a legtöbb tárgynak feltüntették az árát is.

A későbbi ötvenes-hetvenes évekbeli levelekben már új tárgyak jelennek meg: kombiné, blúz, félcipő, éjjeli szekrény, virágos állvány, kefetartó, nylon függöny, füss, hokkedli, varrógép, kosztüm, tetrabugyi, paplan stb. Ezekben az években jóval szegényesebbek a hozományok. Szegényebb lett volna a világ, mint a századelőn? Osszértékben is ki szokták számítani a hozományt. Tankó Anna (Nákó) 1931-ből származó hozománylevelének értéke: 76.945 lej - akkori pénzben! Néha feltüntették a tárgyak eredetét is. Példa erre Baliga Gyuláné 1916 augusztus hó 28-án Gyimesközéplekon kiállított hozománylevele:

1. 2 drb. pad - szépvízi asztalos készítette
2. 2 drb. láda - szépvízi asztalos készítette
3. 2 drb. tejes légé - piacon vették
4. 3 drb. dézsa - Emre Gyurkától vették
5. 8 drb. fakalán - a korondi cigány csinálta
6. 2 fészi - a boltban vették
7. 1 drb. fakötő lánc - a boltban vették
8. 3 drb. új cserge - az anya szötte
9. 10 sing fehér posztó - az anya szötte
10. 2 drb. új innapló zeke - az anya szötte, szabta
11. 5 mázas cserépfazak - korondi cigányoktól
12. 8 ing - a hazai csinálta
13. 20 drb. kendező - a menyasszony s az anya szőtték
14. 2 faragott guzsaly - az apa faragta
15. 2 bunda - a szőcs varrta

(Kósa Szántó Vilma - Kéziratok)

Az ajándéktánc alkalmával kb. háromórákor kezdik szedni az ajándékot.

Az ajándékozók kapnak egy-egy pohár pálinkát, kalácsot, pánkót vagy kenyeret. A gazda bemondja az ajándékot, a hazai és a nyoszolyók kórusban köszönik meg a következőképpen:

Gazda: Halljon szót kegyelmed, kegyelmeteknek kedves atyámfia, Tankó András kedveskedik annyi szép ajándékával, mint 50 lejvel és még amellet arra ígéri magát, hogy ha az Isten segíti, több atyafiúi segítséget is nyújt, amire az Isten segítse meg.

Hazai, nyoszolyók: „Isten fizesse, András!”

Az ajándék beszédése után tovább tart a tánc. A táncot egy nagy csűrben, jóidő esetén az udvaron, télen a nagyházban tartják. Minden esetben a vőlegény érkezésekor a hazai a „házban” van a nyoszolyókkal, vőfével, a közelebbi rokonaival, valamint az ögzdájával. A zenészis ott mozikál. A menyasszonyt közben az ismertetett búcsúztató szöveggel elbúcsúztatja a gazda a hozzátartozóitól, aki így várja a vőlegényt. Az meg is érkezik 4-5 óra körül. A vőlegény és kísérete kinn marad, és most egy udvaron, de két helyen muzsikálnak és táncolnak külön-külön a hazai és a vőlegény vendégei. Ezután következik a már ismertetett módon a hazaj „kivevése”.

Az ajándéktáncban a zenészt a háziak fogadják és hozatják el szekérrel, mostanában autóval. Az ajándéktánc táncrendje nem tartalmazta a több mint 30 féle táncot, főleg ha szűkös volt a hely. Itt lassú és sebes magyarost, lassú és sebes csárdást, németest, pórkát (polka), hejszát és kettőst táncoltak. Ma csárdásokat, németest (keringő), lassú és sebes magyarost, esetleg hejszát járnak. No meg a tangót.

Adatközlők

Molnár Péter (Sz. 1901)

Tankó József (Jáni) „gazda” (Sz. 1918)

Blága Károly (Káta) „gazda” (Sz. 1928)

Molnár Imre (Csiga) „gazda” (Sz. 1929)

ÜNNEPEK, ÜNNEPI ALKALMAK

ÍROTT TOJÁSOK

1. Húsvéti tojás

Nálunk, de gondolom máshol is, a keresztények két legszebb ünnepe a Krisztus nevéhez fűződik. Karácsony a megnyugvás, az ajándékozás felemelő érzésének családi ünnepe, míg Húsvét a győzelem ünnepe valami felett, itt az érzések is mások: robban az öröm, úgy, miként tavasszal földet hasít a mag, indul a fák nedvkeringése, a tavasz legyőzi a telet, az élet a halált.

A Húsvétot Erdély bizonyos tájain zöldfarsangnak is hívják. Egy csángó népdal is erre utal: „Akar-e a zöldfarsang feleségem lenni”.

A húsvéti ünnepkör szimbóluma a víz és a tojás: az egyik az élethez szükséges legfontosabb elem, a másik pedig az élet. Húsvét másodnapján a lány tojással ajándékozza meg locsolóját. A nagyheti takarítás, sütés-főzés mellett az egyik fontos tennivaló a háznál épp a pirostojás-írás, a tojásfestés.

A gyimesi „pirostojás” igazán megérdemli az írott tojás vagy hímezett tojás nevet, mert a tojás hímek nagy változata ismeretes itt. A korán elhunyt csík-szeredai rajztanár-festőművész Kovács Dénes a *Gyimesi csángó írott tojások* című helyi kiadványában közel 36 írásmintát mutat be, anélkül, hogy teljességre törekedne. „Ez a füzet azokat a gyimesi csángó írott tojás-mintákat tartalmazza, amelyeket mint legközismertebbeket gyűjtöttünk össze” - írja füzete befejező részében.

Valóban ezek az igazán eredeti csángó hímeztojás-minták. De a könyvecske a nagyon sok változatnak, alpmintának csak egy részét mutatja be. Amint látni fogjuk egy mintán belül is sok a változat, ami a népművészet tehetségéről, formaérzékéről, de egyéniségéről is árulkodik. Ahogy a népdal faluról-falura változhat, vagy az előadótól is függhet a változat, úgy a tojásírásnál használt minták is módosulhatnak, egyenként változhatnak. Mindenesetre létezik 45-50 alpminta saját formával, elnevezéssel (ördögtérge, töltötttrózsza, cserelapis, tyúkláb, fecskefarka stb.), amit az „írója” variálhat: ezért 115-120 változat ismeretes. Bátran nevezzük az írott tojás készítőjét népművésznek, mert habár többen is „írnak” tojást, nem túlságosan nagy, sőt mondhatni, kevés azoknak a száma, akik valóban szépen, eredetien díszítik, írják a tojásokat. Általában minden szerben, patakban (Ugra-pataka, Görbe-patak, Boros-patak, Kápolna-patak, Antalok-pataka stb.) van 1-2 szépen dolgozó asszony, aki tudását átadja a lányának, unokájának. Ilyen „dinasztia” a régiek közül Gyimesfelsőlokon Tankó Katalin, Molnár Erzsébet, Antal Péterné, Karácsony Anna.

Középkoron is elég sok tehetséges tojásíró van, legtöbbjük 70 éven felüli,

de még midig képesek a szép vonalvezetésre, írásra.

Vannak férfi tojásírók is. A 46 éves Mihók István tisztviselő édesanyjától „lopta el” a mesterséget: szépen, tisztán dolgozik, s ami ennél is fontosabb, 157 eredeti mintát gyűjtött össze, melyeket le is rajzolt, és ezek alapján dolgozik. A gyimesi tojás hímekek között találunk olyanokat, amelyek kompozícióban, felfogásban közös elemeket tartalmaznak a Cucuteni-i, Habasesti-i és erődi festett kerámia edények mintáival, sőt a korondi motívumokkal. A legtöbb díszítés geometrikus. Ilyen minta a kereszttes tekerőlevél és a cserkabala. Az utóbbi anynyira elvont, hogy csak nehezen jövünk rá az elnevezés eredetére.

A *cserkabala* a fiatal gyimesi pásztorok játékszere volt: egy levágott fa kb. 1 méteres csutakjára két faragott boronát szegeztek keresztbe, úgy, hogy azokat forgatni, hajtani lehetett:

Ezt két-két erősebb fiú forgatta, hajtogatta, a ráülő legények és leányok, mint a körhintán főrogtak rajt. Ebből a játékból alakult ki a minta:

Később az eredeti cserkabala új díszítő elemeket is kapott - fa leveleket.

Más jellegzetes minta a *gereblyés*. Gondolom, mindenki rájön, hogy miért ez a neve. Mint ahogy a pásztorpálcát faragják, díszítik, itt is még hozzáadott az alkotója egy néhány mértani vonalat. Egy másik díszítő elem a *békasegge*. Hogy miért, azt senki sem tudta megmagyarázni. A rajz teljesen absztrakt.

A jó tojásíró portréját így határozzák meg:

„Ne reszkessen a keze. Az enyim má kezdett reszketni” (Antal Erzsébet)

„Üsmerje a mintákat” (Mihók Katalin)

„Tudjon rajzolni” (Mihók István)

Hadd hangsúlyozzuk még a pontos vonalhúzást és a szimmetria-érzéklet.

Csodálatos elnézni, amikor a sokszor iskolázatlan, kiműveletlen kezek szép vonalakat és leveleket rajzolnak. Az „újítók” sokszor túlzásba esnek, túldíszítik zsúfolják a tojás felületét, vagy oda nem illő rajzokkal halmozzák el! Ezért olyan fontos, hogy legalább a helyi alkotók ismerjék a legrégebbi típusmintákat és azok változatait.

Ha valaki kézbe veszi a már megírt tojást, rettenetesen bonyolultnak tűnik a hímzés, főleg az olyan bonyolult minták esetében, mint az *utavesztett*, *töltöttrózsa*, *töltött medvetalp*, *kandarusoc cserelapi*, *faragó fészi* stb. A valóságban nem ilyen bonyolult, mert az írott tojás motívumai körülhatárolt mértani felületen jelennek meg. Az első dolog ugyanis a tojás felületének a felosztása nyolc, négy vagy két részre, általában két vagy több körbehúzott vonallal. Az így kapott egyenlő felületekre arányosan írják rá az ismétlődő mintákat. Amikor megtelnek a felületek motívumokkal, kész az írott tojás, amely első látásra valóban bonyolultnak tűnik. Igaz, valóban bonyolult a tojásírás az olyan minták esetében, mint az *utavesztett*, *árvácska*, *Borzaskati*, ahol nem osztják egyenlő részekre a tojás felületét. A motívumok nagyrésze mértani elemekből épül fel és geometrikus összehatást kelt.

A tojás felületének egyes szimmetrikusan elhelyezett részeit pontozással díszítik, amely igen hatásos. Egy motívumnak több változata ismeretes. Pl. a *cserelapinak* 5 variánsát ismerjük. A változat függ a lapi nagyságától, a síkban való elhelyezésétől (függőleges, vízszintes), a bepontozott részek gyakoriságától.

2. A tojásírás eszközei és módszere

A következőkben bemutatjuk a tojásíráshoz használt eszközöket és az írásmódot, amint azt a tojásírók elmondják és bemutatják.

Mihók Péter. „Nálunk a feleségem szokta a tojásokat írni, de a „kesicét”, „írókát” én csinálom. Egy szál 10-15 cm fadarabot vékonyra fargunk, mint egy ceruzát, hogy könnyebben lehessen fogni. Egyik vége lesz a fej, a másik a nyele. Ebből a sárga vékony lemezből készítünk egy csövet, úgy hogy rácsavarjuk a lemezt egy vékony türe. A tüt kihúzzuk, s a résen átalhúzzunk egy disznyósört, sertét, hogy a viasz, amibe majd mártjuk, ne dugja bé. A ceruzával ráerősítjük a nyélre merőlegesen és jól becsavarjuk. Régen ezt a pléhcsovecskét piparézből készítették. Ez vékony volt, de erős, tartós. Mostanság fogpaszta-, borotvakrém-tubus vagy a cipőfűző-zsinór végén lévő pléhből készítik. A fémlapocskát, amiből csináljuk kiegyenesítjük. A pléh erős és vékony kell hogy legyen. Jó, ha a cső minél vékonyabb, mert csúnya, ha vastag vonalat húzzunk. A pléh 4-5 cm széles. Az így nyert csövet beleerősítik a megfaragott pálcika fejébe, a pálcika nyelére merőlegesen. Általában a fejet meghasítják (vagy fúrják), s így helyezik bele a csövet.”

Igy készül tehát a kesice, az íróka. A tüt jól rögzíteni kell cérnával, amit befog a viasz. A cső nem mozoghat, mert akkor nem biztos az írás.

Egy edénybe – amely általában kis cserépedény, lábaska vagy bokszosdoboz (cipőkrémesdoboz) fedele, kicsi cserépcsupor vagy konzerves doboz – tiszta méhviaszt olvasztanak. Ezt korommal szokták enyhén színesíteni. 4-5 kesicét is készítenek. Ezeket ebbe az edénybe állítják, amikor nem használják őket: beleragadnak a megkeményedő viaszba. Használatkor felolvasztják a viaszt és szerre használják a kesicéket, mert bedugulhat a cső.

Mihók Márka: „A kiválogatott tojást először megfőzzük, lehütjük, és a viaszt felolvasztjuk. A kesicéket mártogatjuk a viaszba. Az írás azzal kezdődik, hogy a tojás felületét beosztjuk két, négy vagy nyolc részre, a mintától függ. A legtöbbször nyolc részre osztjuk: hosszába, majd rá merőlegesen két-két részre osztjuk a tojást. Van olyan minta is, aminél nem kell felosztani a tojást, azt a legnehezebb írni. Ezt én nem is tudom írni. Megpróbáltam, de nem sikerült. Ez az *újtavesztett* minta. Egy évben van úgy is, hogy 600 tojást írok meg. De nem egyedül, mert Nagyhéten, amikor írjuk, itt nálam kaláka van. Nyolcan-tizen gyűlünk össze, leányok, asszonyok, egyik főzi, én írom a tojásokat, mert főzés után fejéren kell megírni. Utána piros gyapjűfestékbe mártogassa valamelyik asszony vagy leány, amíg szépen megfogja a festék.”

Mihók Katalin (76 éves): „Én már gyermekkoromtól írom a tojásokat. Erőst szerettem írni, csak már kezdett reszketni a kezem, de még írogatom. Mikor kicsike voltam, akkor is szerettem írni, ott fenteregtem anyámék körül, amikor írtak, sokszor elkergettek, nehogy elrontsak vajegyvet. Tőlem a fiam tanulta el az írást és még sok fiatal leány.”

Tankó Anna (Bigyó) 49 éves: „Édesanyám mondta, hogy régebb a legjobb tojásfestő-anyag a hagymának a vékony héja volt, ami már száraz. Mikor ősszel szedték ki a hagymát, akkor már a száraz, vékony hagymahéjat külön

szedték egy kicsi kasba, s abból Húsvét előtti héten, amikor írták a tojást, festéket készítettek. Tudták, mennyit kell tenni, s így festették a tojást. Még gyapjűfestékekkel se lett szebb. Csak a vékony pélicát használták, főzték, só tettek bele, a gyapjűfestékekbe ecetet tettek.”

A tojás felületére a minták felrajzolása a batikolás módszerével történik, nem ecsettel, mint pl. Kalotaszeg környékén. Vagyis a megfőzött, előzőleg kiválasztott szép, fehér tojás felületét beosztják, viaszba mártogatott kesicével ráírják a felületre a mintákat. A viasz takarja a tojás beírt vonalait, mintáit, így a festék nem fogja be azt a részt, ezért nem szabad, hogy a festék meleg legyen. A festés és a szárítás után puha, meleg ronggyal áttörülnek a tojásokat. A gyengéd dörzsölés eltávolítja a viaszréteget, s szép fehéren tűnnek elő a minták.

Utánna szalonnával átdörzsölik, s így szép csillogó színt kapnak a tojások. Az írás kétféle módszerrel történhet: van, aki bal kezében tarja a tojást, s a kesicét mozgatja írás közben, de sokan – főleg a hosszabb vonalak húzásakor – a tojást forgatják, míg a kesice mozdulatlan.

Nyolc részre osztjuk a tojást a tekerőlevél, a cserelapi, a gyimesi vadvirág, az *ördögtérde* minták írásánál.

Nem osztják fel keresztbe a tojást két körvonallal a következő minták írásakor: *árvácska*, *Borzaskati*, *utavesztett*, *vetöllő*.

Hosszába két féltekére osztják a tojást a következő mintáknál: *kicsi lapi*, *kandarucos cserelapi*, *szőlő* stb.

Keresztülbe két féltekére osztják a *cserelapi* egyik változatát:

Találtunk olyan hímeket is, amikor a tojás felszínét 16 részre kell osztani, a nyolcra osztott részeket felezve. Pl. *töltöttrózsa*, *esszeforgatott levelek* stb.

Mihók Márka: „Vannak olyan tojások, amelyeknél kombinálják a hímeket: két hímet írnak a tojásra, pl. a *kakastaré* és a *kakukknyelve* vagy a *kupáspatkóval*. Az *öves cserelapi*, *ördögtérge-töltött rózsával* új fogás, középre betettünk egy övet, hogy mi is változtassunk egy kicsit”. Így születik az új változat vagy minta.

Mihók Katalin: „Úgy hallottam, valamikor rég-rég növényből való festéket használtak, most ilyen piros színű „analint” használunk. Ezt a boltba vesszük, ha kapunk. Valahonnan csak beszerezzük. Az előkészített festéklevet kipróbáljuk egy íratlan tojással. A tojásokat a lébe hagyják, vagy mártogatják, időnként megforgatják. A szárítás után ledörzsölt tojásoknak tompa színük van, ezért szokták szalonnával fényesíteni”.

A tojáshímekek nevét a parasztember a közvetlen környezetéből vette, akár csak a népdalok motívumait: tavasz, fecske, erdő, lapi, bárány, kakas. Vagy a használt tárgyak alakját és nevét utánozta: *tekerőlevél*, *cserkabala*, *gereblye*, *faragófészi*. De jelen van a kozmosz, az ég is: *csillagos minta*. Vannak nehezebben értelmezhető, emberfeletti lényekre utaló elnevezések is: *ördögtérde*, *utavesztett* stb.

3. A minták eredete

a. Állatokkal kapcsolatos nevek:

Kakastaré - négy változata van, attól függően, hogy a minta hány részből áll.

Fecskefarka - két változattal, *berbécsszarva* - három változattal, *kakukknyelve* - három változattal, *medvetalpa* - két változattal, *tyúkláb*, *békasegge* - két változat, *kégyönyelve* (kígyós), *nyúlfüle*, *nyuszis* - ez újabb (átvett) minta, *lepkés* vagy *pillangós*, *kecskeköröm*, *pankos* (pók), *báránylába*, *varjúlába*, *harkály csokánya*, *saskörme*.

Kombinált minták: *kakastaré-kakukknyelve* - harmincnégy változattal.

b. Növényi eredetű nevek:

boldogasszony-lapi, *ördögborda* (páfrány), *szilvavirág*, *csercse virág*, *szőlős*, *bojtágas*, *cifrarózsa*, *lapis*, *cserelapi* - négy változattal, *gyimesi vadvirág*, *töltött rózsa* - ö. változattal, *kandarucos töltött rózsa*, *tulipános*, *kandarucos cserelapi*, *árvácska*, *hóvirágos*, *mozgórózsa*, *esszeforgatott levelek*, *békavirág*, *gyöngyvirág*, *herelapi*, *meggyes*. Összesen 34 növényi eredetű elnevezést találtam.

c. Használati tárgyakról elnevezett minták:

Gereblyés, *villás-gereblyés* - kombinált, *nagykankajú*, *patkó*, *cifrakantár* - két változat, *vaskereszt*, *fűsüs*, *barátpáca*, *nyolckankajú*, *pásztorhorga*, *faragófészis*, *vetőló*, *meszelő*, *kupa*, *kankós*, *cserkabala*. Ebben a csoportban 22 mintát számláltam (a változatokkal).

d. Homályos eredetű nevek:

ördögtérge, *utavesztett* (vagy *vétett út*), *útmutató*, *keresztes*, *csillagos* (két változattal), *brassai*, *borzaskati* - két változattal. Összesen 9 változat mutatható ki ebben a kategóriában.

e. Testrészek, öltözet:

szüves, *tenyer ujj*, *mutogató*, *a juhász vitézkötése* - 4 minta.

f. Kombinált minták elnevezései:

ördögtérge-kupa, *fenyőágas-gerblyés*, *töltött rózsa-ördögtérge*, *kupás-patkó*. Összesen 6 változat ismeretes.

A 6 alfejezetben összesen 106 változatot találtam, alampintából pedig hatvanat.

4. Húsvéti szokások és a pirostojás

Említettük, hogy a húsvéti ünnepkör szimbóluma a víz és a tojás. Valamikor csak vízzel locsoltak húsvét másodnapján, vederrel, de vízbe is márthatták a kiszemelt leányt. A Gyimesekben aránylag későn, a negyvenes évek végén jött szokásba a locsolás és a tojás-ajándékozás.

Régebben csak a gyermekek jártak házról-házra „tojásászni”, elmondott versikéikért tojást kaptak. a locsolóversikék nem érdemelnek különösebb figyelmet: máshol is hallott versikéket mondtak:

Ajtó mellett állok / Piros tojást várok.
Ha nem adnak, visszatérek / Jövendőre kettőt kérek.

Én kis kertész legény vagyok, / Virágokat locsolgatok,
Azt hallottam, egy virágszál / El akar hervadni,
Meggzabad-e locsolni?

Ha nem adnak tojáskát / Elviszem a leánykát.

A nyolevannas években satírikus versikéket (is) mondtak a locsolók. De ez sem helyi sajátosság. Pl.

A locsolás senkinek sem árt, / Éljen a Román Kommunista Párt!

Több tojást termelek, fogadom, / Éljen az agrárforradalom!

Zúg a traktor, szánt az eke, / Kislány, megöntözhetlek-e?

Húsvét napján nem fogyasztották el a tojást. Ezt a szokást egy intő-tiltó szokás is igazolja: „Ha Húsvét napján tojást eszel, büdös lesz a szád.” Húsvét napján az idősebbek szentmisére mentek, a fiatalok kiválasztottak egy szép kertet, ott különböző szabadtéri játékokkal szórakoztak, külön a fiúk és külön a lányok, korosztályonként, nagy, színes csoportokban.

Legismertebb húsvéti játékok: a földlopózás, adj király koronázás, cekkezés, virágozás, fekete emberezés, fuccsozás stb. A szabadtéri játékok után tojásokkal játszottak. Ügyességi versenyeken dönt el, hogy ki dobja magasabbra és fogja ki a piros tojást: hányszor tud közbe tapsolni, ki tud két tojást dobálni és kifogni, kinek erősebb a feje, ki tud a két tenyerével összeroppantani egy tojást stb.

Ha esős Húsvét volt, akkor egy nagy csűrbe hintát kötöttek vagy vontató kötelet. A kilengés több mint 10 méter volt, ott hintáztak a lányok a fiúk, szórakozott a fiatalság.

Húsvét másnapján reggel korán a gyermekek elindulnak „tojásászni”, öntözni. A legények-leányok misére mentek. Ez volt az ő napjuk. Mise után a „templom alatt” (így hívták azt a térséget, ahol a miséről kijövet gyülekeztek, mert a templom tetőn állt Középlokon éppúgy, mint Felsőlokon) várta őket a Halmágyi Pulika, vagy Kicsi Karácson, a nagy zenészdinasztia valamelyik elődje, s innen mentek táncolni egy öregházba/táncházba, vagy egy nagyobb csűrbe. Amióta átvették az öntözési szokásokat a csíki fiataloktól – napjainkban is – a legények csapatokba verődve felkeresik a leányos házakat, locsolnak, versikéket mondanak. Megkínálják őket egy pohár pálinkával, téstával és írott tojással. Hiszen verseikben főleg ezt követelik! Külön csoportokba verődnek a fiatal nősemberek, főleg a falu értelmisége (ritkán látni földműves embert-felnőttet öntözni!), felkeresik nőismerőseiket, öntöznek, vendégeskednek, ők is piros tojást kapnak.

A megmaradt tojás a csángó „nagyház” a tisztaszoba díszítő eleme. Cserép-írottas tányérba szépen elhelyezik, és az asztal közepére rakják. A tojások idővel „kiszáradnak”, s így évekig eltarthatók, csak a színük fakul meg. Ha újradörzsölik a tojásokat szalonnával, azok visszakapják fényességüket. Szokássá vált, főleg a falusi értelmiségiek körében, hogyha nagyobb gyűjteményt akartak összeállítani, főzés és írás előtt kilyukasztják a tojást, „kifújják” a

tartalmát, s csak azután írják meg. Így tartósítják az írott tojásokat.

A legtöbb híres tojásírónak saját mintagyűjteménye van. Sokan lerajzolták a mintákat, és tudatosan dolgoznak, névszerint ismerik a mintákat. Amit ezek a tehetséges emberek tesznek, az népművészet.

Híres tojásíró adatközlők:

Antal Erzsébet 73 éves - Megálló - Gyimesközéplak

Mihók István 46 éves - Gyimesközéplak

Mihók Katalin 75 éves - Gyimesközéplak

Mihók Márka 53 éves - Középlak

Mihók Péter 55 éves - Gyimesközéplak

Prezmer Ilona 77 éves - Hidegség

Tankó Anna (Bigyó) 49 éves - Megálló - Gyimesközéplak

Tankó Erzsébet (Csula) 46 éves - Gyimesközéplak

PÜNKÖSDI BÚCSÚJÁRÁS

A gyimesi csángók soha nem szakadtak el a csíkiaktól. A kapcsolat legszebb ünnepi megnyilvánulása a pünkösdi búcsú. Ameddig csak visszaemlékeznek, a gyimesiek mindig három nagy keresztaljával – Gyimesbükk, Gyimesközéplok, Gyimesfelsőlok – indultak a több, mint 40 km oda és ugyanennyi vissza út megtételére. A három keresztalja 700-800 embert is jelenthetett. Igazi búcsút nyertek, hisz az egész utat gyalog tették meg, közben imádkoztak és énekelték a szebbnél-szebb Mária-énekeket.

„Róma után a legszentebb hely Csíksomlyó” – ezt vallja minden gyimesi csángó, s élete legszebb álma legalább háromszor búcsút nyerni Csíksomlyón. A hosszú utat botosban és könnyebb, kényelmesebb cipőben tették meg. Valomásaik szerint a búcsújárás először is lelki szükséglet: azért keltek útra, hogy a csodatevő Szűz Máriától üdvösséget nyerjenek. Gyimesben különleges kultusza van Szűsz Máriának, a csodatevő Mária Édesanyának. Gondoljunk csak a könyörgésekben szabadon belefoglalt szövegekre: „drága jó Mária Édesanyám...”, vagy „a Babba Mária” jelentésére a gyermekek nevelésében: „ne füttyörjeste a házban, mert a Babba Mária sír”, „Ne rosszakodj, mert a Babba Mária haragszik!”

Mária szobra, amely a ferencesek nagytemplomában található, csodatevő hírében áll a gyimesiek körében. Akik a búcsú alkalmával évente idejöttek, lelki üdvösségük mellett a testiekre is gondoltak: gyógyulásra vágytak, szerencse után sóvárogtak.

„Hátul a Mária lábát megtöröltük zsebkendővel, ezt a zsebkendőt más pünkösdig meg se mostuk, ha valahol fájt, megérintettük” (Antal Katalin, 66 éves). „Akinek kalapja volt, az azzal törülgette a Mária-szobrot, hogy ne fájjon a feje” (Tankó P. János, 74 éves).

A búcsúsok hazafelé nyírfaágakat hoztak, kint a Somlyó-hegyen szakították és ennek, mint búcsújárasi kegyszernek, mágikus erőt tulajdonítottak: gerendába szúrva a házba tartották a következő Pünkösdig, ez védte a házat szerencsétlenségtől és tüztől: „Nagy üdö esetén a tüzre tettünk egy kevés száraz ágat vagy lapit, s az segített” (Ambrus Fülöp, 79 éves).

A Mária-szobor hársfából készült. A kegyszobrok közül a legnagyobb: 2,27 m magas. Hogy ki készítette, mikor és hogy került ide, az már csak találgatás. Egyesek szerint keletről hozták, mások szerint egy székely mester készítette. A gyimesiek csak azt tudják, hogy annak ott a helye, s az idők során hiába akarták elmozdítani, nem sikerült. Ezzel kapcsolatosan legendák születtek. „Mária szobrát a tatárok el akarták vinni. Négy ökörrel sem tudták megmozdítani. Egy katona a kardjával magcsapta (megütötte) a szobrot. A forrást (heg, forradás) én es láttam” (Tankó József, 74 éves). „Somlyón szőtt egy asszony pünkösdi szombatján s vasárnap es. A szomszédasszony hitta: gyere, menjünk a templomba, jönnek a búcsúsok. Nem ment, kellett szőjön. De kőé (kővé) vált. A csürkéék es ott vannak az osztováta (szövőszék) alatt. Csudájára járt mindenki.” (Mónus Berta, 63 éves).

A búcsújárás a hitben, lélekben, de testben is együvé tartozók ünnepi megnyilvánulása. Íme így vall erről Mónus Berta néni: „Tiszta fejrbe ötözve mentünk. Képzeld el, sokszáz ember tiszta fejrben! Egyszer a püspök is ott volt, s a nagy körmenetbe münköt osztott bé maga után, ki a Jézus hágóján. Máskor mü mindig utolsó előttiek voltunk a nagy körmenetben. Utánunk még csak a moldvai csángók voltak. Amikor a keresztalja ment át Szépvízen, Szentmiklóson s más helyeken, sokan gyültek az utcasarokra, csebrekben friss víz volt s csipor, kénálgattak, együtt énekeltünk s örvendtünk. De legszebb volt, ó Istenem, milyen szép volt, amikor közeledtünk Somlyó felé. Mindenfelől, országúton, mezei utakon jöttek a keresztaljak, a lobogókat suhogtatták-lobogtatták, földig hajtották, s így köszöntötték egymást. Istenem, hogy suhogtak a zászlók, azután amíg nem volt szabad keresztajjal járni, még álmomban is láttam, hogy suhognak a szent lobogók.”

Vizsgálódásaim során azt szerettem volna megtudni, hogy a gyimesi emberek ismerik-e a pünkösdi búcsújárás történelmi hátterét. Igen, főleg az idősebbek ismerik. Az más kérdés, hogy a történelem a nép ajkán alakul, változik, esetleg helyi jelleget kap. De szólaltassuk meg Tankó P. János bácsit, aki többször részt vett a pünkösdi búcsún:

„János Zsigmond református király át akarta téríteni a gyergyóiakat és a csíkiakat is a református vallásra, de ezek erőst tartották a katolikus vallásukat. Elindult, most meg nem mondom pontosan, melyik esztendőben, katonáival hittéríteni. Igen, csak ezt tudták a csíkiak, s főleg a gyergyóiaknak volt egy ügyes papjik. Na, esszegyültek Somlyóra, rengeteg sok gyermek, férfi, asszony, harcoskat válogattak, szembeküldték a királlyal a Tolvajos-tetőre. Furfangosok voltak, az út két oldalán a fenyőfákat béródalták, s amikor a katonák odaértek, a legutolsó fát kidőjtötték, a fák egymást dőjtötték sorba, reá a katonákra. Sok katona meghalt, a többieket pedig a székelyek elkergették. Diadalmason visszatértek Somlyóra, ahol várták őket az otthonmaradottak. Na, ennek a tiszteletére gyülnek össze minden Pünkösöd napján. Megőrizték vallásukat, s ebben Mária is sokat segített.”

Csíksomlyó tehát – elmondhatjuk – a katolikus székelység ősi szent helye, amely egyben a nyugati kereszténységnek is egyik legkeletibb őrhelye. Zarándokcsapatok jönnek Erdély legtávolabbi helyeiről. Az elmúlt századokban mezei ösvényeken, erdei csapásokon sokfelől érkeztek, Mária énekekkel az ajkukon. Itt kérték az égi segítséget, amikor gyermekeiket, asszonyaikat, szülőföldjüket védték a keletről betörő ellenség ellen. De elemi csapástól is innen vártak védelmet. A léleküdvösségen, a csodahiten kívül több más motiváció is magyarázza, hogy a „fehér keresztalja”, a sokszáz gyimesi vállalta minden évben a kereszt hosszú, nehéz útját.

Ilyen motiváció volt a világra való kicsodálkozás, a látás és a hallás vágya. Ismert tény, hogy Gyimes zárt vidék, ahonnan főleg a nők nemigen mozdulnak ki. Innen szolgálni sem járt senki. Sok olyan nő volt az ötvenes évekig, aki soha életében nem látott a Gyimesen kívül más vidéket. A búcsú alkalom volt a látásra-hallásra, hisz ide sereglett Erdély és Moldova római katolikus népe 1567 óta minden pünkösöd szombatján. Itt sokadalom volt, és a sokadalom

szórakozást is jelent: cirkuszosokat, bűvészmutatványokat, s ki tudná megmondani, még mit nem. Ez a tarka sokadalom furcsán hathatott a hegyekben, a csendes völgyekben élő a nagy, mély csendhez szokott csángó fiatalokra. Itt barátságok és szerelmek szövődtek, titkos szerelmek is, amelyeket otthon tiltottak.

De nagy vonzereje volt a búcsújárásnak az együttlét, az együttimádkozás és együtténeklésszempontról is. Hetekkel azelőtt már készülődtek, szervezkedtek. Az előénekesek tanították a Mária-énekeket, kiosztották a feladatokat: ki viszi a csengőt, ki viszi a lobogókat, milyen lesz a felállási rend, ki a szekeres, kikre hárulnak a háromrudas – nagyon nehéz – lobogók. Az előkészületek izgalomba hozták a közösséget. Hazafelé is végig énekeltek, imádkoztak és búcsúfiát hoztak. Amikor hazatértek, az itthonmaradottak lobogókkal vonultak a fáradt búcsúsok fogadására, akik egy kicsit hősnék is érezték magukat, hiszen 80 km-t tettek meg gyalog, s közben énekeltek, imádkoztak - a faluért is. De élményekkel gazdagodtak, egy évre való mesénivalót gyűjtöttek maguknak.

Minden búcsújárás egyúttal erősítette az együvé tartozás érzését is. Ettől félt annyira a kommunista rendszer, így értük meg a szomorú 1949-es évet, amikor többet nem mehettek a keresztaljak Csíksomlyóra, s így elmaradt a gyimesi „fehér keresztalja” is.

De nézzük meg, mi is történt 1949 tavaszán. Márton Áron püspök bérmaúton volt. Körútját Gyimesfelsőlokon fejezte be. Innen Somlyóra indult volna, a híres pünkösdi búcsúra. „A nép között az a hír járja, hogy a püspök urat az állam el akarja fogni. A legények lovakat vezettek elő és a püspök urat egy fehér lóra ültették. a lovas püspök körül a legerősebb legények egymásba karolva gyűrűt alkottak. Azután még tíz hasonló gyűrűvel vették körül a központot, annyira, hogy még a püspök közelébe sem jutott senki” (Domokos Pál Péter: *Rendületlenül*).

Az olasz Osservatore Romano 1949 július 1-i száma pedig ezt írta: „Áron püspök fehér lován bevonult már a székely nép legendáiba”.

Óránként érkeztek a püspök útjáról Gyimes felé hírek és álhírek, amelyeket később legendákká alakított az emberi képzelet. A vallásosságukról híres csángók tömegbe verődve izgatottan várták, tárgyalták a híreket: „A hegyen egy civil le akarta lőni püspökünket...”. „Szépvízen egy fiatal kommunista nő majdnem a püspökünkig ért, szinte meglőtte”.

Meg nem lőtték, de ami azután következett, bizonyítja, hogy Márton Áron valóban a romániai magyarság nagy személyisége volt. A gyimesiek pedig ezután is eljártak - de vonaton - a pünkösdi búcsúra. Ez már egyéni imádkozás, egyéni út, ha úgy tetszik, egyéni lázadás volt. Mindent kitalált a rendszer, hogy megakadályozza őket a búcsújárásban. De meg lehet-e a lelket kötni, bilincselhető a szellem? Most már tudjuk, hogy a szellemet, a lelket gúzsba kötni nem lehet, de megsomorítani, sanyargatni igen!

Istenem, milyen elemi erővel robbanhat sírásba az öröm!

1990 nyarán – sok év után – újra elindult a „fehér keresztalja”. Életemben annyi zokogó embert nem láttam úton-útfélen, tömegesen: sírtak a búcsúsok, a nézők és a fogadók. Sírtak örömeikben. Ismét együtt érkeztek a Csíksomlyói Csodatevő Mária-szoborhoz lelkiüdvösségért.

KARÁCSONYI MASZKURÁZÁS

Karácsony estéjén négy osztályt végzett anyám verset mondott nekem: arról szólt a vers, hogy a költő bácsi egyetlenegy éjre szeretne király lenni, hogy minden rászorult gyermekén segítsen. A falusi anyák a nem tudom honnan szerzett, nem tudom milyen, s nem tudom, hová lett meséskönyvekből sok szép mesét olvastak a lecsüngő lámpa sárga fényénél. Mint minden falusi gyermeknek „nekem is voltak táltos báránycáim, tündérek, aranyszőrű berbécsim. De féltem Istenem, ezeket a tündéreket! Mi lett veletek, Tündérek? Sejttem, nemcsak én öregszem, de haldokoltok ti is. Sorvadnak a meséink, sorra halnak tündérek, hisz magát Tündér Ilonát is már rég nem láttam, de elburjánhott a nyelvünk, a nevünk. Pedig tündérek nélkül nem tudunk élni. Üresek a kacsalábon forgó paloták. No de nézzük meg, mivel is foglalkozott a gyimesi gyermek?

Először is léteztek a helyi gyermekjátékok: rongybaba, szörlabda, földlopózás, kicsikenyerezés, virágozás, fuccsozás, adj király katonázás, hintázás, cserkabalázás, lábhintázás, aztán léteztek a felnőtteket utánzó játékok, mint: temetés, serketánc, gyermeklakodalom. Télen a szánkózás, gilicsezés volt a divat, nyáron a nagyok fabiciklit készítettek és az oldalról azzal száguldottak a felnőttek ijedelmére. A háború után a katonás játékok, a háború kicsinyített másai váiak szokássá. Nyíllövő puskával felszerelve valóságos gyermekhadjáratokat szerveztek, vezérkarral, foglyokkal stb.

Aztán minden nagy napnak megvolt a maga varázsa. Húsvét első napján a legények és a leányok hintót kötöttek a csűrkapura vastag láncból vagy kenderből font kötélből. Nyáron vasárnaponként a kalibáktól, a nyári szállásokról összegyűltek a legények és leányok, táncoltak, cserkabaláztak vagy lábhintáztak. Hosszú téli estéken fonókba jártak, ahol a gyermekek is, amíg csak a szemük bírta, hallgatták az idősebbek háborús, igazi vagy kitalált történeteit.

De talán egyetlen eseményt se vártak olyan izgalommal, mint a Karácsony esti maszkurázást. Ez a fontos esemény megmozgatott kicsit-nagyot egyaránt. A legkisebbek szívszorongatva, az anyjuk mögé lapulva várták a maszkurásokat, akiket a legtöbbször fel is ismertek. Annyira maszkurák voltak, hogy a legkisebb fejét letakarták az ágyban, mert sokszor a szórakozás ijesztő sikoltozásba fulladt. Innen a mondás is, ha valaki csúnya vagy rendetlen: olyan, mint egy maszkura. A karácsonyi kántálás két jól elhatárolható részből, egyházi és világi előadásokból áll. A Krisztus születését áldó énekek vidékenként változhatnak. Gyimes sem egységes a Karácsony esti éneklés szempontjából. Így például Felsőlokon, Ugrán a *Paradicsom kökertjében* kezdetű éneket énekelték házról-házra járva, melynek a szövege sok pogány elemet is tartalmaz:

Paradicsom kökertjében
Aranyszőnyeg leterítve,
Azon fekszik az Úr Jézus
Jobb kezében aranyalma,

Bal kezében aranyvessző,
 Fel-fel húzza.
 Megsuhintja,
 Zúg az erdő, zúg a mező.
 Nem láttam én szebb termőfát,
 Mint Úrjézus keresztfáját,
 Mert az vérrel virágozik,
 Szentlélekkel gyümölcsözik.

Ebben a kántáló énekben nincs hálálkodás, az aranyalma és az aranyvessző az uralkodó szimbóluma. Tehát az Úrjézust királynak tartották s földi kellekkel ruházták fel. A Hidegségen énekelt szöveg teljesen vallásos jellegű, örömet, csodálkozást, köszönetet fejez ki:

Pásztorok, pásztorok örvendezve
 Sietnek Jézushoz Betlehembe,
 Köszöntést mondanak a kisdednek,
 Ki váltságot hozott az embernek.
 Angyalok szózata minket is hív,
 Értse meg ezt tehát minden hű szív.
 A kisded Jézuskát mi is áldjuk,
 Mint a hív pásztorok magasztaljuk

.....
 Dicsőség, dicsőség az Atyának,
 Érettünk született szent fiának...

A böjt utolsó hetén csoportok alakultak. Minden csoportnak, főleg a nagyoknak volt egy vezetője. Elmaradhatatlan volt a furulyás, aki a zenét szolgáltatta, amire táncoltak, alakoskodtak. Az öltözetük egy maszkból állott: egy gyermekingre vagy ingujjra szemet, orrot, száját vágtak, torzonborz gyapjú szemöldököt és bajuszt varrtak, a szájhoz pedig lógó paszuly vagy kukoricaszemeket illesztettek, melyek gyér, hiányos fogakként hatottak. Nagy kifordított báránybőr kucsmát és juhbőr kozsókot öltöttek magukra, amely a pásztorok öltözetét utánozta. A maszkok ötletesebbnél ötletesebbek voltak. A gyermekek maszkja „csórikából”, kendervászonból, később pedig harisnyából készült, ugyanúgy, mint a felnőtteké. Bunkósbotjukról zörgők, csengők lógtak, tánc közben az ütemet bottal verték nagy zörgetés, csengetés kíséretében. a nagyok csoportja 7-8 tagból állott, a gyermekek kisebb csoportokban jártak. Ugrán például a Bitang-szerbe egy olyan csoport volt összeverődve, amely több mint húsz évig együtt járt. A csoport vezetője, furulyása, a kérező tréfás versikék ismerője Pistacska Béla volt. Mellőle sokan kimaradtak, de ő húsz éven át a csoport lelke volt. Legény volt a talpán, aki a csoport tagja lehetett.

A gyermekek korábban elindultak, lámpagyújtás körül, ugyanis féltek a nagyobbak bunkósbotjaitól. Egyébként, mindenben utánozták volna a nagyokat, csak hogy tapasztalat hiányában verseik szegényesebbek voltak, alakoskodásaik, játékaik pedig bizonytalanabbak, szögletesebbek. Amikor a maszkurák megérkeztek a házhoz, valaki közülük ajtót hassított (nyitott) és megkérdezt-e, szabad-e az Úrjézus nevét dicsőíteni. Elénekeltek a már emlí-

tett *Paradicsom kökertjében* című éneket, majd szerre tréfás köszöntőket, verseket mondtak, miközben a többiek döngették a tornácot, topogtak, leskelődtek az ablaknál, nagy zajt csapva. Hogy jobban hallhassák a bentlévők a versikét, a bemondó kissé kinyitotta az ajtót s a fejét bedugta a nyíláson. A ritmusmondás után a maszkurák bementek a házba és zsukáztak (a román joacă-táncol szóból). Közben értelmetlen szöveget is mondtak, ami bizonyára az idegen szöveg teljes értelmetlenné ferdítése útján jött létre. A balkáni eredetű körtáncban nem fogóztak össze, botjaikat ritmusosan a földhöz verték, körbe jártak, ugyanakkor mindenki körbe forgott, pörgött a saját tengelye körül. A furulyás szöveg nélküli hejszát vagy más régies dallamot fúj, míg medvetáncszerű mozgást végzett. Ezeknek a pásztortáncoknak sok mozgási eleme hasonlított az afrikai harci táncokhoz. Talán nics is olyan tánc a környéknek, amely ennyire hasonlítana az afrikai harci táncokhoz: Ott is a táncosok halált, napot, állatokat jelképező maszkokat viselnek. Szertartásos táncokat járnak, amelyek a jókedvet, elkeseredést, harci tettvágyat stb. jelképezik.

A zsuka – a bötlehemes pásztortánc – is beilleszkedik a szertartásba. A föld istenítése a csoszogó mozgású tánc, ugyanis úgy mozognak, mintha földbe gyökerezett volna a lábuk, de ezek a gyökerek szabad mozgást engednek, mintha kereken gördülnének. Körbejárás közben a fejüket is lehajtják, a földet nézik, görbe testtartással csoszognak, mintha a földbe vetették volna minden reményüket, bizakodásukat, és Földanyához fohászkodnak. Ha időközben felkapják fejüket az ég felé tekintve, majdnem egyszerre, ez többféleképpen magyarázható: gőg, büszkeség, dac, esetleg jel, követelés az ég felé. A bötlehemes táncikból hiányzik az ugrálás. A táncosok lassan körbe mozognak, csak botjaik, azok sokhangú csengője csap éktelen zajt, de ez nem is zaj, ez már ütemes zene.

A tánc után más alakoskodások, ötletes, rögtönzött tréfás játékok következnek: megölelgetik a menyecskét, megsimogatják nanyót, meghúzogatják a nagyapó bajuszát, dicsérik a kopasz fején a göndör haját. Ha valaki mezítláb van, számlálják bottal a pityókákat, azaz kopogtatják a lábujjait. A gaddasszony vet véget az egész komédiának, borral, pálinkával, süteménnyel kínálgatva a maszkurásokat. Az ötvenes évekig soha pénzt nem adtak az énekeseknek, az utóbbi időben is csak a gyermekek fogadnak el pénzt. Egy-egy mókás lány is belevegyül a csoportba férfinak, pásztornak öltözve, és bajuszosan, férfias hangon alakoskodik. A háziak mindig igyekeztek kitalálni, ki áll a maszk mögött. Baklövéseik, félreértéseik kacagásra ingerelték a pásztorokat. Nagy volt a vidámság, mindenki jól szórakozott. Persze, az utolsó házaknál már rekedtes volt a hangjuk. A gyermekek csak 10-15 házat „énekeltek meg”.

Utóbb szokásba jött az is, hogy a család – férj, feleség, gyermek együtt – maszk nélkül megénekli a jó barátot vagy jó szomszédot, utána elbeszélgetnek, 1-2 pohár bort felhajtanak, és sok szerencsét kívánnak.

A karácsonyi regölés szövegei néha az újévi harsogtatás köszöntőivel vegyülnek. Igaz, hogy csak Hidegségen. Hogy honnan törtek be rikkantók Gyimes falujába, ezt senki sem tudja. Lehet, hogy a szomszédos Moldvából, ahol

nagy szokás ez (plugusorul), de ismerünk olyan szöveget is, ami Zala környékén is ismeretes:

Adjon az Úristen ennek a gazdának
Száz terü szénát, száz terü szalmát,
A gazdasszonynak tejet, vaját eleget,
Hogy süthessen kürtöt és kalácsot eleget

vagy:

Ha beeresztenek, becsiszegünk, becsoszogunk
Nyírfakéreg a bocskorunk,
Nyírfakéreg a nadrágunk,
Mi Szent István szolgálai vagyunk

Ugyancsak mindkét alkalommal (Karácsony, Szilveszter) mondták a következő tréfás versikéket is:

Eperjesen nőtt egy bogáncskóró,
Jánó Péterből nem lesz szolgabíró,
S a feleségiből sem pipaszűrő.

Egy régi rigmus két változata:

Hallom asszonyomnak sűrű mosolygását,
Zergeti, pergeti a ládája koccsát,
Előveszi hétsinges kolbászát,
S mézes pálinkáját.
Ha nem teszi az asztalra,
Ragadjon az orrára.

*

Hallom a gazdasszony sűrű mosolygását,
Zergeti, pergeti a ládája koccsát,
Ha tán pénzt akar adni,
De ha bár 15 lejt nem fog adni,
El sem fogjuk venni.

*

Ha nem ad belőle, úgy hargadjon meg az orra,
Mint a Kocsák berbécsének a szarva.

*

Inimini hermuszz már én es itt vagyok,
Ma éjjel egy fagyos kakast es fejbevertem stb.

A népzeneészek – amilyen Hosszú Fülöp bácsi is volt, akiről már szó esett – hegedűvel járták végig a szomszédok, ismerősök házait és a karácsonyi énekeket hegedűszóval kísérték. Társuk csak a gardanyozó feleség volt. Fülöp bácsi nem alamizsnáért, hanem a barátság kedvéért járta a házakat, a barátok pedig szívesen fogadták.

Milyen szép is volt Karácsony estéjén kiállni a tornácra! Bent pattogott a tűz, gyenge sárgás fények pislákolnak a kicsi ablakokból, s a nagy csendben mintha kánonban énekeltek volna a külön-külön járó éneklők: kemény férfi-hangokra csengő gyermekhangok válaszoltak:

**Felfelhúzza, megzúdiccsa,
Zúg az erdő, zúg a mező.**

S valóban zúgott. A szűk völgyekből felhangzó éneket visszaverték a nagy erdős hegyek.

Adatközlők

**Ambrus Fülöp, Hidegség, 81 éves
Tankó Béla, Ugra pataka, 63 éves
Tankó Károly (Bitang), Ugra, 60 éves
Tankó Péter (Bitang), Ugra, 83 éves**

SZENT LÁSZLÓ-LEGENDÁK GYIMESÉN

Messze esik Gyimes azoktól a helyektől, ahol valamikor a magyarok szent királya, László harcolt, épített, járt. De szelleme, neve évszázadok óta jelen van a Hargita tájain. Nincs még egy olyan alakja a történelemnek, amely annyira jelen volna a tudatban, a lelkekben, a legendákban, Szépviz elnevezésében, a Gyimest Csíktől elválasztó Széphavas tetején kápolna nyomai őrzik Szent László emlékét, a kápolna melletti küpüs kút nagy lapos kőven az itt élők szerint ma is látszik Szent László lovának a nyoma. Szent László emlékét őrzi a székelyderzsi templom freskója is, amint a kun vitézt legyőzi. Megtaláljuk alakját Bögözben és Csíkban sok falfestményen.

A történelemből tudjuk, hogy László király kb. 1040 és 1095 között élt, 1077-től 1095-ig uralkodott. A hagyományok szerint sok látomása volt, nagyváradi koporsójához számos csodát fűzött a néphit. Ilyen csoda pl. amikor halála után úgy 200 évvel a székelyeket vezette győzelemre a betörő tatárok ellen. A templomőr ebben az időben azt észlelte, hogy Szent László koporsója hiányzik a nagyváradi templomból. A katolikus egyház 1192-ben László királyt szentté avatta. A következőkben közreadok egy néhány legendát, öregek visszaemlékezéseit saját 1992-es gyűjteményemből, majd néhányat a korán elhalt Salamon Anikó 1970-es gyűjteményéből. A szövegek összehasonlítása, a változatok magyarázata nem célom, csak azt szeretném bizonyítani, hogy Szent László több száz éve jelen van a gyimesiek tudatvilágban.

A változatok úgy születtek, mint minden szájhagyomány őrízte néprajzi alkotás: az adatközlők alakítgatnak a szövegen, de a lényeg ugyanaz marad. Anélkül, hogy mélyebben elemeznők ezeket a legendákat, hisz dolgozatunknak nem ez a célja, mégis egy néhány jellemző vonásukat meg kell említenünk:

Ezek tartalmazznak közös elemeket a magyar területeken, főleg Erdélyben megtalálható legendákkal pl. csodatevés, vízfakasztás, szakadék menti meg az ellenségtől stb., de konkrét helyi nevekhez kapcsolódnak pl. Csíkszépviz, Szellő, Pogányhavas, Széphavas, Balla stb. Sőt, az akkori nyomokat ma is látni vélik. Pl. Szent László lovának nyoma a küpüs kúti nagy lapos kőn. Itt találoztunk egy olyan motívummal, amely a helyi hiedelem szerint más témájú mondákban is jelen van: „amikor a kő lággy volt”. A vadleány legendáiban is felfedezik a lány lábnyomait. Ezek a nyomok állítólag ma is látszanak valahol Hidegség fejében.

Szent Lászlót a mondák csodás, mesebeli, természetfölötti tulajdonságokkal ruházták fel, de mindig jelen vannak az emberi jellemvonások is. A legendák szerint Szent László hús-vér ember, akinek családja van, hűséges felesége és fiai, akit a szomszédok „ügyes embernek” tartanak, aki csak úgy „béles” a földszintes háza ablakán, ahol családja épp az itt jellegzetes, levesbe aprított kenyeret vacsorázza.

Az már érthető, hogy a legendákat ízes, tájnyelven adják elő. Ilyen sajátos tájnyelvi szavakat használnak, mint:

aszonta – azt mondta
 asszon – asszony
 bitkó – kerek hegycsúcs
 bocsú – búcsú
 csutak – kivágott fa tuskója
 esszepászította – összetaláltatta
 kivette – kidobta
 küpü – kivájt odú fatuskó
 növelte – nevelte
 maga – ön
 met – mert
 megszorították – körülfogták
 tángyér – tányér
 vót – volt

De lássuk most már a legendákat!

Tankó József (Jáni), 76 éves: „Itt künn a hegyen, ne, innet es láccik Széphavas tetejin Szent Lászlókor bocsú van. Rég-rég, mikor még nem vót országút Gyimes és Csík között, akkor, amikor a gyimesiek a pünkösdi bocsúról e kereszttekkel itt jöttek ki, nem a mostani úton. A csíkiak szembejöttek szintén kereszttekkel, s itt találkoztak. Még jól emlékszem, huszonkettőben (1922) jó két méter magas vót a kápona, vaj templom romja, met itt a hegyen egy kápona vót Szent László tiszteletére. Régebb es s most megint itt minden esztendőben bocsú van. Jönnek a csíkiak, a gyimesvölgyiek, s itt találkoznak. Met tuggya, a gyimesiek nagy része Csíkból húzódott ide a vögybe. Na, s ahogy mondtam, ott a templom mellett van egy küpüs kút, egy csutakba ásták s ott van egy nagy lapos kő s abban látszik Szent László lovának a lábnyoma. Ő rég-rég itt járt, kiverte a pogányokat. Egy havast úgy es hívnak, hogy Pogányhavas, ahol a kút van, úgy hívják, hogy Rompács észka. Én es sokszor láttam a nyomot. Úgy tudom, hogy amikor a templom a hegytetején, ott a bitkón tönkrement, harangját a vacsárcsii iskolába vitték, az oltárt a szépvízi örménytemplomba, a keresztet pedig, amit úgy faragtak vót kőből, beépítették egy ház alá.”

Ambrus Fülöp Hosszú, 84 éves: „Ciherek pataka fejét künn a tetőn úgy hívják, hogy Pogányhavas és úgy látszik, ott garázdálkodtak, laktak a pogányok. Szent László zaklatta a pogányokat vaj harminc esztendőn keresztül, Szépvíz es tőle kapta a nevit, met egyszer fáradtan ment hazafelé s a lovának azt mondta ott Szépvíz mellett: igyál ebből a szép vízből. Így maradt a neve Szépvíz. Szent László az ők búcsús védőszentjik, ott minden esztendőben bocsú van. Még gyermekkoromban hallottam, hogy mesélték Szent Lászlóról, hogy 30 esztendőn keresztül zaklatta a pogányokat. Annyi ideig vót távol a családjától. amikor elment, felesége állapotos maradt. Az Isten kitüntette Lászlót, vótak látomásai, szent vót. Mikor visszajöttek Húshagyó vasárnap este, bekukucskált az ablakon, hát a felesége vacsorázik két emberrel.

– Mit szólsz lovam, bélőjek-e?

– Ne lőj – mondta a ló. – Hagyd az esti haragot reggelre.

Nem lőtt bé. A szomszédba tutta meg, hogy azok az ő fiai. Reggel bemutatkozott, nagy vót az öröm, összeölelkeztek, s László azt mondta: Istenem, bárcsak két napot éljek, csak jó, hogy ezt megérttem. Annyit es élt, de boldogan halt meg.”

Ez a változat a Salamon Anikó gyűjteményében már-már novellává érlelődik: „Szent László királyról csak azt tudom, hogy mikor a pogányokat elűzte, akkor 30 éves háborúba ment el. Akkor elment a háborúba, de először a pogányokat mikor elűzte, akkor a feleségé állapotba maradt s ő nem tudott róla s elment. De előbb a jegygyűrűjét kétfelé törte, a feleségének hagyta felit s ő elvitte a másik felit. Az ő jegykendőjét elhasította, felit hagyta a feleségének, de ő elvitte a másik felit. Hát má aszonták, hogy Szent László király elmúlt, elveszett, met semmi hírt nem tudnak róla. Hát a feleségének született két ikre, szóval két fiúgyermek, azokat ő felnövelte s kiiskoláztatta. Azok kitanultak papnak mind a kettő, s akkori üdöbe úgy vót, hogy nem vót húshagyó kedd csak húshagyó vasárnap. Akkor Szent László király az Anyaszentegyházat megkérte, amikor oda vót 30 esztendeig, hogy tegyék húshagyatot keddre, hogy ő érjen haza a feleségihez. Hát amikor jött a lovával, a lova olyan fél táltos vót, s az ablakon benézett s a felesége két úr között az asztal mellett vacsorázott. Akkor ő bé akart löni az ablakon, hogy löje meg őket. A lovától azt kérdezte, hogy belöhet-e, azokat megölje-e, akkor a lova a lábával megkapálta a földet, hogy ne! A fejét megrázta, hogy ne! Ő akkor bément a szomszédba. Erőst szakállas volt, persze mióta nem tudott tisztálkodni. Bément s kérdi:

– Itt ebbe a szomszédba ki lakott valamikor?

Azok azt mondták:

– Ott egy ügyes ember, Szent László királynak hívták, de ő már rég elhalt, 30 éve, hogy elment a háborúba. Ő már rég, hogy nincsen.

– S hát ki van ott?

S aszonta:

– A felesége s a feleségének két gyermeke van. S mindkettőt papnak tanította, most azokkal vacsorázik.

Amikor visszament, békérezett a házvezetőnőtől s azt kérdezte, hogy: Ki lakik itt? S mondta:

– Itt Szent László király lakott, de ő már rég elveszett, hanem a felesége van, azok esznek, vacsoráznak a szobában.

Hát valamilyen olyan étel vót, hogy kenyeret aprítottak a tányérba, úgy tették rea a levest. Azt kérdezte a házvezetőnétől, hogy segíthet-e egy kicsit, s azt mondta a házvezetőné, így szembenézett vele, ügyes embernek látta ő, nem bánja, ha segít es. Akkor elvette a tángyért, s ő es kenyeret aprított belé, s bévitte a házvezetőné, s letette a tányért az asszony elejibe. Mikor kifogyott belőle, akkor a félgyűrű megmaradt a tángyér fenekibe, met belélopta vót Szent László.

– Ki van itt?

– Itt egy ügyes ember.

– Küldje bé – aszongya –, hogy lássuk, milyen! Ki az az ügyes ember?

Akkor béküldte, s nem mondta meg Szent László király az ő nevit, hanem

azt kérdezte az asszony, hogy:

– Maga mit keres itt, s mit kaptam én a tángyér fenekin? Milyen félgűrűt?

S akkor azt mondta Szent László király?

– Vedd csak elő magad a társát!

Akkor elévette az asszony a társát s esszepászították.

– Na, most látod-e, hogy ki az?

S akkor elévette Szent László király a fél zsebkendőt es, vedd elé a társát.

S akkor az asszon bévallotta, hogy ő ugyanes állapotos maradott s ezt a két fiát azután növelte, s mindkettőt papnak tanította. S így Szent László, ki hálát adott a Mindenható Istennek, hogy bé nem lőtt az ablakon, hogy a két pap fia megmaradott. Azóta van húshagyó kedd, addig csak húshagyó vasárnap vót.”

Alább három más legendát közlök a Salamon Anikó gyűjtéséből, melyeket az öregebb adatközlők ma is ismernek ilyen vagy olyan formában:

1. „Szent László innen származott Erdélyből fel Magyarországra. Szent Lászlót egy kösziklána! szorították meg s egy kövel verték úgy meg, hogy! Nem tudták másképp levenni. Akkor Vásárhelyen túl egy kösziklának nekiszorították, s addig lötték vót, hogy a nyilak egy kösziklába belefűródtak, de Szent Lászlót nem tudták megfogni. S akkor a csapatja előjött, Szent Lászlónak a csapatja. Összegyűltek, eztán onné a kösziklából vették ki Szent Lászlót. Aztán úgy ment fel Magyarországra. Ott van egy olyan hely, hogy Szent László forrás. Öresztette meg a forrást. A csapatja hullott el víz nélkül s akkor Szent László imádkozott, s víz ütötte fel magát. S aztán úgy maradt ő szent.”

2. „Szent Lászlónak olyan lova vót, hogy tatos vót. Olyan vót, hogy egyik hegyről ő megszökte magát és zsupp a másikra. Szent Lászlót aztán innét felhajtották egészen Vásárhelyig. Vásárhelyt, ha jártak, Szent László hasadékját látták-e? (ez a Tordai hasadék!). Meg van a süllyedés. úgy lett, hogy ott megszorították vót Szent Lászlót a pogányok, eppe érték utól, akkor megszöktette a lovát, majdnem repült, s utána a föld meghasadt s beleestek a pogányok, s azt mai napig úgy hívják, hogy Szent László suvadása.”

3. „Szent László királyról csak azt tudom, hogy mikor a pogányokat elűzte, akkor 30 éves háborúba ment el. Akkor elment a háborúba, de először a pogányokat mikor elűzte, akkor a felesége állapotba maradott.”

Ez a változat hasonlít a már ismertetett változathoz, éppen csak a mese-mondó teszi azt színesebbé.

A gyimesiek még mintha ma is látnák Szent László nyomait, persze, itt már csak lelki nyomokról van szó. Egy sokat sanyargatott népcsoport, a gyimesi csángók lelkében maradtak e legendák, mint igaz gyöngyszemek, évszázadokon át – napjainkig.

HIEDELMEK

1. Tündér, szépasszony, ördög

Vizsgáljuk meg, mit is hisz és mire kíváncsi, miért fordul jóshoz a gyimesi csángó, aki a XX. század végén is hajlamos a misztikumra. Elhiszi, hogy tavasszal, amikor kiköltöznek a második szállásra, a kalibához, amennyiben a marhákat a kapuba tett nagy láncon hajtja át, a jószágot nem éri kár a nyár folyamán. Szent Iván éjjelén a gonosz szép asszony eltávolítására az istállóajtóra sok helyen most is keresztet rajzolnak. Az emberek egy nagy része most is hiszi a fermekálást, a tejelvevést. Úgy tudják, vannak egyének, akik port szednek a fejőstehen nyomából, vagy megnézik a frissen borjúzott tehenet, esetleg szőrt visznek el attól s képesek a tej zsírtartalmát, sőt a tejet is elvinni.

Hisznek abban, hogy a lovakat éjjelente kínozzák, lovagolják a szépasszonyok, s ez az oka annak, hogy reggel vizesek, izzadtak a mének. Sőt az is megtörténik, hogy éjjel a szépasszonyok befonják a lovak sörényét. Szent András hetén bekötik az ollót. Így kötik be a farkas száját is, s az nem tud ártani nyáron a juhoknak.

A varázslást, elrontást, fermekálást még a 60-as években is mindenki elfogadta, elhitte. De 1991-ben is találkoztam olyan érettségizett nővel, aki meg volt győződve arról, hogy a fia fejét gurucsával csavarta el a nem óhajtott leány és családja. „Megcsináltatták”, „valamivel megittatták” – hangoztatta mély meggyőződéssel. Egy sokat megért adatközlő, a 83 éves Ambrus Fülöp Hosszútól hallottam:

„A dédnagyanyám hejsza leány vót, egy ősszel megölte a nagy havazó. Otthon nanyám megálmodta, reggel elmondta, hogy az anyjával nagy baj történt. Úgy es vót. Nagy havazás jött november elején, ulyant még nem látott a világ. Dédnagyanyám hajtotta volna haza a juhokat, de az üdő béverte a Csáki Sándor szállásaiba. Keresték-keresték, csak éppen azokba az épületekbe nem mentek. Pedig körülöttük erőst ugattak a kutyák, de má setét vót s féltek a kísértetektől. Nyolc hétre kapták meg. Érdekes, Cirják Jánis es ott hótt meg, s eppe így ősszel. Valami kellett legyen ott.”

„Régebb vótak szépasszonyok, boszorkányok – folytatja Fülöp bácsi. – Nagyapámnak a házába kemence vót, úgy, mint régen ahogy vót, előtte kürtő. Úgy mesélte, hogy úgy Szent István után eppe várta az árpát, hogy legyen új kenyere. Az öreg özvegy vót, sokat gondolkozott s beszélgetett egyedül. Este befeküdt a pucokba. Egyszer csak nyílik az ajtó s annyi cifra fehérség, bétődulnak. Nagyapám felkönyökölt, a priccs alól kihúzta a fészit, s azt mongya: – Na, ki közel jó. azt levágom! Egyet meges üsmert közülük, a szomszédasszony vót, Ciher Erzsi. Reggel lement hézik s kérdi:

- Erzsi, mit kerestél az este nálam?

- Én nem, Józsi bá.

– Ne beszélj nekem a műtyánkodot, sze nem vagyok vak! – ez vót a kárinkodása. – Szerencse, hogy hamar felhagytatok a táncon, met levágtalak vóna!

– Na, Józsi bá, ne mongya senkinck!

Ezek vótak a boszorkányok vagy a szépasszonyok. Főleg azokhoz mentek, akik egyedül voltak s búsúltak.

De tudja-e, elvették a tehén tejének a zsírját es. Erről én es meggyőződtem: vót egy asszony, pénzzel tartoztam neki. Elvittem egy este, az ember fekiidt, olyan herzsábás vót, az asszony csinálta a vacsorát. Ott ülök, beszélgetünk, s há eccer hallom: kurty-kurty, vagy ötször-hatször csinált így. Hát ennek békája vót, s ott tartotta valahol az ágy alatt, vaj a verembe. A pénzt gyorsan odaadtam Sándor Istánnak az ágyba, megolvasta, s én gyorsan eliszkiriltem...

Még elmondok egy esetet: Az én leányom, aki most es él, korán ment iskolába s hát egy reggel lássa, hogy Bence Tera menyen fejni: egyik kezébe vót a sétár, a másikba egy vörös pántikás béka. Varasbéka vót, met azt tartott, aval vette el a tejet. Tera gyorsan elfordult, de a cefre meglátta. Délután el es mondta nekünk otthon...

A tejet úgy vették el, hogy az udvaron tért-fordult, a tehén nyomából port vett vagy kihúzott egy szört a tehénből, s azt megfermekálta. Én es eccer így jártam, vettem egy ilyen tehenet egy fermekás öregembertől. Aszongya az öreg: – Ennek fijam annyi teje lesz, hogy nem győződ kifejni. Megborjúzik s há semmi teje nincs. Elindultam fel az öreghez s összetalálkoztunk a Jávárdi szádi korcsomába:

– Megborjúzott-e – kérdi az öreg.

– Meg, de tej nincs! Kiedhez indultam. Visszaadom.

– Az nem lehet... Jaj, állj csak meg, lehet elfelejtettem valamit. Avval hazamentem, s há reggel annyi a tej, hogy alig tudtam kifejni..."

„A lüdercekről azt tudom mondani, hogy 1914-ben hatesztendős gyermek vótam, kitettek a kalibához, hogy öröjzem a johókot. Hárman vótunk gyermekekül. Ezelőtt ment vót le a nap, má jó szürkülődött.

– Ne te, e mi? – kérdem én, met meglátam, hogy egy fényesség, ulyan, mint egy gyertya, lassan fenn repült keresztül a fejen, a tulsó nyak felé. A többiek má láttak vót ilyent, én vótam a legküssebb.

– A lüderc. S mejen Küsti Jánosnéhoz, met egyedül van, s őt járja a lüderc.

Úgyszórta le a fényt, rángatózva ment, nem simán. Szóval régebb, ha valaki búsúlt vagy a szerelembe erőst belévette a fejit, met akkor itt nem úgy vót, mint most. Egy nagygazda legény nem vehetett el azt, akit akart, de még a szegény legény se. A nagynemzetből valók a szegényeket úgy hitták, a hitványok. Nem erőst akarták az esszevigyülést. Az én feleségem es nagyobb gazda vót, mint én, dehát én sem vótam a leghitványabb. Na, s mondom a szerelem eccer-eccer nem üsmer határt. A szegény fiatalok búsúltak, s akkor valami megjelent a legény vagy a leány képébe, akit búsult. E vót a lüderc. Itt a szomszédban es egy legény erőst szeretett egy leányt. Na, ha szereted, hát szereted, de a leány nem törődött vele. Eccer kiment fejni, béjött, a kalibánál vót ez, s egyedül vót. Megrakta a tüzet, szabadtüzelő vót, roppant az ajtó s hát a leány jött bé.

– Na, eljöttem.

A legény csak rakta a tüzet, s ahogy visszatekint a lába közt, hát lássa, hogy a leánnak egyik lába rendes vót, de a másik lúdláb. Kiragadott egy égő üszköt s héza vágta. Minden lángba keveredett, de semmi sem égett el. Az ajtó se nyílt, s a lüderc mégis eltűnt. Met ez lüderc vót.

Itt Terkőben, ha hiszi, ha nem, vót egy vadleány es. Elfogták, szólították, beszéltek vele, de nem szólalt meg. Eccer tejet tettek elejibe, hogy egyék. Ett valamit s csak megszólalt:

– Ej tej, tej, mindeneknek anyja, de az én gyermekeimnek ki lesz az anyja? Megsajrálták s elengedték, hogy nevelje a gyermekeit.

Ej, hej, a boszorkányoknak könnyű volt az utazás, vaj lüderc formájában, mint egy csillag repültek, vaj a szépasszonyok befogták a más lovait s azzal jártak, vagy tilón es mentek. Higgye el, így vót!

Kajtár Géza gyermekkori s aztán kölyök-legény barátom vót. Megtalálkozunk, kezet fogunk, rázom a kezét.

– Jaj, jaj, ne rázd a kezemet!

– Mi van?

– Nem tudom, szabad-e, de el kell neked mondjam, a boszorkányok oda-jöttek, az ágyból felvettek, patkót szorítottak a kezemre s egy másik társammal szekerbe fogtak. Palánkáig kellett vigyük őket. Ezek szépasszonyok vótak, mentek multságba. Bece Tera es velük vót.”

A többitől eltérően az adatközlő talán érzi, hogy itt még a fantázia szabadsága is túlzott és hozzáteszi: „Én igaz, nem láttam”.

Az adatközlő adatai szerint régebb megjelent valamilyen jel a haldoklónál, amiből környezete következtetett a halál közelségére.

„Még másra es emlékszem, mintha ma lett vóna. Gyermekek vótam. Édesanyám szőtt, eccer nagy megijedve mutat az ablak felé: „Fülöpke, látod-e? Ne, odaki milyen szép világosság van!” Nézem, s hát mint egy gyertya, egy ujan világosság járkál cikk-cakkosan. Egy legény a szomszédba nagybeteg vót, s akkor aszongya anyám? – Na meglássátok, Bucsi Gyula reggelre meghal. S meg es hótt. A világosság a halál vót. Az emberek tutták, mikor járkál a halál. Máskor az öreg Bogdánénál es így járkált egy gyertya. Ujan cikcakkosan. Csak ketten vótunk édesanyámmal otthon, s erőst irtóztunk. Akkor anyám négybe túrt egy festékest s feltette az ablakra. Ha hiszi, ha nem, a gyertyavilág azon es keresztül látszott.

– Na, meghal a vén Bogdáné! – reggelre biza meg vót halva.”

A halál az adatközlők szerint másképp is megjelenhetett:

„Mü sokan vótunk, 5-6 gyermek vót akkor minden háznál. Bémentünk a nagyházba (tisztaszoba), met ott tartották a tejet, s akartunk inni belőle, megehültünk vót. Nem vót szabad béléhajolni a tejbe, de hát milyen a gyermek. Egyszer csak a nagy csendbe, supp! melléjük, mintha egy nagy kő lett vóna, egyet ujan dergetett. Kerejsük s sehol semmi, hová lett? Eltűnt. Az a nagypám halála vót biza, met reggelre meghótt.

Most egy másik dógot mesélek el Blága Péterről, aki pedig nagy kommunista vót, semmibe se hitt. Rokonom vót, ő mesélte a halála felé, amikor egy

kicsit megtért. Aszongya, este későn jött hazafelé a gyűlésből, amikor ért vóna az utcáig, ahol bé kellett térjen, hát hallja: csitt-csatt, csirsz-csorsz, jó valaki szembe, nézi, hát a Bece Tera vót, jött vele szembe, de tuggya-e, tilón jött, vágtatott. Péter erőst megijedt, otthon es ojan fehér vót, mint az orda.

– Mi van veled? – kérdi a felesége.

– Hadd el, minnyá megmondom, csak szusszanjak meg, s elmondta a feleségének, hogy kit látott. Blága Péter nagy kommunista létére azóta hitt az ilyenekben.

Mág ujan es vót régebb, hogy az embernek ördöge vót, valahogy eladta a lelkét. Éccer a vén Baliga es Borospatakán elment az erdőbe, emelt és kárimkodott. Az ördög örökké mondta hátul: most es én emeltem, nem te! Ha nem tudott munkát adni az ördögnek, baj lett belőle. De, aki tudott dógot adni, az meggazdagodott belőle. Ott fenn az Ecsémköveinél es van egy hely, ahol örökké morzsolódik a kő. Az onnat van, hogy egy rakottyási embernek ördöge vót. Má nem tutta, mit csináljon, munkát sem tudott neki adni, akkor kitalálta, hogy felmennek az Ecsémköveihez s megmutatta azt a sziklát és azt kellett az ördögnek elmorzsolni szép lassan. Még ma es morzsolódik...

Aztán szoktunk még ónt es önteni. A szomszéd fia minden éjjel csiadt fel, nem tudták, hogy mi a baja. Elvitték a vén Kukulácnéhoz s az ónt öntött neki. Az megmutatta, hogy valaki késsel jesztette meg a gyermeket. Tényleg úgy es vót, megtutták, hogy a nagyobbik testvére jesztgette, hogy elvágja a nyakát. Régebb meg vót minden patakon ujan mindenttudó öregasszony, aki ráolvasott a betegségre s az megjavult. Így gyógyították: az igizetet, a hályogot, a rontást, torkgyéket, árpát, kelést, kégyómarást vagy akármilyen betegséget. Ma ezek má kimentek, de biza még elég sokmindent hisznek a fiatalok is, csak azt nem tudom, hová lettek a lüdercek, késértetek, met ezekről ma nemigen lehet hallani...”

2. Férjhezmenéssel és házassággal kapcsolatos praktikák és tilalmak

Molnár Péter Busulán 1973-ban, 71 éves korában mondta a következőket: „Szilveszter éjjelén minden patakon 4-5 leány összetársult és karót kötöttek. Tudni kell, hogy itt zavarás kertek vannak, ami olyan 4-5 méteres hasított fenyőhasábból áll egymásra rakva, a végeik egymásra kerültek, így magosodott a kerítés. A zavarákat két egymással szembeütközött karó fogta össze, amelynek a tetejét olyan csapból fonott gúzs fogta össze. Nos, miután béesteledett, minden leány szerelt magának szalagot, azután béhúnyt szemmel ment a kert mellett s olvasta a karókat. Amikor a tizedikhez ért, bekötte az ő szalagjával. Minden leány más helyről kezdte a számolást. Másnap, Újév napján ráismert a szalagjával megkötött karóra. Ha a karó sima, akkor szegény lesz a jövő férj, ha kérges, mohás, akkor gazdag. Ha rövidebb a karó, akkor alacsony, ha hosszabb, akkor magasabb lesz a férj.”

Ha azt akarták megtudni, hogy mikor mennek férjhez, a következőképpen jártak el: Szilveszter éjjelén elmentek a disznópajtához megrúgták az oldalát és azt mondták: hújj ebben az esztendőben, hújj a másikban stb. Ahányadik rúgásra röffen a disznó a pajtában, annyi esztendő múlva megy férjhez a leány.

Amikor jövendőbelijük haja és arca színéről akartak tájékozódni, így jártak el: „Béementek a sötétbe a johókosárba és ott johót fogtak. Szalagot köttek a johókra s mindenki reggel felismerte a szalagját. Ha a juh fekete volt, barna lesz a jövendőbeli. Ha fehér, akkor szőke. Ha nagy gyapjas, duppos juhot köttek, akkor gazdag férj nézett ki, ha vékony, gyenge gyapjú, akkor szegény.”

Mit tesz ócsztendő estéjén a férjhezmenésre gondoló lány? Egy nagyobb pohárral behúnyt szemmel lemegy a patakra a lány, vizet merít s behúnyt szemmel visszajön a szobába. Azután beleüt egy nyers tojást a pohárba és ott hagyja reggelig. Ha a tojás felgyöngyözik, akkor felrakott fejjel megy férjhez. Ha a tojás leszáll a pohár fenekére, még abban az évben meghal.

Gezderes csapot tesz át a vizen keresztülbe. Ha éjjel jégcsap fagy a bojtjára, akkor rakott fejjel megy férjhez. Ha nem talál rajta jégcsapot, sima fejjel megy oltár elé.

Sós pogácsát süt, fele liszt, fele só. Aki megeszi, világos, hogy még álmában is szomjazik. Nos, aki álmában vizet ad neki, az lesz a férje.

Három-négy leány összegyűl egy háznál. Tésztát gyúrnak és gombócokat, galuskákat készítenek. Mindenikük 3-4 galuskába teszi 3-4 ismerős fiú nevét, cédulára írva. Főzni teszik azokat, s amelyik galuska leghamarább feljön a víz tetejére, az mondja meg, hogy ki lesz a férj.

Mivel többször találkoztunk ezzel a kifejezéssel, hogy „rakott fej”, „sima fej”, a következőkben megmagyarázzuk a jelentésüket. A menyasszony, ha szokásos körülmények között megy férjhez, vagyis nem terhes, nincs bitangja (törvénytelen gyermeke), még nem volt férjnél, nem úgy „szökött el”, akkor rakott fejjel megy férjhez a leány, azaz esküvője napján koszorú, rengeteg színes pántlika díszíti a fejét és hófehér „hazaji” menyasszonyi ruhát visel. A népi erkölcsi normák megszegése megtiltja a „hazai” felrakását, s akkor egyszerű vasárnapi viseletben megy az oltár elé, azaz sima fejjel.

Férjhezmenéssel és házassággal kapcsolatos más hiedelmek:

Ha a tükröt fiú vagy lány összetöri, hét évig nem tud nősülni vagy férjhezmenni.

Ha egy fiú sepreget, nehezen tud megnősülni.

Ha valaki kicsi korában a lépcsőn eszik, akkor rossz idő lesz a lakodalmán.

Ha a lakodalomban csendesen eszik, gazdag lesz az új pár.

Ha a fiúgyermek gyöngyöt tesz a nyakába akkor nem fog megnősülni.

Ha Luca napjától a lány mindennap egy szálkát gyűjt, Karácsony éjjelén meglátja, hogy ki lesz a férje.

Ha valaki kövér csütörtökön hétszer eszik, éjjel meglátja, hogy ki lesz a szeretője.

A mai 80 éveseket megkérdeztem, bevált-e a „jóslás”? „Mikor bé, de legtöbbször nem. De tudja-e, szórakoztunk, kacagtunk, reménykedtünk.” Hát igen, így szórakoztak, reménykedtek, kacagtak a csendes téli estéken.

3. Állatokhoz fűződő hiedelmek

Mivel századokon át a gyimesi csángók fő megélhetési forrása az állattartás volt, reggeli és esti imájukba foglalták állataikat. A kicsi borjút, bárányt, amíg megerősödött, télen bent a házban tartották. Világos, hogy sok hiedelem kapcsolódik az állatokhoz:

Szent Iván éjjelére az istállóajtóra feltétlen keresztet kell rajzolni, s így elűzzük a sátánt.

Az először bornyúzott tehén pokláját (amibe világra jött a bornyú) el kell ásni az istálló alá, hogy védve legyen a „fermekálástól, tejelrontástól”.

Az elsőszülött kicsi bornyút kenderlepedőbe csombolyítják, a lepedőt elteszik, mert ha valaki „elveszi a tejet”, akkor vesszővel verik a lepedőt és a „fermekás szenved”.

Mit olvas ki az ember az állatok viselkedéséből?

Ha a macska az ajtó előtt mosakodik, idegen ember jő a házhoz.

Ha varasbékát láatsz, szájadat fogd össze, mert ha nem, kihullnak a fogaid.

Ha fekete macska szalad át előtted, nem lesz szerencséd.

Minden istállóban fel van téve egy guzsaly kender, hogy legyen mit fonjanak a szépasszonyok, ne foglalkozzanak a marhákkal.

Ha a fejőszéket fordítva, a lábával felfelé teszed, a tehén beleesik a jászolba.

Ha a gazdasszony kutyát, macskát akaszt, hiába dagaszt tésztát, az nem kel meg.

A szép csikónak, báránynak, borjúnak piros bojtot kötnek a nyakába, hogy ne igézzék meg.

Ha az asszony tyúkot ültet és bő szoknyája alá ülteti, akkor minden csirke jércike lesz.

Ha a tyúk első tojását hamuba keverik, akkor annyi lesz a tojás, mint a hamuszemcse.

Ha a kutya baunkol, kár lesz a háznál.

Ha a tyúkot nézed, amikor tojik, szeplős leszel.

Ha a juhók után pásztorkodás közben kést vagy bicskát fensz, a farkas garázdálkodni fog.

Ha a pálcát, amivel hajtod a marhákat, megégeted, akkor a medve kárt tesz az állatokban.

Ha a pimpót (barka, új rügy) házba viszed, akkor nem lesz csirke.

4. Időjóslás

Különböző jelekből évszázados tapasztalatok alapján előrelátták az idő-változást rövidebb távon, de voltak híres öreg csángók, akik megjósolták azt is, hogy milyen tél, milyen nyár lesz, hogy alakul a pityóka- és a szénatermés.

a. Rövid időre szóló előrejelzések:

Ha a hangyák erőst bolyognak, eső lesz.

Ha a macska a kályhánál befelé mosakodik, másnap hideg lesz.

Ha a macska kifelé (az ajtó felé) mosakodik, jó idő lesz.

Ha a paphelyén a gólyák megjárják magukat, ha késő tavasz van is, havazás várható.

Ha Csík felé apró báránnyfelhős az ég, másnap eső lesz.

Ha az ég alja piros, másnap szél, esetleg jó idő lesz.

Ha a legyek erőst csípnek, eső lesz.

Ha a tyúkok későn ülnek el, esős idő várható.

Ha az őz belopózkodik az aljba, hó lesz.

Ha a holdnak udvara van, megváltozik az idő.

Ha a disznó a szájába gyűjti a vaszkot, hideg lesz.

Ha februárban meglágyul a hó, új havat kér.

Ha este a kakas kukorékol, lágy idő lesz.

Ha a verebek erőst csiripelnek, rossz idő lesz.

Ha a csillagok pislognak, erős idő lesz.

Ha a varjak gyüleseznek s erőst kárognak, hó lesz.

Ha a csörrögtető madár az almafán csörrögtet, rossz idő lesz.

Ha a madarak az eresz alá szállnak, rossz idő várható.

Ha a fecskék alatt szállnak, eső várható.

Ha a tehenek nyugtalanok s erőst „bogároznak”, eső lesz.

Ha a csirkék szokatlanul verekednek, változik az idő.

Ha hallatszik a szentdomokosi gyár fűvése, akkor ne várj jó időt.

Mikor a köd megjárja magát az Antalok fejében, nem lesz jó idő.

Mikor a köd hamar felszáll, két nap múlva meleg lesz.

Ha lefelé, Palánka felé megy a köd, jó idő lesz.

Ha a rózsaszínű felhő nyugaton van, esős. lágy idő lesz.

Ha a rigók reggel korán csiripelnek, eső várható.

Keleti szél rossz időt hoz.

Ha a Vacsoracsillag pislog, eső lesz.

Esti szivárvány, másnapi eső.

Ha Hegyes felé mélykék az ég, jó idő lesz.

Ha a kakas az ajtóba sokat kukorékol, szép idő várható.

Ha síkikígyó lejtőre megy, rossz idő lesz.

Ha a kígyók előbújnak, megváltozik az idő.

Sok cseszle (szúnyog) esőt jelent.

Ha puliszkafőzéskor az üst alja megszenesedik és ég a korom rajt, rossz idő lesz.

Ha a felhők Brassó felé mennek, jó idő lesz.
Ha a szamár erőst ordít, esős idő lesz.
Ha délelőtt vak nap van, lágy idő lesz.
Ha füstöl a kemence elül, megváltozik az idő.
Ha a kicsi gyermek túrja a nyálát, rossz idő lesz.
Ha a reggeli harmat későn szárad, eső várható.
Ha forgószél van, eső lesz.

A csángók hite szerint gonosz ember van a forgószélben: „A vén Pistacska forgatta a szénát, s hát egyszer olyan forgószél lett, mind vitte el a szénát. Megmérgeződött s a bicskáját belévette (dobta) kinyitva. Elállt a szél, de a bicskáját nem kapta meg. Egy hétre rá menyen bé egy illetőhöz, nem mert megmondani kihez, s hát a bicska ott van a gerendába felszúrva. Így vót.”

Ha a méhek fenn repülnek, jó idő lesz.
Ha a tyúkszem viszket, erős idő lesz.

A viszketéssel kapcsolatban íme egy helyi adoma, amelyet a 72 esztendő Molnár Péter mesélt el 1973-ban: „Az öregeknél, ha valakinek a füle viszket, az okvetlenül időváltozást jelent. A vén Gazdáné elpanaszolta nanyámnak, hogy a tegnap egész nap viszketett a füle, de úgy tett, mintha semmi sem történe egész nap, mert a család Barackosba dolgozott a szénacsínálással s egy fajka (sok) szárazrendjük vót, s félt, nehogy az eső kiverje őket. Inkább egész nap szenvedett.”

Ha a Csalhó felett tiszta az ég, lehet menni takarni (szénagyűjteni).

Ha a gyék (gyík) kibúvik a gyepből, jó idő lesz.

b. Hosszabb időre szóló előrejelzések:

Megemlítjük, hogy voltak és ma is léteznek öreg csángók, akik időjóslással foglalkoztak. Ilyen volt pl. Csorba János, ma 85 éves borospataki csángó, akitől még a Hargita című napilap is időjóslást kért és közölt. Ezeket az embereket a helyiek „üdübzölögőknek” nevezik. Íme egy néhány időjóslás:

Ha az újhold a sarkával lefelé áll, esős hónap lesz.

Ha az újhold a sarkával felfelé áll, nem cseppen ki, száraz lesz a hónap.

Ha a harukály (harkály) erőst kopácsol, szárazság lesz.

Ha az eső kezdetén a víz bugyborékol, hosszas eső várható.

Ha Luca napja sáros, Karácsony fagyos.

Újév éjjelén szokás volt hagymanaptárt készíteni, amely megmutatja az egész évi időjárást hónaponként. Elkészítése így történik: egy hagymafejet középen elhasítottak és az egyik félből hat göbés cikket, a másiktól is ugyanennyit vettek sorba, mely jelképezte az év 12 hónapját. Minden egyes cikkbe sót tettek. Másnap vizsgálták az eredményt. Amely cikkben a só vizet eresztett, esős hónap lesz, amely száraz marad, annál kevés eső várható.

Ha a tyúk elülről, azaz a fejétől kezd „vetkezni” (tollcsere), akkor a tél eleje kemény lesz.

Ha a tyúk a farkától kezdi a vetkezést, akkor a tél vége lesz a hidegebb.

Ha Szentmihály után görget (dörög), nagy tél várható.

Ha Szentgyörgy előtt dörög az ég, rossz nyár lesz.

Ha nyáron a darázs-fészkek mélyen van, erős tél várható.

Ha künn van a darázsfészek vagy ágra aggatva, gyenge tél lesz.
Karácsony lobogós, Húsvét kopogós.
Katalin napja ha jó, olyan lesz január.
Gyertyaszentelő ha szép, a tavasz korán jő.
Ha a faluban a házak közt járnak a cinegék, rossz idő lesz.
Vízkeresztkor, ha a medve kijön a barlangjából, még sokáig tart a tél.
Ha ősszel a nyírfalevél hullása felülről kezdődik, hosszú ősz lesz.
Amennyivel Szentgyörgy előtt görget, annyival utána hó lesz.
A disznóban, ahogyan a lép fekszik, attól függ a tél: ha elől vékony, a tél ereje gyenge, ha elől vastag, kemény télelő várható.
Ha Szentandrás hetén esik az eső, minden hónapban utána megloccsan.
Ha a tyúkok korán vetkeznek, korán beköszönt a tél és erős tél lesz.
Ha ősz elején virágzik a fecskevirág, hosszú ősz lesz.
Amikor a havazó délről jő, akkor nem lesz nagy tél.
Ha tavasszal az első eső kelet felől jő, akkor hideg nyár lesz.
Ha a virágok későn nyílnak, akkor hosszú ősz lesz.
Ha Szent István napján esik az eső, akkor száraz ősz lesz, de ha meleg van, akkor esős ősz várható.
Ha az első havazó északról jő, nagy tél lesz.
Január 6-án, Vízkereszt napján az eresz megcseppen, akkor rossz tél lesz, ha nem cseppen meg, lágy tél lesz.
Ahány nappal Szent Mihály előtt leesik a hóharmat, annyi nappal Karácsony előtt leesik a hó.
Mikor gyermek voltam, cseréppipából pipáltak az öregek, „na az üdő megváltozik, mert a pipám sípol” – így mondták.
Este pornyálás után, ha a sereget kosárba rekesztik, s a harangos berbécs kétszer-háromszor megrázta a harangot, változott az idő.
Mikor a tyúkok későn ülnek el, zavaros üdő lesz.
Ha a gyék lütöre megy, eső várható.
Ha a bárány erőst cuppog (ugrál), esős idő lesz.
Mikor este erőst kurtyol a béka, az üdő változik.
Ha álmodba juhót látsz, havazni fog, ha lovat álmodsz, szél lesz.

5. Babonás intelmek

Sok intelem irányul az állatvédelemre:

Ha levered a fecske fészket, megszárad a kezed.

Ne végy el életet, mert nem te adtad.

Aki állatot akaszt, nem lesz szerencséje.

Nagy állatszeretetről árulkodik az a tény is, amiről már beszéltünk, hogy a csángók imáikba foglalják állataikat, magázzák a méheket, szántásnál. vetésnél, ha meglátják istenbárányát (kicsi piros bogárka) képesek azt kikerülni, csak ne essen baja.

Más intelmek, babonák:

Ha a kályhában duruzsol a szén, veszekedés lesz.

Ha a kályhából, kemencéből „kiszökik” a szén, idegen ember jó a házhoz.

Ha Újév napján először fehérnéppel találkozol, nem lesz szerencsés éved.

Ha Újév napján először férfival találkozol, az szerencsét jelent.

Este az ablakon ne nézz ki, mert árpa nő a szemedre.

Ha a kendő kisebb felét kötik kívül, gazdáját tyúklopáson érik.

Ha visszatérsz, nem lesz szerencséd.

Ha üres vederral találsz valakit, nem lesz szerencséd.

Ha a kicsi gyermek mászik a földön, idegen jó a házhoz („Ne mind mászkálj, valakit idemácsol!”).

Ha az egyedülvaló (egyke) kicsi gyermek visszanéz a lábaközt, akkor testvért vár.

Ha a keresztelő előtt a gyermek anyja járkál valahol a mezőn, azt a részt elveri a jég.

Pityókaültetés végeztével le kell ülni a föld végére, hogy nagyobb legyen a pityóka.

Este bent nem szabad fütyülni, mert a Babba Márja sír.

Pénteken és vasárnap ne vágj körmöt, mert jobban nő!

Pénteken és szerdán csak a lüdercek járnak guzsalyasba (vizitbe).

Éjjel 12-kor ne bolyongj (járkálj), mert akkor csak a kísértetek járnak.

A gyertyánál ne gyújts szivarat, mert hamar meghalsz.

Újév napján ne falujz, mert egész évben faluzni fogsz.

Pénteken ne varrj, mert megkel (gennyes lesz) az ujjad.

Ha este tükörbe nézel, az ördög seggibe kukkintassz.

Jó gazdaember hétfőn senkinek sem ad semmit.

Pénteki kacagás, vasárnapi sírás.

Ha a ruhát fordítva veszed fel, vagy szerencséd lesz, vagy nem csálnak meg.

Ha valaki csuklik, emlegetik.

Nem kell nagy papírra tekerni a fonalat, mert a másvilágon azt eszed.

Ha az ajtó magától kinyílik, vendég jó a házhoz.

Napszürkületkor a buba ne aludjon, mert nyugós lesz az éjjele.

Amíg a kicsike keresztetletlen, állandóan ügyelni kell reja, mert hanem a szépasszonyok kicserélik.

Ha forgószél van, a bicskát vagy fészit lódíts oda, s elmúlik.

Nagyhéten, ha megeszed a tojást, a szájad megbüdösödik.

Ha gyertyafüstös a kezed, valaki a szomszédból meghal.

Ha babát látogatsz, amikor méssz el, valamit vissza kell dobni, mert ha nem, elviszed a kicsike álmát és tejét.

Akinek a szemöldökei összenőnek, igézős lesz.

Ha útra indulsz, előtte ne mosakodj, mert elmosod a szerencsédet.

Bőjtbe ne táncolj, mert megszáradsz a lábad.

Mikor újság (újhold) lesz, vágj ki a hajadból s jobban nő.

Újév napján ne járj üres kézzel.

Ha viszket a jobb tenyerünk, pénzt kapunk, ha a bal, pénzt adunk ki.

Ha kihúzod a szempilládat, valakivel megfújatod és a kebeledbe teszed, levelet kapsz.

Ha egy törülközővel egyszerre kettő törülküzik, összevesznek.

Nyáron nagy időben a kendőd kisebbik felét kell kívül tenni, s elmúlik a rossz idő.

A tavasz első napján seggleg (hátrafelé) kell kimenni a házból, s nem szeplősödöl meg.

Ha el akarod tüntetni a szeplőket vagy kezetről a főkömöket (szemölcs), mosd meg azt keresetlen vízzel, amit az erdőben odvas csutakban találsz.

Amikor szövőt tesznek s idegen érkezik a házhoz, az lépjen nagyokat, s hamarabb lefogy a szövő.

Ha a favágóra pisilsz, felszállkásodik az ujjad.

Ha este a veder üresen marad, rossz álmokat látsz.

Ha a mosatlant otthagysz este, nem fogsz jól aludni.

Ha a vásárra mész valamit eladni, az utolsó falatot tedd a zsebedbe, s szerencséd lesz.

Ha fésűt vagy szappant elrejtasz, szégyent vallasz.

Ha a falatodat elejted, éhes a szeretőd vagy az anyósod.

Ha kicsi bubán átlépünk, nem nő meg.

Ha az úton eszel, megeszed a szerencsédet.

Ha látod, hogy leesik a csillag, ne mondd el, mert ő sem árult el téged.

Ha az orrod viszket, bosszúság ér.

Ha újév napján először férfi jó a házhoz, a szaporulat férfinemű lesz és fordítva.

Ha összejöveteleken valakinek háttal ülsz, azt a másvilágon a hátadon hordozod.

Amint látjuk, napjainkban is nagyon gazdag még a csángók hiedelemvilága, ami rendkívüli fantáziagazdagságról tanúskodik. Ugyanakkor arra vall, hogy ezek az egyszerű emberek az írásbeliségtől távol, gazdag szájhagyományörzői. Ezért foroghatnak közszájon még ma is a régi hiedelmek és babonák.

Szómagyarázat

baunkol = ordít

belévette = beledobta

csürke = csirke

ecsém = öcsém

faluzik = szomszédol

fermekálni = tejelvevés

galuska = töltött káposzta

gyék = gyík

harukály = harkály

hazai = menyasszony
herzsábos = beteges
héza = hozza
kalibázás = nyári szállás a legelőn
kiszökik = kiugrik
kotéc = dosznóol
lüdér = lidérc
megcsináltat = elvarázsol
megehül = megéhezik
nannvám = nagyanyám
pimpó = barka
rend = lekaszált széna
suhuva = sehova
tiló = eszköz kender feldolgozásához
újan = olyan
varasbéka = varangyosbéka
vót = volt
zavara = hasított fa

Adatközlők

Ambrus Fülöp Hosszú, 83 éves
Bilibók Rozália, 68 éves
Csorba János, 85 éves
Fikó István, 71 éves
Hidegkuti Albert, 82 éves
Mihók Katalin, 71 éves
Molnár Péter Busulán, 71 éves
Tankó Béla Pistacska, 65 éves
Tankó Katalin, 81 éves
Tankó Zita, 24 éves

TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

„Jaj halál, halál, átkozott halál, mét raboltad el az egyetlen kicsi fiamot, sze mü milyen jól kijöttünk” (részlet egy csángó síratóból.)

„Az emberek, az egészségesek nagyrésze vak, sőt úgy viselkednek, mintha halhatatlanok lennének. Pedig micsoda ostobaság! E halhatatlanság büvöletében ver le minket minden apró sikertelenség, kudarc, közbe nem vesszük észre, miénk a legértékesebb: az élet”. A fentieket Peter Moll 56 éves züricki jogász professzor írja megrázó könyvében, amikor megtudja, hogy halálra ítélte őt a rák. Tegyük csak melléje a bibliai intést: „Úgy dolgozz, mintha míg a világ élnél, és úgy imádkozz, mintha holnap meghalnál.” Ebből induljunk ki, s beszéljünk a halálról, ahogy azt megjósolják, fogadják, elfogadják, félik, tisztelik és átkozzák Gyimesben.

1. Halálkép

Egy idő után mindenki gondol a halálra. Kevés itt az olyan emeber, aki ha valami tervéről beszél, ne tenné rögtön hozzá: „Ha az Isten megsegít”, „Ha élek, mert ahogy mondják, ember tervez, Isten végez.” A halált tehát a gyimesiek hite szerint az Isten küldi, az ember sorsa előre „megvan írva”. Ha valaki szerencsétlenül hal meg, azt mondják: „azt ott várta a halál”, „így volt megírva”, „így volt elrendezve”. Beteg embernek – úgy beszélnek – megváltás a halál, elmúlt a sok fájdalom. Vigasztalásnak tartják az olyan megnyugtatót is, amikor kicsi gyermek hal meg: „A jó Isten azt veszi el, akit szeret”, „Ebből es anygalka lesz”.

A gyimesi hiedelemvilág szerint a halál érkezik vagy Szent Mihály jön a kaszával. A halál sovány, ijesztő alakú, ezért mondják, ha valaki nagyon sovány, hogy „újan szigorú, mint a halál”.

Az elmúlást természeti törvénynek fogják fel ugyanakkor: „a halált megváltani, lefizetni nem lehet”, „a halál előtt szegény, gazdag egyre megy”. Azonban a múlandóság tudata nem mindig vigasztaló. A gyimesiek egyetlen vigasza a vallásban van, az öregek ezért fogadják aránylag nyugodtan a halált. Hitük szerint a halál pillanatában a lélek elválk a testtől, kicsit még bolyong a ház körül, majd elszáll. A kísértetek pedig nem mások, mint bolyongó lelkek: Azért bolyonganak, mert itt a földi életben valahová elrejtettek valamit, titkuk vagy nagy bűnük van s a másvilágon ezért nem tudnak pihenni. Az ilyenek a hazajáró lelkek.

A halált a közösség többféleképpen fogadja, attól függően, hogy a halál természetes vagy szerencsétlen és hogy kit vitt el, öreget, ifjút, esetleg középkorú embert, akit elkerülhetett volna. Ha öreg hal meg, így könyvelik el: „Eleget élt, az Isten bocsássa meg”, „Nem élhet, míg a világ”. Ha fiatal hal meg, nem természetes halállal, a család sírató asszonyai valósággal átkozzák a halált. Betegek, aggok esetében a halál megváltást jelent: „Drága jó Istenem, be jó, hogy elvetted, nem kénlódik többet. Ha nagyon öreg hal meg, azt a

közvetlen rokonok, szomszédok kísérik utolsó útjára. A gyászoló öregasszonyok, mint fekete varjak, lehajtott fejjel, alázatosan lépdelnek. Elöl, a menetben még sajnálják az eltávozottat, de a sor végén már másról tárgyalnak, halkán kacarásznak.

Ők azért mentek el a temetésre, mert így illik. Egészen más a helyzet, ha fiatalot temetnek, vagy szerencsétlen, véletlen halállal távozottat. Ilyenkor a temetés az egész település gyásza. Az úton végig 50-100 méter távolságra letört hegyu fiatal fenyők jelzik, hogy fiatal halottat visznek. A fiú halottat régen vőlegénynek, a leányt „hazainak” öltöztették és a falu zenészei kísérték muzsikával.

2. Hirtelen halál

Ha a hosszú életet lezáró halált az emberek természetesnek tartják, a szerencsétlenség, gyilkosság, öngyilkosság következtében hirtelen beállt halál mindenkit megrendít és ezres tömegek vesznek részt a temetésen. A közösség átélte fájdalomából mindjárt ballada születik. Hadd idézzünk néhányat ezek közül:

Vajda Istán balladája

Vajda Istán mit gondoltál,
Mikor hazol elindultál?
Én egyebet nem gondoltam,
Csak hogy rossz útra indultam,
Csak hogy rossz útra indultam,
A fiammal találkoztam,
Gyurikámmal találkoztam.
– Édesapám, hogy gondolta,
Az életét most itthagya!
– Hadd meg fiam, életemet,
Neked adom mindenemet!
– Nem kell nekem sokmindene,
Kell nekem a piros vére.
– Úgy elhóttam a nagy vérben,
Mint kicsi hal a tengerben.
Háromkútnak tiszta vize,
De sokat mosdottam benne,
Háromkútnak tiszta vize,
De sokat ittam belőle.

Bárán Péter balladája

Édesanyám gyilkos keze,
Édesapámot megölte,
Piros vérit elengedte,
Házunk falát lefestette.
Szennyes ingem, szennyes gagyám,
Modovában lakik anyám,
Nincsen fája, nincen gyócsa,
S nincsen gúnyám, ki megmossa.
Nincsen apám, nincsen anyám,
Nincs ki gondot viseljen rám,
Nincs ki gondot viseljen rám.
A jó Isten ügyel reám,
Ilyen árva, mint én vagyok,
Kereshettek, mert nem kaptok.
Árva lettem, árva vagyok,
Amíg élek, a maradok.

E balladák a századfordulón keletkeztek és olyan tragikus eseményeket tükröznek, amelyekre a nagyon öregek ma is emlékeznek.

Újabb keletű a hatvanas évek elején keletkezett ballada, arról a fiatal legényről, aki vasúti baleset áldozata lett. Messziről utazott haza, nem ébredt fel akkor, amikor a vonat megállt az ő falujánál, Középkon kiugrott a vonatból és szörnyethalt:

A Gyimesnek négy szép állomása,
Azt egy legény eccer végigjárta.
Végigjárta, nem tutta, hogy miért,
Életének szomorú végiért.
A vonatnak csattog a kereke,
Ha tudnál, hogy öröködjél tőle,
A testemnek a legdrágább kincse,
Életemnek az utolsó perce.
Jó szüleim, ha ezt tuttam vóna,
Szóvatokat meg nem szegtem vóna.
De szavatokat sokszor megszegtem
Az istentől csak ezt érdemeltem.
Póra Károly vótam ezidáig,
Éltem 21 éves koromig.
Az életem rövidre vót mérve,
Ki kell költöznek a temetőbe.

A temetések ilyen esetekben egész lefolyásukban balladás hangulatot árasztanak. Gondolunk itt a szívszaggató rögtönzött siratókra az anya és a leánytestvérek részéről és a kántor búcsúztatóira, amelyet az egyház Gyimesben csak a nyolcvanas évek közepétől iktatott ki.

Az öngyilkosokat bizonyos mértékig kiveti magából a közösség. Az öngyilkosokat pap nélkül temetik: temetőjük a köztemetőtől 50-60 méterre található. Az ők sírjukon is keresztfa hirdeti, ki nyugszik a sírban és a hozzátartozók halott kultusza nem tesz különbséget a rendes temetőben nyugvók és a kívül-szorultak között. Egyébként is nagyon alacsony az öngyilkosok száma. Gyilkosság ritkán történik, az egész Gyimesben minden 10-20 évre ha esik egy gyilkosság, de véletlen halál már gyakrabban megesik: erdővágás, erdőlés közben, utóbb pedig az italozás, részegség miatt elég sok baleset történt.

A lakodalom mellett a temetés a másik legfontosabb esemény, amely összetartja a gyimesi csángókat. Temetésre minden épkézláb rokonnak illik elmennie, még akkor is, ha haragos viszony áll fenn a családok között. Megtörténik, hogy a halál elhidegült testvéreket békít ki és rég nem látott rokonokat hoz össze újra.

3. A halál előjelei

A gyimesi csángómagyarok hiedelemvilága rengeteg előjelről tud, amely a halál közeledtét adja tudtul. Ilyen előjel a dergetés, bútor-recsegés, pattogás, csillaghullás, jósálm (sűrű vízbe esés, kínlódás), vibráló gyertyafény, az állatok furcsa viselkedése, halálmadár a bagoly, denevér és a kakukk.

Tankó Péter András: „Én mikor gyermek vótam, s azután es úgy tartottuk, hogyha valakinek gyertyafüstös az ujjja, valaki meghal a rokonságba, vaj ő.

– Ha a kutya erőst baunkolt, akkor a háznál vaj a környéken halál lesz.

– Apám azt szokta mondani, hogyha a csillag lefut az égről, s lássuk, ne mondjuk senkinek, ne áruljuk el, met ő se árult el münköt. Ez annyit jelentett, hogy valaki meghót.

– Még azt es tartották, hogy a halott mellett vót négy gyertyafogó. Amelyik felé hajlott a láng, azon lesz majd a sor a meghalásba.

– Aztán édesanyám álmában es meglátta a halált. Tudom, Bitang Gyurka betegeskedett, má közel vót a halál, met halál ellen nics orvosság, s avval reggel azt mondgya anyám apámnak: Hallá-é, met magázta, Bitang Gyurka meghal. Az öreg válaszolt: megválík. De tényleg másnap estefelé meg es hót.

– Még azt es tudom, hogy gyertyáról nem szabad szivarat gyújtani, met hamar meghalsz.”

Antal Katalin: „Úgy tartották, hogy ha a tyúk szól, kukorékol, halál lesz a házban. Még azt is tartották, hogy amíg halott van a háznál, nem szabad sepregetni, mert megint valakit kiséperünk.”

Tankó Katalin: „Ha tyúkot vágnak, van egy csont, két ága van, ulyan mindegy V betű. Amikor megszárad, azt kettő megfogja, s hújza kétfelé. Amelyik felől letörik a szára, az hal meg hamarább.”

„Amikor házasodik valaki, a kapuba es, s a ház elejibe es egy-egy fenyőt tesznek. Az egyik a vőlegényé, s a másik a „hazajé”. Azok ott maradnak, amíg elszáradnak. Amelyiké hamarább száradni kezd, az hal meg hamarább.”

„Ha a kicsi buba erőst szép, akkor meghal.”

„A terhes asszonynak nem jó halottas házba menni, met ha megcsudálja a halottat, a gyermeke meghal.”

„Ha álmodban rendet láttál valaki helyén, ott valaki meghal.”

„Ha az asztal, bútor, valami pattog, ott a halál keres valakit.”

4. Haldoklás

„Halál ellen nincs orvosság” - tartja itt a közmondás. A betegség súlyossága, végelgyengülés, öregség, mind olyan jelenség, amelyről lehet következtetni a halál közelségére. „Haldoklik”, „félrebeszél”, „má nincs eszénél”, „megállt a szóva”, „béestek a szemei”, „szürke lett az arcája” - mondják a haldoklóról. Ilyenkor nagy a sürgés-forgás a haldokló körül, általában halkán beszélnek mindennapi dolgokról. A beteglátogatók először a beteghez fordulnak, ha eszénél van, igyekeznek vigasztalni. Sokszor azonban elszólják magukat.

Tankó Anna: „A vén Mozikás haldoklott, Kukulác András meglátogatta, s aszongya: jaj, hogy kénlódik, bár elvinné a jó Isten. Az öreg biztos megértette, met olyan szemeket vetett reja, s el es fordult, pedig még azután egy hónapot élt.”

Az egyik beteglátogató egy tréfás adoma szerint a következőképpen biztatja a komáját: „Az Istenfáját komám, hát te még feszt élsz.”

A nehezen haldoklónál azt tartják, hogy valakit vár, vagy valamit még hátra kell hagynia. A haldoklás előtt a nagybeteget a pap meggyóntatja, a hozzátartozók bejelentése alapján.

Tankó Anna Bigyó: „A gyóntatáson csak a pap volt jelen és a beteg. Amikor a pap a szentséggel a beteg felé tartott, az úton járók, ha tudták ezt, térdre borultak a szentség előtt és keresztet vettek. Ha valakinek feladták a szentkenetet és meggyógyult, annak többet nem volt szabad soha táncolni.”

A halál oka lehet a hiedelem szerint emberi rosszakarat is. A hiedelemben még él a kiimádkoztatás is. A hibásnak tartott haragos társát ki lehetett imádkoztatni az ortodox román papokkal, de soha sem a katolikus papokkal.

Az imádkozás, a szentelt gyertya, egy várt személy megérkezése a hiedelem szerint könnyítheti a kimúlást. Meg kell említenünk, hogy haldoklás közben nem szabad hangosan sírni, mert zavarjuk a haldoklót. Ha nehezen haldoklik, imádkoznak a lelkéért, esetleg más helyre teszik (földre, padlóra, kicsiágyba).

Arra nagyon vigyáznak, hogy a halál beállta előtt, amikor „felszakad” a lelke, ahogyan itt mondják, égő gyertyát tegyenek a haldokló kezébe. Ha meghal, első dolog a szemek lecsukása, mert „ha nyitva van a szeme, új halott után vigyázkodik”. Aztán égő gyertyával megkerülik a házat, „elkísérik” a halott lelkét, amely elvált ugyan a testtől, de még temetésig a ház körül bolyong. Most már lehet hangosan siratni, sőt kell is, hogy lássa a lélek, mennyire búsulják távozását.

A család már jó előre készül anyagilag is a halálra. Nagy csapásnak számít, ha a halál a „dologüdőben jön”. A dologidő a nyári kaszálás ideje, amikor valóban emberfeletti munkát végeznek a gyimesiek.

Voltak és vannak családok, ahol előre, még élő korában a férfi gondoskodott a koporsó elkészítéséről is: azok a csürben várták a örökös lakót. A temetéshez szükséges szemfedőt, gyertyát, lepedőket halottas botost, fehér ruhát, kendőt, férfiaknak egy rend halottas gúnyát jóelőre előkészítve a ruhás

ládában tartották. Fiatal legényt, leányt úgy öltöztettek, mintha esküvőre készült volna.

Tankó Anna (Kácsó): „Amikor apám erőt elbetegedett, hát mindent megvettünk, a húst es. S hát eccer csak fenn jár. A hús mind egy szikráig elromlott.” A hús, kenyér a legtöbb gazdaságból kikerült, csak egyebet vásároltak meg. Ha valaki meghal, azonnyomban levágják a húsnakvalót: két-három juhot, majorságot, tinót, disznót, kinek mi van. Azért sietnek a vágással, mert nyomban jönnek a szomszédok segíteni, akiket „fennjáróknak” hívnak, s akiket el kell látni étellel, itallal. Ugyanebből a húsból futja majd a torra is, valamint a papnak is szoktak adni. Mikor jönnek segíteni a fennjárók, megkérdezik: „elfogadnak-e segíteni fennjárónak”?

5. A halott körüli teendők

A halál beállta után a kisebb tükröket fiókba teszik, a nagy falitükröt letakarják egy kendezővel. Azután „felmosás” a halottat. A felmosásra a család felkér egy személyt.

Tankó Erzsébet (Bitang):

„Itt a mű családunkban, ha fejjérnép halott volt, Gyuri Józsinét szoktuk megkérni, hogy mossa fel. Ő felmosta, s a vizet a ház tövibe öntötte, hogy senki belé ne tapodjon. Ő kötötte fel ruhával a halott alát, hogy a halott szája ne legyen táva. Ő segített felöltöztetni es. Ezétt egy rend csángósgunyát szokott kapni, ami a halottól maradt vissza.”

A felmosónak adtak tehát egy csángó inget, fejkendőt, félig viselt karincát, bernyócot, övet, pendelyt. Ha szegényebb volt, még bakkancsot is kapott. A férfi halottat a felmosó vagy egy szomszéd megborotválja. Utóbb a felmosást a hozzátartozók végzik. A felmosás és a felöltöztetés után a halottat az ágyban hagyják kinyújtva, amíg elkészül a nyújtópad. A nyújtópadra téve úgymond kinyújtják a halottat.

Tankó Béla (Pistacska):

„Amikor Fábián Bokor meghótt s ki kellett nyújtani, erőt meggyült a bajunk. Ő ujan görbe vót, mint egy v betű. Na, hogy nyújds ki?”... A kinyújtásról mondások is vannak: „Izzad, mint Gerő a nyújtópadon”, vagy „Fekszik, mint Jáni a nyújtópadon”. Mindkét szólásmondás itteni személyekhez és valós történethez kapcsolódik.

De nézzük, hogyan készül a nyújtópad?

Tankó Anna (Bigyó):

„A nyújtópadot a nagyházban csinálják. Még úgy es mondják, hogy ravatal. A ravatalt úgy készítik, hogy két kecskére deszkát tesznek, az aljába truzsakot, de inkább párnákat tesznek. Azután szépen lepedőkkel festékessel behúzzák. Ezt ujan magosra csinálják, hogy még a leghátulsó es lássa. Sokszor a siratók fel se érik, hogy simogassák, hanem padra kell álljanak. Ha kész van, oda kinyújtják a halottat. Másnapra kész a koporsó, akkor koporsó-tételt tartanak, belészentelik a halottat. Ma má nem így csinálják.

Régebb a fejjérnépeket, amíg nem tették koporsóba, addig a ruháival letakarták. Amikor kész a koporsó, akkor szemfedéllel takarják le. A fejít kitarva hagyják addig, amíg a temetés lesz, hogy lássák, met közbe állandóan

érkeznek a távoli és közeli ismerősök. A szemfedeleket régebb az asszonyok szőtték, ma úgy veszik az üzletből készen. A koporsót helyi mesterek készítik. Nannyám mesélte, hogy régebb csak ujan vót, mint egy egyszerű láda, s fejr vót. Ma barnára festik, fényesítik. A koporsóval egyszerre elkészül a kicsi kereszt, amit a halott fejéhez tesznek. Ezt temetéskor a sírnál kettétörök, s bétetik a sírba.

A halál beálltakor a család legmozgékonyabb tagja, esetleg sógor vagy testvér bejárja a hivatalos helyeket: községháza, orvos, megbeszéli a papnál a koporsó-tételt, a harangozást. Valaki más megfogadja a két gödörösöt. Ha déli 12 előtt halt meg, s nem kell boncolni, akkor a család fel tud készülni, s másnap tarthatják a koporsó-tételt (ma ez kimarad). A gödörösök már másnap korán reggel hozzáfognak a sírgödör megásásához, este jöttükben elhozzák a templomból a két fekete lobogót, ami majd a halott kíséréséhez szükséges. A sírhelyet a pappal megbeszélik: lehet az régi családi, vagy most vásárolt sírhely. Ha több generáció is temetkezik egyhelyre, gyakran megtörténik, hogy régi koporsóra, csontokra találnak.

Közben levágták a vágnivaló állatokat és a megfogadott szakácsné végzi a teendőit, akit azután pénzben fizetnek.

A házban – főleg nyáron – szagelüzni citrost, rozmaringot és buszujokot tesznek.

A halottas házból kihordják a bútorokat, körbe lócákat készítenek deszkából, lábnak fenyőfa-törzseket, csutkokat fűrészelnék. Az üléseket padlászonggyal, szőnyegekkel leterítik. Két-három rend kenyeret is sütnék, begyűjtve a szomszédos kemencékbe is. A halottas házból állják a lisztet, krumplit, mindent. Rengeteg kenyér kell! A háromnapos temetkezési időkeretben háromszor enni adnak legalább 15 fennjárónak, két gödörösönak, koporsótételkor mindenkit megkínálnak legalább egy nagy szelet kenyérral, a virrasztókon szintén osztogatnak, majd következik a nagy tor, ahol legkevesebb száz embert ültetnek az asztalhoz. Tehát itt egy nagy temetés vetekszik egy lakodalommal, ami a költségekkel illeti, s azt mind a háziak állják! A szomszédok, rokonok csak munkával segítenek. Megszólják azt, aki nem segít. „Rejád es eljő a sor” – mondják figyelmeztetőül.

A sírásóknak ebédet visznek: levest, húst, egy liter pálinkát, böjtben rakott puliszkát. Este a halottas háznál vacsoráznak, feladatuk akkor ér véget, amikor eltemették a halottat.

A sír alakra nézve téglalap, esetleg rombusz alakú, két méter hosszú és ugyanolyan mély. Fejjel nyugatra temetik a halottat, hogy keletre nézzen.

A megkeresztetlen kicsi gyermeket nem temetik külön, de nem a rendes szertartás szerint járnak el, mert: „Az eredeti bűnt magával hozta”.

Említsük meg a fiatalok temetésénél tartott szokásokat is. a legény vőlegénynek, a leányt „hazainak” öltöztetik. Vannak nyoszolyók, vőfélypálca és csángós népviseletbe öltözött legények, leányok. A fenyő – mint az élet jelképe – minden fontosabb élelciklusban jelen van. Így a halálban is elmaradhatatlan. A koporsó négy sarkához vagy a Szentmihály lovához négy fenyőcskét helyeznek, így viszik a legények a halottat szerre. A halottas háztól a temetőig 100

méterenként kis fenyőket szegeznek, mindeniknek letörik a hegyét - ami az élet kettétörését jelképezi.

A fiatalokat általában hegedűszó kíséretében temetik. A híres helyi muzsikások – Halmágyi Mihály, Zerkula János és Pulika János – hegedülnek, gardony nélkül.

6. *Virrasztás, koporsótétel*

Este a halottas házhoz megérkeznek a virrasztók. Legelőször a halott lábánál imádkoznak az elhunyt lelkéért, majd a szobában körberakott lócákra leülnek. Az érkezők vagy „dicsértessék az Úr Jézus Krisztust” köszönnek vagy köszönés nélkül imádkozni kezdenek. Az asszonyok imádkoznak a halott lelkéért. Miatyánkot, Üdvözlégy Máriát, Hiszekegyet, az olvasót (rózsafüzér) és az imakönyvekből. Mindig akad egy jóhangú „előimádságos”, aki vezeti az imádkozó gyülekezetet. A férfiak, legények átszivárognak a szomszéd szobába, ott világi dolgokat tárgyalnak, sőt kártyáznak, malmoznak, kacarásznak. Ezt a háziak nem mindig nézik jószemmel. Tizenegy óra körül a fennjárók megkínálják a virrasztókat egy-egy pohár pálinkával, kötes palacsintával, pánkóval esetleg egy-egy szelet kaláccsal. A virrasztók még imádkoznak valamennyit közösen, majd általában abban a sorrendben, ahogy érkeznek, eltávoznak. Elmenés előtt mindenki újra elmond a halott lábánál egy Miatyánkot és egy Üdvözlégy Máriát. A szabály az, hogy bárki, aki e három nap alatt a halottas házhoz érkezik, legelőször a halott lábánál imádkozik, azután áll szóba a háziakkal. Éjfél körül egyedül maradnak a háziak a halottal. Esetleg egy-két távoli rokon, aki nem tud hazamenni, ott virraszt, szundikál a halott mellett. De legtöbbször ilyenkor a halott egyedül marad. Be-benéz hozzá a legközelebbi hozzátartozó, aki csak ebben a nagy csendben tudja igazán felfogni, hogy valakit elveszített. Most érzi valóban egyedül magát, s ilyenkor szívből fakadó siratáshoz kezd. Ez a siratás nem színjátás, nem a közösségnek szól, bár sokszor ismétli: „Istenem, Istenem, hogy nem tud megszakadni a szívem”.

Másnap van a koporsótétel napja. Már Orbán Balázs szerint is: „A temetés itt egészen eltérő modorban történik. Megvan a tor az utolsó vacsora is. A halottat magasra helyezve kinyújtóztatják, másnap mindig délután 3-4 között koporsótételt tartanak, beleszentelik a koporsóba, ami mindig fehér deszkából készül.” A fentiekből két dolgot kell megmagyaráznunk, amelyek napjainkig megmaradtak:

„... a halottat magasra helyezve kinyújtják” - a nyújtópad valóban kb. 2 méter magas, a halottat mindenki látja, hanyat fekszik a koporsóban, kezeit keresztbe összekulcsolják a hasán, az asszonyoknak a fejére kendőt kötnek, s a férfiak feje mellett kalap és a már ismert módon talpig fel vannak öltöztetve. Az asszonyok kezében olvasó van. A koporsót a nyújtópadra helyezik, amikor elkészül, de a halott már azelőtt a nyújtópadra kerül, truzsakra, derékajra, párnára és lepedőkre. A koporsóba forgácsot, lepedőt, szemfedelet tesznek, s a halott fejénél van egy kicsi kereszt, amelyet legtöbbször a koporsócsináló készít. A nagy keresztet, melyet a sírhoz állítanak ideiglenesen más is készítheti, aki ráírja a halott adatait. Ezt a keresztet elhosszítják és a halottas ház

mellett kint feltámasztják. Megtörténik, hogy ott helyben egy jobban író írja fel az adatokat. A másik dolog, amiben a gyimesi temetés Orbán Balázs szerint eltér más népcsoportok temetési szokásaitól, s ami szintén magyarázatra szorul, az a koporsótétel. Ebben a szokásban az utolsó vacsora jelképes továbbélését láthatjuk. Sőt nem is a szimbólumát, hanem valóban a halottnak szentelt utolsó vacsorát, amelyet Krisztus utolsó vacsorájának a mintájára tartottak. Íme a koporsótétellel egybekötött „utolsó vacsora” leírása: a halál másodnapján délután négy óra körül a pap és a kántor elindultak a halotthoz. Az indulás időpontját úgy közölték, hogy harangoztak, „szaggattak” a halottnak: nőknek kisebb, férfiaknál nagyobb haranggal. Azért hívják „szaggatásnak”, mert a harangozást megszakítják kétszer-háromszor. A pap érkezése előtt gyülekezett a rokonság, szomszédok, a koporsó négy sarkánál a kijelölt gyertyafogók már fogják a nagy égő gyertyákat. Ezeket a pap érkezése előtt gyújtják meg és temetéskor is a halottat így kísérik a sírig. A gyertyákra zsebkendőt kötnek, amelyeket a gyertyafogók később megtartanak maguknak. A gyertyafogók lehetnek komák, komaasszonyok, közeli ismerősök, a halott jóemberei, nőknél nők, férfiaknál férfiak. A plébános és kántor elvégezték az ekkorra előírt imádságot, megszentelték a koporsót, a halottat ettől kezdve számították koporsóbatettnak. Ekkor Orbán Balázs szerint, de a legöregebb adatközlő szerint is a jelenlevők hosszú asztalok mellé ülnek, „s együttesen imádkozva háromféle ételt esznek, két pohár pálinkát isznak, soha a leggazdagabbnál sem többet”. Nyíron megtörtént, hogy hosszú abroszokat terítettek a földre és ott fogyasztották el az ételt. Ez az utolsó vacsora, amit nem szabad összetéveszteni a torral.

Az utolsó vacsora, az asztalterítés mára már elmaradt, helyette a kapuban áll két töltögető és két kenyérosztogató, akik ilyen célra használt hatalmas kosarakból minden távozónak egy nagy szelet kenyeret és egy pohár pálinkát osztanak. A megköszönés módja: „Az Isten juttassa, akié szánták”, vagy név szerint megemlítik: „Az Isten juttassa Péter bámér”. Ezeket az osztogatásokat a fennjárók közül már jó előre kinevezik, azok soha nem lehetnek a háziak közül valók. A háziaknak tilos élelemmel járni. A nyolcvanas évek végére kimaradtak a koporsótételek és a kínálgatások.

Természetesen évszázados szokásokat nehéz ilyen hirtelen elhagyni. Sokszor a helyi plébánost okolták amiatt, hogy kitiltotta a régi szokást. Nem tudták, hogy az utasítások fentebbről származtak.

A koporsótétel után este újra virrasztás van. Másnap tíz óra körül temetik a halottat. Amikor a pap és a kántor elindul a halottas ház felé, újból „szaggatnak”. Jó idő esetén a halottat „felvételre” kiviszik az udvarra. A halott lábainál egy abrosszal szépen leterített asztal van, azon szentkép, gyertya, virág. A halottat mindig lábbal hozzák ki a házból. A halott fejénél van a kicsi kereszt, a koporsó négy sarkánál állnak a gyertyafogók.

7. *Búcsúztatók, siratók*

Érkeznek a rokonok, a szomszédok, közben valaki siratja a halottat. Megtörténik, hogy az udvarra lépőt a sirató megszólítja: „Jaj, jaj látod-e Virág, ki gondolta vóna a tavaly, mikor nálatok jártunk, hogy mű ilyenre kell esszegyü-

jünk. Jaj, kelj fel András, kelj fel, sze Virágék es eljöttek.”

A „felvétel”, az előirt imádáságos ceremónia elvégzése után következett kántor búcsúztatója. Előző nap, koporsótételkor a kántornak átadtak a háziak egy cédulát, amelyre feljegyezték, kitől kell elbúcsúztatni a halottat, a halottra vonatkozó adatokat stb. Íme egy ilyen cédula:

„Tankó Katalin 57 éves, férje István
Gyermekei: Emma, annak férje János
Ibolya, annak férje György
Édesanyja: Teréz
Unokái: István, Kata, Gergely
Testvérei: Erzsike, annak férje Gyuri
Gizike, annak férje Károly

Két nap volt súlyos beteg, 32 évet éltek együtt az urával.”

A század elejéről halotti búcsúztató könyvek maradtak ránk. Pl. „Római Katholikus Halotti Búcsúztatók.” Írta Ujvári Miklós, 1904. Sokatmondóak a könyv fejezetcímei: Kisded felett, Első gyermek felett, Egyetlen gyermek felett, Ikrek egyike felett, Járványban elhalt felett, Árvagyermek felett, Ifjak és hajadonok felett, Régen beteg ifjú felett, Hirtelen halt férfi felett, Öreg férfi felett stb.

Az ilyen gyűjtemény több száz lehetséges modellt tartalmazott: ez megkönnyítette a kántor munkáját, persze így is kellett változtatni a szövegen, ezért minden kántornak volt saját búcsúztató füzete. A kántor jól ismerte a falvak lakóit, így lesznek a búcsúztatókból nem egyszer apró sorstörténetek. Hadd idézzünk e búcsúztatókból:

Tankó Béla fiatal férj búcsúztatójából:

„Nézd öreg bús szüleimet és testvéreimet,
Miért akarod sötét gyászba borítani szívüket?
Édesapám, édesanyám bocsássatok meg nekem!
Elcseréltem a halállal szerencsétlen életem,
Huszonhároméves voltam egy év s két hónapon át...”

A hatvanas évek után Gyimesből sokan jártak munkába, ingáztak. Ezt is tükrözik a kántorbúcsúztató szövegek:

„...kedves rokonságim
Én szeretett jó szomszédaim
És mindnyájan, kik szerettetek,
Kedves munkatársaim...”

Ezek a búcsúztatók sokszor évszázadokhoz és fontos ünnepekhez kötődtek:

„Karácsonyi örömök és hangulat helyett
Mély gyász és nagy fájdalom tölt itt be mindent...”

A búcsúztató a távozó nevében rendre megszólítja hozzátartozóit, aki nevük hallatára meghatódnak és felzokognak.

„Legelőször Valéria drága nejem,
akivel 30 évet én együtt éltem,
Hozzád szól ajkamnak búcsúzó végszava.

Áldjon meg tégedet a menybéli atya!
 János, kedves fiam, a nagy Isten áldjon,
 Aranka nejeddel ezen a világon!
 Unokáim, József, János és Attila,
 Búcsúzik tőletek most már a nagytata.
 Egy-egy sor azt is jellemzi, akit búcsúztatnak:
 Imádságos lélek volt Erzsébet néni,
 Szentmisére hűségesen szokott menni.
 Egy sokat betegeskedőről a kántor így emlékezik:
 Kínos betegségem íme véget ére,
 Rám borul a halál nyugalmas nagy éje.
 Két édes testvérem, Mária és Anna,
 Özvegyi éltetek az ég oltalmazza!"

Igen sok hasonlóságot találtam a lakodalmi búcsúztató és a halotti búcsúztató szövegei között. Fz érthető, ha arra gondolunk, hogy a lakodalmi búcsúztatók is arra hívatottak, hogy megkönnyeztessék a hallgatókat, a házassággal pedig valóban véget ér egy korszak az ember életében. A halotti búcsú szerepe is a hozzátartozók érzelmeire hatni és – ez esetben – az emberélet utolsó szakaszát lezárni.

A következőkben egy olyan kántori búcsúztatót ismertetek, amelynek szövege nagyon hasonlít a lakodalmi búcsúztatókhoz:

„Búcsúírom most kedves Géza édesapám,
 Tőled is Katalin, drága édesanyám.
 Köszönöm, hogy eddig neveltetek,
 Áldjon a jó Isten ezért benneteket!"

Ez a négy sor mind temetési búcsúztatónak, mind lakodalmi búcsúztatónak beillenek. Ezekről a búcsúztatókról írta Orbán Balázs, hogy: „Ilyen alkalmal a búcsúztató rögtönöz. Az ilyen mondóka pedig mindig versben vagy legalábbis rímben történik, mi mutatja szép zengzetes nyelvünknek fejlettségét, mert ahol a nép ösztönszerűleg, öntudatlanul versel, az oly nyelv nagy fejlettséggel és költői beccsel bír. 1978-ban egy püspöki rendelet alapján megreformálták a temetési szertartást, megtiltották a búcsúztatást. Nagyon nehezményezték ezt a tilalmat a gyimesiek, hiszen ez volt a temetés talán legmeghatóbb mozzanata. Tíz évnek kellett eltelnie, hogy az évszázados szokás teljesen kihaljon.

A halottsírató az őskorba nyúlik vissza. A gyimesi változata, maga az eljárás is sokban különbözik a másvidéki szokásoktól. A síratás egyúttal lázadás is pl. olyan esetben amikor az Úr egy fiatal életet vett el. Kodály Zoltán szerint nehéz hozzáférni a sírató szövegekhez. Úgy érzem itt Gyimesben egyáltalán nem nehéz sem a síratáshoz, sem a síratás szövegéhez hozzáférni, sőt akkor síratnak, amikor valaki jön, mintha szerepelnének. Az más dolog, hogyha felkéred.

A síratás szöveg-rögtönzés, a bánat sokszor szép szavakat hív elő a síratóból. Vannak megszokott fordulatai, pl. „Jaj édes jó uracskám”, „Jaj lelkem édesanyám”. A síratás világszerte asszonydolog volt, a halott legközelebbi

hozzátartozói. női rokonai a siratók. Mint bármilyen tevékenységi ágban, itt is vannak tehetségesebbek. Ha valaki énekelni nem tud, az nem is sirat, mert a szöveget monoton hang kíséri, de van olyan is, aki szépen énekel és mégsem tud siratni. A siratóból kitűnik az is, mennyire sajnálja az eltávozót: „Nem csak teszi magát.” A sirató szövege tehát szabadon változik. Halk dünyögéssel kezdődik a siratás, ebből bontakozik ki a szöveg. Nincs még egy olyan népköltészeti műfaj – mert annak nevezhetjük –, ahol ilyen nagyszerepe lenne a rögtönzésnek.

Kodály Zoltán szerint a népköltészet: „az anya, feleség, menyasszony, s néha az egészen közeli nőrokon ritmikus sorokban búcsúzik.”

A siratás nincs időhöz kötve, végig a három nap alatt sirathatnak bármikor, de számít a tömeg, habár megtörténik az is, hogy este egyedül is siratgat az asszony vagy a leány. Mégis csúcspontnak számít a rokonok érkezése, a kopersótétel, a felvétel, a sírbatevés stb. A halottat illik megsiratni, nehogy megszólják a hozzátartozókat: „Láttátok-e, még egy böfföt se mondott, milyen makuj, egy könnye se esett ki, alig várta, hogy megszabduljon tőle”. Ezt főleg olyan esetekben mondják, amikor nem jöttek ki jól az eltávozottal, vagy öreg távozott el. A nagy igyekezetben tehát mindenkit megsiratnak. És itt kezdődik a baj: mivel a siratás rögtönzött szöveg, nem mindig úgy sikerül, ahogy szeretnék. Ez tulajdonképpen szereplés is az egybegyűlt közönség előtt.

Ahogy érkeznek a rokonok, főleg a távoliak, akkor – hogy felérje a magasra kinyújtott halottat – karospadra áll a sirató vagy székre és rázendít. a rögtönzött szöveg alkalmi, de mindig a halott múltjához kapcsolódik, fölelevenít egy-egy jellemző epizódot az életből, de azt is megszólítja, aki a halottas házhoz érkezik: „Jaj Anna, Anna (ez az érkező), látod-e, mire kellett hézánk gyere. Jaj, jaj münköt csak a halál szed esze. Ki gondolta volna, hogy a tavaly, mikor nálatok vótunk, hogy mű így kell találkozzunk. Jaj, kelj fel Péter, nézd meg mennyi ügyes ember eljött elbócsózni tőled”. Egy másik siratóban egy hidegségi öregasszony 1969-ben így búcsúzik a férjétől:

„Keljen fel, hallá-e, keljen fel, hát kijed újan víg ember vót,
Soha szomorú nem vót,
Hát tudja-e, amikor a templomból hazajött,
S azt mondta kijed, hogy Tamást elszegődtette,
s én azt mondtam, hogy mé a szentjé szegődtette el,
s akkor kijed azt mondta, hadd el, met jó helyre szegődtettem,
Prezmer Istán komámhoz, ott nem lesz rossz dóga.
Leánya siratja ugyanezt az öregét:
Jaj, jaj lepedeim, lepediem hova kerültetek!
Édesapám kellett reátok feküdjön,
Jaj, jaj keljen fel édesapa, keljen fel!
Ki enged ingemet ezután haza a kalibából, mikor tánc van?”

Amint említettük, férfiak soha nem siratnak hangosan. A fenti siratások után így szólt közbe a legnagyobb fiú:

„Jól van na, legyen vége, Ponciustól Pilátusig mindent esszeszedtetek imá”.

A siratás egyfajta színjáték a nagy közönség előtt, habár ezen a tájon a rokon a sirató, minden közösségben voltak jó siratók. Középkorban Andri Berta és Bicska Ida – akiket régebben megfogadtak siratni is, ha nem volt hozzátartozója a halottnak.

Különösen szívzaggatóan, de szívből jövően siratják a fiatal elhunytakat. Galaczi Erzsébet 48 esztendősen így siratja szerencsétlenül meghalt fiát:

Jaj, jaj kicsi fiam, kicsi fiam,
Vigyél el ingemet es,
Mét úgysem ér semmit az életem.
Jaj, hogy nem tud a föld meghasadni,
Jaj halál, halál, átkozott halál,
Hogy nem sajnáltad a kicsi fiatal fiamot,
Mét nem vittél el inkább ingem,
Jaj, hova legyek, hova legyek,
Hogy nem tud meghasadni a szívem.

Hallottam olyan siratót is, amikor az özvegyasszony már nem bírta elviselni a bánatát, és elment a csendes, pusztasági temetőbe, hogy a férje sírjánál panaszolja fel keserűségét:

Jaj, leikem uram, nem vót, akinek megpanaszokodjak,
Hézád kellett jőjje, met nincs ki nekem tanácsot adjon,
Jaj, itt a kaszálás ideje, mit csináljak,

Jaj, nincs pénzem, fogy a vagyonom”..... s így tovább. Volt rá eset, hogy a sirató asszony a férje fejénél megkérdezte, ha férjhez kell menjen, meg tudná-e bocsájtani. Összefoglalva, a rokonok kötelességüknek érzik, hogy megssirassák a halottat. Van, aki tiszta szívből teszi. Van, aki szerepel. De a siratás szokása ma is élő hagyomány Gyimesben.

8. Halottas menet és halotti tor

A halott mellett a hozzátartozók mindig bizonyos rend szerint álltak fel. A siratásban is sort tartottak. Először a legközelebb álló nő kezdte siratni, majd leánya, menyé, testvére folytatta. A koporsó mellé is ilyen sorrendben álltak: férj vagy feleség, gyermekei, azok családja, testvérei, unokái, akik kétfelől sorakoztak a koporsó mellett.

A temető felé is hagyományos menet kísérte a halottat. Mivel Gyimesvölgye közel 40 km hosszúságban fekszik a Tatros partján, ezenkívül a benépesedett völgyek, mint Hidegség, Ugra, Boros 7-8 km hosszúak, a központi temetőig a halottkísérő menet sokszor 4-5 km-es utat is megtesz. Hidegségen még két temetőt nyitottak. A halottat régen ökrös szekérrel, később tehénfogattal vitték, ma pedig két lófogattal viszik a temetőbe.

Tankó József Jáni: „Amióta visszaemlékszem, a következőképpen állt fel a halottas menet: elől vót a két fekete lobogó, középen s két felől a két kereszt: a kicsi és a nagy kereszt. Azokra a férfiaknál egy-egy kendezőt, a fehérséknél egy-egy fejkendőt tesznek. Férfi halottnál férfiak, fehérséknél asszonyok viszik azokat. Utánuk a hatvanas évektől sorba szoktak következni a rózsafüzéresek, főleg az asszony halottnál, ha az tagja vót a rózsafüzéreseknek. Utána, akár férfi, akár nő a halott, következnek négyes vagy ötös sorba a férfiak. E

má így járja, met a férfiú vót a gazda a háznál. Még édesapáméknál, Isten bódógiccsa, anyám kendezte apámat. Így hitta: hallá-e, kend! Na de eltértem a dologtól! Ahogy mondtam, jöttek a férfiak, utánnik manapság a koszorúk. De itt koszorúkot csak a hetvenes évek után hoznak. Addig csak ilyen kerti virágokat tettek a halottra. Azután következik a pap s a kántor, utánuk a halottas szekér a koporsóval. Annak négy sarkánál a négy gyertyafogó. A gyertyákra ruhacskát kötnek s ez a vivőké lesz. Ha kicsi gyermek hozzátartozók vannak, azok felülnek a szekérre s az erőt öregek es. Utánna jönnek a gyermekei, legközelebbi hozzátartozói, azután sorba az asszonyok, leányok következnek, aki nem rokon, az leghátul marad. Ezért van az, hogy amíg elől sírnak, hátul kacarásznak. Úgy illik, ha valaki jő s szembe találja a menetet, félre kell húzódjék, a kalapját leveszi, keresztet vet, s most úgy látom, hogy a kocsik felgyújtják a villanyukat.”

A templom elé érve régebb a halottat letették a bejárathoz, bementek gyászmisére, egyedül hagyva a koporsót a templom előtt. Mise után eltemették a halottat. Előre ki szoktak jelölni hat fiatal embert: ők eresztik le kötéllel a sírba a koporsót, fedik be a gödröt, állítják fel az ideiglenes keresztet, sírhalmot emelnek. A kicsi keresztet ketté törik és a halott fejéhez dobják a sírba. Szívszagató, ahogy dübörög a koporsó. Ezért szokták fenyőágakkal lefedni a koporsót, mások egy vékony deszkaréteggel borítják azt. Vannak, akik úgy követelik, hogy a gödör aljába ássanak oldalra egy mélyebb részt, s oda helyezték a koporsót, hogy a gödörbe hulló kövek ne közvetlenül a koporsóra hulljanak. Temetés után a hozzátartozók hazamennek. A sír mellett csak a hat megbízott fiatal ember marad, hogy azt elrendezze.

Az úton hazafelé előre kijelölt emberek valósággal terelik a temetésen résztvevőket a torra. A közeli rokonokat, akik más községből jöttek, már a pap megérkezése előtt asztalhoz ültetik, megetetik, mert előfordul, hogy nem jönnek vissza a torra. Ilyenkor esznek a falu vezetői is, ha részt vesznek a temetésen. A torra nem mindenki megy el, aki részt vett a temetésen. Inkább csak a szomszédok, rokonok jelennek meg. A toron való részvétel attól is függ, hogy a falu melyik részén van az elhunyt háza. Amennyiben a központban van, vagy a temető közelében, majdnem mindenki ott van a toron. Bizony egy temetés felér egy lakodalommal. Nézzük csak meg, hányszor esznek tömegeesen egy halottas háznál: első nap a fennjárók (10-15 ember) reggel, délbe, este húsételt (tokányt) fogyasztanak és két-két nagy pohár pálinkát. A virrasztók (30-40 ember) egy-egy pohár pálinkát isznak, kötes palacsintát és kalácsot esznek.

Második nap a fennjárók ugyanúgy reggel, délben, este étkeznek és isznak, este pedig a virrasztók az előző naphoz hasonlóan fogyasztanak. Ugyanezen a napon koporsótételkor 200-300 embernek adnak egy-egy pohár pálinkát és egy nagy szelet kenyeret. A századelőig ugyanennyi embert koporsótételkor háromféle étellel és két-két pohár pálinkával láttak el.

A toron átlag 200-300 ember fogyaszt meleg levesételt és 2-3 pohár pálinkát. Este a fennjárók újból esznek-isznak. A leggyakrabban feltálatl ételek: a húsos krumpli, tokány, töltött káposzta stb. Ha bőjt időre vagy péntekre esik

a tor, a csángók elég vallásosak ahhoz, hogy a halottas háznál ezt is figyelembe vegyék. Régebb főleg juhtokányt készítettek. A tor manapság anyagilag teljes leégést jelent. De már jóelőre készülnek, s ha szülőről van szó, az összegre összepótolnak a gyermekek.

A tor, vagy bármely temetkezési szokáshoz kötődő evés imádsággal kezdődik és végződik. Általában egy jóhangú, ebben jártas „előimádkozó” kezdi el az imádságot. A résztvevők felállnak és összetett kézzel imádkozzák a Miatyánkot és az Üdvözlégy Máriát. Ilyen alkalomkor így köszönik meg az ételt. „Isten juttassa, akié szánták”, vagy névszerint: „Az isten juttassa András bámé”.

Az élet megy tovább, s ezért főleg ahol a halált természetesen dologként fogják fel (öregék, nagybetegek esetében) a tor vége vidám összejövetellé válik, az ital meghozza a hatást. Van, aki énekelne, ha ettől el nem tiltaná a közvélemény.

A torra pénzzel fogadott szakácsnő főz. Télen és esős időben a halottas házakban (szobákban) terítettek. Ahogy kivitték a halottat, a fennjárók már készítették az asztalokat, lócákat. Az arra alkalmas kecskékre két széles szál deszkát helyeztek és ezt leterítették abroszokkal. Ülő alkalmatosságnak gömbfa-csutakokra, amelyeket egyforma méretre vágtak, deszkát tettek azt leterítették hosszú padlásronggyal. Régebb a szomszédoktól „kalányokot” és cseréptányérokat kölcsönöztek. Egyfogásos étel volt, sűrű, húsos tokány. Jó idő esetén az udvarra készítették az asztalokat. Mosdótál, törülköző állt a torozók rendelkezésére. Általában egy rendben egyszerre nem tudták leültetni a torosokat. Ezért az udvaron csoportba verődve beszélgettek, várták sorukat az emberek. az is megtörtént, hogy három rendben ültek asztalhoz. Utoljára a fennjáróknak terítettek, akik evés után rendbe rakták a szállást, visszahordták a kölcsönzött edényeket, este pedig újból ettek, ittak.

Evés közben mindenről beszélgettek, főleg a gyermekek kacaráztak, de imádkozás közben rászissentettek a hangoskodóra. Hazaindulóban vigasztalták a háziakat, megköszönték az ételt, italt, ilyenformán: „Az Isten vigasztaljon! Ne búsuljatok, megsegít a jó Babba Márja. Az Isten juttassa, akié szántátok”.

Legalább az első két-három éjjel a hozzátartozók „írtóznak” egyedül aludni a házban, ahol az eltemetett szenvedett, majd ki volt nyújtva. Ezért alvótársat hívnak. Minden recsegést-ropogást annak tulajdonítottak, hogy a lélek visszajár. Ha úgy vélik, túl sokáig vándorol vissza a lélek, misérevalót adnak és megszenteltetik a helyet.

A temetésen mindenki fekete öltönyben, régebb szürke posztógúnyában jelent meg, az asszonyok fekete kendőt tettek a fejükre. A gyászolás abból állt, hogy színes ruhát nem vettek magukra, fekete fejkendőt viseltek. A hatvanas évektől a legközelebbi hozzátartozók fekete szalagot tűznek a mellükre vagy karjukra. A gyászidő tartalma attól függ, hogy kit gyászolnak: lehet egy év, lehet annál több is, de legalább fél esztendő kötelező. Ezalatt semmilyen táncba, bálba, lakodalomba nem mentek a gyászolók. Ha közeli rokonnak van lakodalma, a gyászoló vagy elküldi az ajándékot, vagy elmegy és bemondja

azt, de nem táncol. A fiatalok 6 hónap, esetleg esztendő után feloldják a gyászt. Volt olyan eset is, amikor valaki három évig gyászolt: egy 40 évesen özvegyen maradt ember pedig soha többé nem táncolt, nem mulatott.

A hetvenes évektől imitt-amott megjelentek a gyászjelentők is, valamint a meghírdetések az újságban. De ez nem vált általánossá.

9. Temető és halottkultusz

A gyimesközéploki központi temető (Hidegségben is van két temető) a XVIII. századtól létezik. Templomközpontú temető, gyönyörű fekvése van kinn a dombon, ahonnan be lehet látni a környező udvarokra 300-400 méteres körzetben. A temető aljában szintén dombra épült a nyugati részen a századelőn épült jelenlegi templom. Azelőtt is volt itt kápolna, a felsőlukiak is ide jártak misére a század elején: a templomtól keletre nyugvó völgyet Kápolna patakának hívják.

Sok mondás kapcsolódik a temetőhöz. A csángó úgy tartja, hogy a temető az örökös lakás, ide jön majd igazán haza és hogy „majd itt kinn a csutakosba pihen meg.” Ha beteg, a fájást majd kigyógyítja a temető agyagos földje.

A temető bekerített, zárt terület. A templommal szemben, a keleti oldalon – a kerítésen kívül – van az öngyilkosok temetője. A temető közepén szekérút vezet végig. A hatvanas évekig fakeresztek voltak, azokra szokás volt pénzt szegezni a temetéskor és főleg a fiatalabbak keresztfáira fényképet is tettek. A fakeresztek fenyő, juhar vagy kőrisfából voltak. A keresztet elhozták az asztalostól és kinn a halottasház falának támasztották. Erre nagyon egyszerű, legtöbbször hibás feliratot véstek. Pl.

It nyukszik Tankó Ferenc

Szüle: 1881

Meghalt: 1948

Nyugogyék békében

A kereszt felső részén található az INRI, amely nem más, mint a János evangélium által közölt keresztfelirat latin változata: Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum (Názáreti Jézus a zsidók királya)

A múlt századból és a század elejéről már csak néhány nyerskőből faragott kereszt maradt. A sok kidőlt keresztfát, ha az utódok nem állították újra, összegyűjtötték. A dimbes-dombos terület szabadon maradt, ezt a harangozó szokta kaszálni.

A hetvenes évektől megjelentek a vaskeresztek, ezek már többet tartanak. A nyolcvanas évektől pedig nagyon sok márvány síremléket készítenek: ma már a síremlékek több mint fele ilyen. A szegényebb sorsú embereknek nem mindig futja erre, ők megelégednek a vas vagy fakereszttel. Újabban a temetőkultusz fellendült. A sírokra árvácskát, fehér folyókát, nárciszt, öszirózsát, dáliaát és kardvirágot ültetnek. A legtöbb sír gondozott.

A temetőbe sokan fákat, bokrokat ültettek, főleg fenyőt, boroszlánt, nyírfát és kőrisfát. Itt kopjafa nincs, mert mindenki római katolikus. A templom előtti kis kertben a háborús hősök nyugszanak és az egyházközösség papjai. Az emléktáblát a templom falára vagy a kökerítésre állítják. Középlokon a temetőben nincs kápolna, a halottat a családi háztól temetik.

A 700 méter hosszú és 400 méter széles temető érdekes képet nyújt: közvetlen a templom mögött van egy 150-200 méteres sáv, ahol gondozott márvány síremlékek, keresztek vannak. Ez az új rész, de érdekes módon ez a temetőnek a legrégebbi része. A további 200 méter üres rész, ahol csak dimbek-dombok árulkodnak arról, hogy itt sírok voltak. A fakeresztek, amelyek régebb nagy zömét alkották a temetőnek 10-15 év után kidőltek. A régi keresztfákat vizsgálva több fajtát is láttunk: van egyszerű kereszt, egyenesen fedett kereszt, görbítetten fedett kereszt, kicsi kereszttel a tetején. a múlt századból maradt kőkeresztek egykőből faragottak. A keresztek nagysága változatos: régebben magas, boltívvvel fedett keresztek voltak kb. 2 méter magasan a föld felett. Mellette találunk szintén régi, de csak 1 méter magas keresztfákat is.

Régen a sírokat kb. 60 centiméteres léckerítéssel külön bekerítették. Ma az egész középloki temetőben csak egyetlen ilyen „kicsi kert” maradt.

Vizsgáljuk meg, hogyan ápolták kapcsolataikat az eltávozott lelkével a visszamaradottak!

Az eltávozott üzenhetett a visszamaradott hozzátartozóknak. Ha sokszor látták álmukban, megfejtették az álmot. Akkor imádkozni kellett az eltávozott lelkéért vagy egyénileg, vagy misérevalót adtak érte.

Ugyanilyen jelnek számított a bútorok pattogása, az elhúnyt szerzősámainak hirtelen rongálódása (csorba kerül a fejszére, kitörik a fejsze nyele), sőt a „késértet” megjelenése is.

Más jel: az elhúnyt nevének véletlen kiejtése valaki más helyett. Ilyen esetekben is imádkoztak azért a lélekért, amely esetleg vándorol. Sokszor megszenteltették a pappal a helyet, ahol „késértetek” jártak.

Mindenki valamilyen módon állandó lelki kapcsolatot igyekszik teremteni a saját halottaival.

A temetés utáni első estéken aggódva beszéltek a földi kutyákról, amelyek zavarják a tetemet. Egy-két évig (gyászolója válogatja) fekete gyászkendőt és gyásznak megfelelő öltözetet viselnek.

A halott lelki üdvösségéért a hozzátartozók részt vesznek a hathetes misén, hathónapos misén és egyéves évfordulós misén. A pap előző vasárnap, nagymise végeztével kihirdeti, hogy a hét melyik napján kiért tartanak szentmiseszolgálatot. Azon a napon teljes gyászviselésben megjelennek a családtagok, szomszédok, rokonok és részt vesznek a misén. Az, aki a misét mondhatja, általában közösen a gyermekeivel egy nagy kerek kosárban felszeletelt kenyeret vagy kalácsot és 3-4 liter pálinkát hoz, amit a templom előcsarnokában hagy. A mise végeztével a kijövőket – kinn – megkínálják két pohár pálinkával és egy nagy szelet kenyérral vagy kaláccsal. A megkínáltak ezt ugyanúgy köszönik, mint a koporsótételkor: „Isten fizesse, a jó Isten juttassa Anna némé vagy akié szánták.” (Megjegyezzük, hogy az egyház nem nézi jószemmel ezeket a pálinkás kínálgatásokat, habár ilyenkor egy kis csomagot a pap is szokott kapni. Ez érthető is, mert előfordult az is, hogy a tor nótázásba csapott át vagy a koporsótétel estéjén a gödörösök úgy berúgtak, hogy majdnem leverték a nyújtópadról a halottat.)

A megemlékező misét megismétlik hat hónap után, azután pedig évfordu-

lós misét tartanak minden évben. A kínálgatáskor nemcsak a hozzátartozókat és a szomszédokat kínálják meg, hanem mást is, aki részt vesz a misén. Sőt, ha az úton ismerőssel találkoznak, azt is megkínálják. A rossz nyelvek azt állítják, hogy vannak vénasszonyok, akik minden ilyen misére elmennek a két pohár pálinkáért, kalácsért és egymás közt így tárgyalnak:

– Borbál, a tennap nagyobb pohárból osztogattak.

– Igen, s a kenyér es nagyobb vót.

Tankó Anna (Bigyó): „Kicsi gyermek koromban nanyám mondta, hogy amikor hathetes, hathónapos vagy évfordulós mise volt, akkor a templomba az oltár elejibe elétettek egy üres koporsót, s azt a pap úgy szentelte, mintha halott lett volna.” Ez a szokás a hatvanas évektől kimaradt.

A halottra való emlékezés másik, évente megismétlődő alkalma a *halottak napja*. Mindenszentek napján, november 1-én délután megkezdődik a világítás a temetőben. Ez alkalomra bárhol lakjanak az elszármazottak, hazjönnek krizántémokkal és gyertyát gyújtanak hozzátartozóik sírjánál, és addig időznek, imádkoznak ott, amíg leég a gyertya. Gyönyörű látvány ilyenkor, úgy szürkületben a dombon lévő temető: ezer reszkető gyertyavilág fénye látszik el kilométerekre. Vannak, akik ilyen alkalommal is kínálkodnak. főleg másnap szokás volt a szomszéd gyermekeknek és a szegényeknek halottas cipót adni.

Aki nagyon öreg és nem ér ki a temetőbe világítani (mert tudni való, hogy Gyimesben óriási távolságok vannak), az otthon két ablakba két gyertyát gyújt, és csendesen imádkozik a halottak lelkéért. Megszólják azokat, akik nem gyújtanak gyertyát és nem tesznek virágot hozzátartozóik sírjára: „Jaj, milyen elhagyott sír! Vajon kihez tartozik.”

10. Halál és humor

Nem a temetés parodiáját szeretném felvázolni, sem a Székelyföldön annyira ismert farsangi temetéseket. Én a temetés lesújtó bánata közben kerestem az imitt-amott felcsillanó humort, a földereggő mosolyt.

A három napos temetkezési időszak folyamán a komikus helyzeteket két nagy csoportba osztanám:

a. Helyzetkomikum

Ebbe a csoportba az olyan komikus helyzetek tartoznak, amelyek derűt váltanak ki és később szólásmondásokká válhatnak. Pl., „Úgy jársz, mint Fábián Bokor, eltöröm a derekadot”. A szólásmondást *Tankó Béla Pistacska* a következőképpen magyarázza:

„Mikor Fábián Bokor meghót, az Isten bocsássa meg, nem tultuk megállni kacagás nélkül. Tugya, kétrét görbült vót. Ujan hargas vót, hogy az orra a földet érte, s így hót meg. Na, felmossák és én első szomszédja vótam, ki kellett vóna nyújtsuk s felötöztessük. De itt vót a bökkenő: ha a lábát nyomtuk le, felült. Ha a fejit, akkor a lábait emelte fel. Így lipinkáztattuk egy darabig. Aztán el kellett törjük a derekát.”

Egy másik komikus helyzetet *Antal Katalin Gazda* mesélt el:

„Amikor a vén Senájt temették, hát részeges gödörösó vót. Amikor leérnek a halottal s az öreg Fazakas, a pap meglássa, hogy csak mekkora gödröt ástak, mondja a gödörösóknak, hogy ez igen kicsi gödör. Az egyik így válaszol:

plébános úr, ha visszajő onnét, én eltartom. Az emberek elkacagták a dógot.” Innen született ez a mondás, hogy: „Nem jő vissza, mint a vén Senáj.”

Blága Erzsébet: „Egy antalokpataki asszony minden második szava az volt, hogy izé. A következőképpen mesélt el egy temetést: Amikor Mozsikás Jani Pistát temették, a hozzátartozók végig izéltek, s akkora izéje vót, hogy alig fért ki az ajtón. Tudniillik meg volt nagyon dagadva, nagy koporsója volt, s az első izék helyett sírtak.”

Egy másik adatközlőből így árad a humor: „Én sajnálnám az uramot, ha meghalna, de azért nem verném le a nyújtópadról.”

Tankó Erzsébet (Bitang): „Amikor édesapámot temették, egy horospataki komája megrészegetett egy kicsit, elragadta a poharat s így köszöntötte el: Adja az Isten, hogy sokszor érjük meg ezt a napot! Ez azért volt, mert ő egy névnapról jött a temetésre. Az emberek a markikba kuncogtak.”

b. Siratáskor történő humoros elszólások

Említettük, hogy nem született szereplésre mindenki, s ezért siratás közben történnek elszólások, amelyet a szemfüles közönség rögtön észrevesz, megjegyez. Ezek a szövegek később szájról-szájra járnak, megmaradnak. 150-200 éves elszólások még ma is közszájon forognak, valóságos népköltészeti szöveggé ötvöződtek. Említésükkor ezeket így vezetik be: „Úgy jársz, mint...”, vagy „Felvette az új inget, mint Nábeluc a temetésén.”

De hadd említsünk meg néhány jellegzetes elszólást:

1. „Jaj, jaj drága édesanyám, lelkem édesanyám

Mé hóttál meg, sze együtt nőttünk fel.”

2. Férjét sirató asszony:

„Jaj András, András, hogy vártál feszt haza, / Amikor a templomba mentem, akkor es megbúttál az ajtó sorkához, s úgy vártál, / S csak ennyit mondtál: be!”

3. „Középlokon a legsoványabb ember meghótt, itt ritka a kövér ember, de ez erőst szigorú vót, s a felesége így siratta: „Jaj Jóska, Jóska, annyit tömtelek, etettelek, hogy meghíjzál, s te a tennap csak meghótál.”

4. „Meghót Felsőlokon az öreg Ingyenes. Örökké fejér csángós ingbe járt, s most a felesége így siratta: Jaj, jaj lelkem uram, mikor takartam s béneztem az ódalon, örökké, mint egy nagy fejér pillangó, úgy járkált az udvaron.”

5. „Egy középkorú ember meghót s az özvegy komaasszonya, aki előzőleg jól beszédett a kontya alá, így siratta: Jaj, jaj Istenem, mit akarsz ennyi özvegyasszonnyal, hogy ennyi özvegyet hagysz. Jaj, itt es mennyi van! Pont ekkor lépett be két özvegyasszony, a sirató rájuk mutat s nagy hegyesen elkiáltsa magát: Ne, ott es kettő jó! Azok szegények meglepődtek, me azt se tudták, miről van szó.”

6. „Egy jó gazdaembert sirat a felesége: Jaj, jaj hallá-e (magáztáke egymást), be hirtelen meghót, még azt se mondta meg, hol hágassam meg a kancát.”

7. „Kemence Ferencnének meghót a gyermeke, így kezdte azt siratni, amikor a papot meglátta: Jaj, jaj hogy vártuk a papot, de nem ezért, hanem azért, hogy a ganyét vegye meg (szó volt egy ilyen vásárról).”

8. „Új ingbe temetik az öreg Andrika Jánost, s a felesége így siratta: Jaj, jaj drága uram, hogy talál kiednek ez az ing, hogy nem vette fel hamarább.”

9. „Egy öregasszony így siratta a férjét: Jaj, jaj 36 esztendőtt élünk együtt, jaj milyen hamar eltótt, jaj – s itt megbotlik a nyelve – jaj, jaj, ha egy lett vóna, az es sok lett vóna!”

10. „Új pap jött Középkokra, megy temetésre egy halotthoz, nem ismerte a szokásokat, az asszony így fogadta őt siratva: Jaj, jaj, mét jönnek plébános úr, mét jönnek?”

A pap meghökkenve a következőt válaszolja: Mi temetésre jövünk.”

11. „A hidegségi szegényasszonynak meghalt a legkedvesebb segítőkész komája, aki valamivel alább lakott a patakon, s így siratja őt az asszony: „Jaj, jaj drága komám, lelkem komám, be ügyes ember vót kied. Ha felment es bévetett, s ha lejött es bévetett, s nekem milyen jól esett.” Tudniillik a koma fuvaros volt, fuvarozott s a rászoruló asszonynak be-be hajított a szekérről egy-egy favéget.”

Egy néhány példa arra, milyen könnyen elszólhatja magát a sirató s így szövege ahelyett, hogy könnyet csalna a hallgatóság szeméből, mosolyt fakaszt. Ez még rejtett mosoly, de majd otthon, sőt évek múlva szájról-szájra terjedve és folklórrá válva igazi kacagást fakaszt. Ilyen közeli lehet a halálhoz a humor.

Szómagyarázat

- a fejében = a völgy felső felében
- apámék = apósomék
- baunkol = a kutya vonít
- boroszlán = orgona
- botos = durva gyapjúból horgolt papucs
- cipó = kicsi kenyér
- cseléd = itt gyermek
- derget = dobogtat, dörömböl
- eröst = nagyon
- fennjáró = segítség
- festékes = gyapjúból szőtt ágyterítő
- ganyé = trágya
- gúnya = ruha
- halláe = hallotta-e
- háगतni = párosítani
- ház = itt szoba
- hazaji = menyasszony
- helye = birtoka
- kalibázás = nyári szállásra költözés

kend = ön, maga
kendező = törülköző
kergessen = üldözzön
késértet = kísértet
kötte = kötötte
markikba = markukba
megehül = megéhezik
megválnak = eldől
melléjük = mellénk
met = mert
nagyház = tiszta szoba
nyoszolyó = koszorús lány
percc = középen lyukas kalács
rend = lekaszált fű
rengette = ringatta
ruha = fejkendő
sutú = szegclet
sze = hiszen
szigorú = sovány
talál = kap, jól áll

Adatközlők

Ambrus Fülöp Hosszú (sz. 1908)
Antal Katalin (sz. 1924)
Antal Katalin Gazda (sz. 1924)
Blága Erzsébet (sz. 1950)
Tankó Anna (sz. 1914)
Tankó Anna Bigyó (sz. 1941)
Tankó Anna Kácsó (sz. 1929)
Tankó Béla Pistacska (sz. 1927)
Tankó Erzsébet Bitang (sz. 1916)
Tankó József Jáni (sz. 1916)
Tankó Katalin (sz. 1907)
Tankó Péter Andrásné (sz. 1898)

TARTALOM

A gyimesi csángók	5
Táncélet	14
Párkeresés	37
Lakodalom	53
Ünnepek, ünnepi alkalmak	65
Szent-László legendák Gyimesben	80
Hiedelmek	84

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ
A könyv szerkesztője: CSIRE GABRIELLA
Műszaki szerkesztő: Pap Levente
Szedés és tördelés: Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
4150 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87
Telefon: 00-40-66-212703
A nyomtatási és kötészeti munkákat a
székelyudvarhelyi Microprint Kft Nyomdája végezte

ISBN 973-97070-9-2

**Az
ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ
gondozásában megjelent**

Lőrincz György
Kiment a fény a szememből (Riport)

Nagy Irén
Mégis (Versek)

Beke Sándor
Madártemető (Versek)

Mihai Eminescu
Az Estcsillag (Ráduly János fordítása)

Elek Apó Cimborája – Antológia

Nagy Olga
Barangolásaim varázslatos tájban (Esszé)

Székely Útkereső Antológia

Komoróczy György
Magyar szavaink nyomában (Nyelvművelő cikkek)

Cseke Péter
Korfordulós újesztendő (Szociográfiai riportok)

Nagy Olga
Népi változatok szerelemre és házasságra (Esszé)

Ráduly János
Az árnyékok lakodalma (Gyermekversek)

Beke Sándor
Védtelen évek (Versek)

Id. Binder Pál — Jancsik Andor
És élni kellett tovább (Két emlékirat)

Nagy Olga
Pályakép fényvel és árnyékkal (Emlékirat)

Kercsó Attila
Csigaséta (Gyermekversek)

Beke Sándor
Téged kereslek (Versek)

Ábrahám János
Picula (Regény)

Kristó Tibor
Kései leltár (Versek)

Lőrincz György
Feketében (Riportok, jegyzetek)

Tankó Gyula
Gyimesi szokásvilág (Monográfia)

Ez a munka, mely a gyimesi szokásvilágnak egy igényes — úgyszólván monografikus — felmérése kíván lenni, sajátos mű. Egyrészt, mert a szerző nem kívülről érkezett kutató, hanem egy olyan elkötelezett értelmiségi, aki ezt a földet úgyszólván hazájának tekinti, s aki immár három évtizede mint gyimesközéploki tanárember együtt él azokkal, akiknek szokásvilágát vizsgálja.

Innen az a szinte szubjektív, közvetlen, vallomásos stílus, mely e munka minden sorát áthatja.

Miként maga is vallja: „más szemszögből igyekezett megközelíteni” anyagát, melyet a száraz adatokon kívül, „belülről” kívánt vizsgálni. Mindjárt tegyük utána: ezt meg sem tehette volna, ha nem él közöttük, hisz nem vehette volna észre azokat a finom árnyalatokat, melyeket az adatközlők egy-egy vizsgálat során tán el is felejtenek közölni.

Szerzőnk jelen volt, sőt együtt élt azokkal, akik ezt a szokásvilágot megélték.

Nagy Olga

TANKÓ GYULA
MONOGRAFIE
EDITURA ERDÉLYI GÖNDOLAT
ODORHEIU SECUIESC 1996

ISBN 973-97070-9-2